

Elvi Juvonen

Rappiota rajan takaa

Turismi Neuvostoliiton ja Suomen välillä 1956-1991

Yleisen historian pro gradu-tutkielma

Historian ja Etnologian Laitos

Jyväskylän yliopisto

2013

1. JOHDANTO	3
1.1. YHTEYS NAAPURIMAIKEN ASUKKAIDEN VÄLILLE	3
1.2. TURISMIN KÄSITE.....	8
1.3. MENETELMÄT JA LÄHTEET	9
2. KYLMÄ SOTA JA TURISMI	14
2.1. VALTIOIDEN VÄLINEN SOPIMUS YSTÄVYYDESTÄ	14
2.2. TURISMI KULTTUURISEN KYLMÄN SODAN MUOTONA.....	17
3. NEUVOSTOLIITTO JA TURISMI	24
3.1. MATKAILUN KEHITYS JA MATKATOIMISTOT	24
3.2. NÄKYIVÄTKÖ GLASNOST JA PERESTROIKA MATKAILUSSA?.....	27
4. SUOMEN JA NEUVOSTOLIITON YHTEISTYÖ MATKAILUSSA	29
4.1. MATKAILUSOPIMUKSET JA MATKUSTAJAMÄÄRÄT	29
4.2. MATKAILUNÄYTTELYISTÄ HYÖTYI EHKÄ NEUVOSTOLIITTO	33
4.3. SUOMALAISET MATKATOIMISTOT JA INCOMING.....	34
5. NEUVOSTOLIITTOILAISTEN MATKAT SUOMEEN	39
5.1. KUKA NEUVOSTOLIITOSTA PÄÄTYI MATKALLE SUOMEEN?	39
5.2. SUOMI NEUVOSTOLIITTOILAISTEN TURISTIEN MATKAKOHTENA	45
5.3. LENIN- KOHTEET	50
5.4. HALUTTIIN NÄHDÄ SUOMEN HYVINVOINTI	51
5.5. KANSOJEN VÄLISTÄ YSTÄVYYTTÄ.....	54
5.6. YSTÄVYYSSJUNAT	59
6. SUOMALAISTEN MATKAT NEUVOSTOLIITTOON	64
6.1. ”INTURISTIN TEHTÄVÄ EI OLE KASVATTA SUOMALAISSA TURISTEJÄ”	64
6.2. SUOMALAISTURISTIT TALLINNASSA UHKA NEUVOSTOYHTEISKUNNALLE	67
6.3. YSTÄVYYSSKAUPUNKITOIMINNAN KAUTTA MATKALLE NAAPURIMAAHAN	72
7. PÄÄTÄNTÖ	76
8. LÄHDELUETTELO	80

1. Johdanto

1.1. Yhteys naapurimaiden asukkaiden välille

Suomen ja Neuvostoliiton välinen matkailu oli monella tapaa erilaista kuin Suomen ja Venäjän välinen matkailu nykyään. Kylmän sodan aikainen turismi sosialististen ja kapitalististen maiden välillä oli kaiken aikaa kytköksissä blokkien väliseen poliittiseen ja kulttuuriseen kilpailuun. Siihen liittyi myös paljon epäluuloja ja pelkoja toista kohtaan. Näin oli myös Suomen ja Neuvostoliiton välillä, vaikka juhlapuheissa puhuttiin kansojen välisestä ystäväydestä ja rauhan rakentamisesta matkailun avulla.

Viime aikoina on herännyt kiinnostus tutkia kylmän sodan aikaista matkailua. Millaisia olivat suljetuissa järjestelmissä elävien ihmisten turistimatkat? Kapitalistisista maista sosialistisiin suuntautuneesta turismista on etsitty jopa vastausta koko sosialismin romahdukseen. Anne Gorsuch on kirjoittanut matkailusta Neuvostoliiton sisällä sekä muihin sosialistisiin maihin kuten Puolaan ja Itä-Saksaan suuntautuneesta neuvostoturismista. Hänen kirjansa nimi ”All This Is Your World” on lainaus neuvostoliittolaisen kirjailijan Vasili Aksjonovin kirjasta ”Matkalippu tähtiin”, jossa Venäjällä asuvat nuoret haaveilevat länsimaisesta elämästä ja karkaavat lopulta Baltiaan katselemaan länttä. Kirjassa nousee esille ristiriita neuvostoihanteen ja länsimaisen unelman välillä.¹ Sama ilmiö näkyi myös oikeassa turismissa.

Suomi oli neuvostoliittolaisille turisteille tärkein matkakohde kapitalististen maiden joukossa. Samalla suomalaiset turistit olivat Neuvostoliitolle merkittävin länsimainen matkailijaryhmä. Aleksei Golubev on tutkinut neuvostoliittolaisten matkoja Suomeen. Hänen mukaansa neuvostoliittolaiset vaikuttivat Suomessa tavarapaljoudesta ja ihmisten hyvinvoinnista jopa siinä määrin, että tieto kapitalistisen maan hyvinvoinnista sai neuvostokansalaisten uskon omaan yhteiskuntajärjestelmäänsä horjumaan edesauttaen koko Neuvostoliiton romahtamista.² Nämä teemat nousevat esille myös tässä tutkimuksessa, sillä neuvostoliittolaiset turistit olivat erityisen kiinnostuneita suomalaisten elintasosta ja hyvinvoinnista. Turismi rautaesiripun puolelta toiselle oli monimutkainen, poliittinen,

¹ Aksjonov 1961

² Golubev 2011 Neuvostoturismin ja läntisen kulutuskulttuurin kohtaaminen Suomessa/Historiallinen aikakauskirja 109 , 413-425

taloudellinen ja sosiaalinen järjestelmä.³ Tässä tutkimuksessa pyrin ottamaan huomioon myös sen näkökulman, kuinka Neuvostoliitto vaikutti matkailun kautta syntyvän vuorovaikutuksen myötä ulkomaailmaan.

Simo Mikkonen on tutkinut Neuvostoliiton kulttuurivaihtoa kylmän sodan ja diplomatian ilmenemismuotona. Kulttuurista kylmää sota on aiemminkin tutkittu, mutta pääasiassa Yhdysvaltain näkökulmasta. Neuvostoliiton sisäistä kulttuuripolitiikkaa ja propagandaa on tutkittu, sen ulkopuolelle suunnatun kulttuurivaikuttamisen jäädessä vähemmälle. Syynä tähän voi nähdä sen, että lännen onnistunut propaganda, tahallinen tai tarkoituksellinen, tuhosi monen käsityksen mukaan koko Neuvostoliiton.⁴ Amerikkalaiset vaikutteet, jotka saapuivat Neuvostoliittoon kaikesta estelystä huolimatta, olivat vahvempia kuin neuvostoliittolainen vastapropaganda. Tietenkään tämä ei ollut ainoa Neuvostoliiton luhistumiseen johtanut syy, eikä se varsinkaan estä tutkimasta Neuvostoliiton kansainvälistä propagandaa. Silläkin oli vaikutuksensa ja se varmasti sai monet ihmiset myös ulkomailla uskomaan Neuvostoliittoon. Myös monelle suomalaiselle kommunistille Neuvostoliitto oli ideologinen esikuva. Neuvostoliiton propagandaa ei siis ole pakko tutkia siitä näkökulmasta, että lähtökohtaisesti se ei toiminut. Sitä voidaan tutkia myös havaiten sen onnistuneisuus.

Aloitteet kulttuurivaihdolle tulivat usein Neuvostoliiton puolelta.⁵ Neuvostoliitolla oli siis tavoitteensa ja omat tarkoituseränsä kulttuurivaihdon suhteen. Näin ei kuitenkaan ollut aina. Esimerkiksi ystävyyskuntatoiminnassa suomalaiset olivat selkeästi aloitteellisempia ja toiminta herätti jopa epäluuloa Neuvostoliitossa. Tässäkin yhteistyössä Neuvostoliitto oli kuitenkin pääroolissa. Suomalaiset kunnat hakivat Neuvostoliitosta ystävyyskuntaa ja hyvällä onnella saivat sen, jos Neuvostoliitosta löytyi sopiva kunta ystäväksi.⁶ Mikkosen mukaan Neuvostoliiton kansainvälisiä kulttuurisia toimia on joko tarkasteltava yksittäisinä ilmiöinä tai nähtävä osana laajempia ulkopoliittisia tavoitteita. Neuvostoliiton tapauksessa raja kansalaisyhteiskunnan ja valtion toiminnan välillä ei ole määriteltävissä samalla tavalla kuin länsimaissa. Esimerkiksi ystävyysseurat olivat länsimaissa pääasiassa kansalaisjärjestöjä,

³ Golubev, 2011 Neuvostoturismien ja läntisen kulutuskulttuurin kohtaaminen Suomessa/Historiallinen aikakauskirja 109, 413-425

⁴ Mikkonen, 2011. Neuvostoliiton kulttuurivaihto-ohjelmat – Kulttuurista kylmää sotaa vai diplomatiia? Historiallinen aikakauskirja 109 (2011) : 4, 393-412

⁵ Mikkonen, 2011. Neuvostoliiton kulttuurivaihto-ohjelmat – Kulttuurista kylmää sotaa vai diplomatiia? Historiallinen aikakauskirja 109 (2011) : 4, 393-412

⁶ Lehtonen 2009, 5 - 7

mutta niiden kumppanit Neuvostoliitossa olivat tiukasti valtion ohjauksessa.⁷ Tämä toi ystävyysseurojen toimintaan omalaatuisen lisänsä.

Suomalaisten ja neuvostoliittolaisten matkailuyhteistyön taustoja voidaan lähteä etsimään kauempaa historiasta. Venäläiset ovat matkustaneet paljon Suomeen ja suomalaiset Venäjälle. Suomen ja Venäjän pitkä, yhteinen moneen kertaan vuosisatojen aikana siirtynyt raja, yhteinen historia ja erityisesti Suomen sijainti lähellä Pietarin kaupunkia on aiheuttanut sen, että venäläisyyden näkymisellä Suomessa on pitkä historia. Suomalaisuus on samoin näkynyt Pietarin alueella. Kun Suomi 1809-1917 oli Venäjän keisarikunnan suuriruhtinaskunta, siitä muodostui suosittu lomailukohde Pietarin yläluokan keskuudessa. Erityisesti Karjalan kannaksella oli runsaasti venäläisten huviloita.⁸ Suomen itsenäistyttyä ja Neuvostoliiton muodostuttua suomalaiset ja venäläiset joutuivat vähitellen eristyksiin toisistaan. Toisen maailmansodan aikana maiden kohtalot kietoutuivat kuitenkin jälleen yhteen.

Sodan jälkeen maailmanlaajuisen turismin kehityksen myötä alkoi myös matkailu, jonka olemukseen tässä tutkielmassa pureudutaan. Matkailua kehitettiin innokkaasti sodan jälkeisinä vuosina niin Suomessa kuin Neuvostoliitossakin, sillä molemmissa maissa se nähtiin merkittävänä lisänä vientiin. Sotakorvauksia maksava Suomen valtio panosti melko vaatimattomasti matkailun jälleenrakentamiseen, mutta Suomikin osallistui heti sodan loppumisen jälkeen järjestettyihin kansainvälisiin matkailukonferensseihin.⁹ Puolin ja toisin käsityksissä naapurimaasta sekä Suomessa että Venäjällä vaikuttavat tänäkin päivänä ne kokemukset, joita tavalliset ihmiset saivat matkailusta Neuvostoliiton aikana, vaikka nykyinen venäläinen turismi Suomeen onkin piirteiltään täysin erilaista kuin Neuvostoliiton aikainen turismi. Monien 2010-luvun suomalaisten kaupunkien matkailua kehitetään paljon venäläisten turistien ehdoilla.

Neuvostoliiton valtio laittoi rahaa matkailun kehittämiseen kuten monet muutkin maat. Esimerkiksi Norja jälleenrakennutti pohjoisalueensa matkailuinfrastruktuuriin toisen maailmansodan jälkeen käytännössä kokonaan valtion rahoilla. Vetäytyessään sodan lopussa pohjois-Suomesta Saksan armeija oli pahoin turmellut Suomelle tärkeän matkailualueen. Sven Hirnin ja Erkki Markkasen mukaan sodasta kärsinyt ja sotakorvauksia maksava Suomen valtio panosti matkailun jälleenrakentamiseen vaatimattomasti, vaikka myös Suomessa

⁷ Mikkonen, Neuvostoliiton kulttuurivaihto-ohjelmat – kulttuurista kylmää sotaa vai diplomatiaa? Historiallinen aikakauskirja 109 (2011) : 4, 393-412

⁸ Jussila 2004, 461

⁹ Hirn, 1987, 333

matkailun edistäminen nähtiin hyvänä lisänä vientiin ja Suomikin osallistui kansainvälisiin matkailukonferensseihin. Vuoden 1952 Helsingin olympialaiset innosti matkailuväkeä innostusta ja niitä varten tehtiin paljon työtä.¹⁰ Suomessa yöpyneistä ulkomaalaisista 1950-70-luvulla suurin osa oli ruotsalaisia ja toiseksi eniten Saksan liittotasavallasta. Kolmas sija oli vuoteen 1974 asti yhdysvaltalaisilla, jolloin neuvostoliittolaiset menivät heistä ohi. Neuvostoliittolaisten määrä oli huipussaan vuonna 1980, jolloin se alkoi hieman laskea.¹¹

Suomenmatkailu on relevantti tutkimuskohde, koska Suomi oli muun muassa läheisyytensä vuoksi hyvin yleinen matkakohde neuvostoliittolaisille. Lisäksi on otettava huomioon Suomen erityisasema kylmän sodan aikana. Suomi ei kuulunut kumpaankaan sotilasliittoon. Puolueettomissakin maissa oli kuitenkin eronsa, ja muista puolueettomista maista Suomi erosi siinä mielessä, että se oli allekirjoittanut YYA-sopimuksen Neuvostoliiton kanssa. Suomen puolueettomuus ei ollut itsestäänselvyys muulle Euroopalle, vaan se kyseenalaistettiin ja Suomen katsottiin olevan Neuvostoliiton talutusnuorassa. Neuvostoliitto kohteli Suomea kaikin puolin eri tavalla kuin muita puolueettomia maita, kuten Ruotsia tai Itävaltaa, joihin samanlaisia suhteita ei koskaan syntynyt. Aleksei Golubevin mukaan Suomen tärkeyttä neuvostoliittolaisten matkakohteena lisäsi myös se, että Neuvostoliitossa oli suomalainen väestönosa, jolla oli sukulaisia Suomessa. Eräs tekijä oli myös Pohjoismaiden ja Neuvostoliiton ystävyyskuntatoiminta.¹²

Tässä tutkielmassa tarkastelen Suomen ja Neuvostoliiton välistä matkailua 1950-luvulta Neuvostoliiton hajoamiseen asti. Mikä turismin merkitys oli ja miten omaa ideologiaa haluttiin levittää ja suojella erityisesti kylmän sodan aikana? Neuvostoliiton kanssa tekemisissä oltaessa mikään ei ollut epäpoliittista. Reima T. A. Luoto kuvaili vuonna 1988 Suomen ja Neuvostoliiton välistä taloudellista yhteistyötä niin, että vaikka Suomi olikin pyrkinyt irrottamaan toisistaan kaupalliset ja poliittiset suhteet, niin Neuvostoliitto oli näissä asioissa menetellyt toisin.¹³ Koska Neuvostoliiton talous oli kokonaisuudessaan valtiojohtoista, poliittisuus koski myös matkailua ja matkatoimistojen toimintaa. Kulttuurivaihdon ja matkailun puolella toiminta oli kyllä ideologisesti väritynyttä myös suomalaisten puolelta. Matkailussa toimi Neuvostoliittoon myönteisesti suhtautuneita tahoja

¹⁰ Hirn, 1987, 333

¹¹ Hirn, 1987, 367

¹² Golubev : Neuvostoturismin ja läntisen kulutuskulttuurin kohtaaminen Suomessa/Historiallinen aikakauskirja 109, 413-425

¹³ Luoto 1988, 148

kuten ystävyysseuroja ja niitä lähellä olevia matkatoimistoja. Sopimukset siitä, minkä verran matkailua seuraavana vuonna olisi kumpaankin suuntaan, tehtiin valtioiden välillä. Samoin määriteltiin neuvostoliittolaisten turistien matkaohjelmat jo etukäteen. Kaikki ei kuitenkaan mennyt joka vuosi niin kuin oli suunniteltu. Aina oli ennakoimattomia elementtejä, joita tässä tutkimuksessa käsitellään.

Luvussa kaksi käsittelen turismia ja kylmää sotaa. Osoitan, että Neuvostoliito pyrki käyttämään turismia kylmän sodan muotona ja oman propagandansa välineenä. Kolmannessa luvussa selvitän Neuvostoliiton matkailun kehitystä ja sen muutosta. Muutokset matkailun käytänteissä olivat hyvin pieniä koko Neuvostoliiton olemassa olon ajan. Neljännessä luvussa käsittelen Suomen ja Neuvostoliiton välisen matkailun rakennetta tarkastellen matkailusopimuksia ja neuvotteluja. Osoitan, että matkailuyhteistyön eteen tehtiin paljon työtä ja että toiveena oli tehdä molempia maita hyödyttävää kolmansista maista suuntautuvaa matkailun edistämistyötä. Kulttuurierot sekä yhteiskunta- ja talousjärjestelmien erot vaikeuttivat neuvotteluja ja matkailun taloudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna yhteistyö hyödytti enemmän Neuvostoliittoa kuin Suomea.

Viidennessä luvussa tarkastelen neuvostoliittolaisten matkoja Suomeen. Erityisen tarkastelun kohteena on turistimatkojen yhteys Neuvostoliiton sisäisen ja ulkoisen propagandan tavoitteisiin ja toteuttamiseen sekä suomalaisten osallistuminen toteutukseen. Tutkin aihetta neuvostoliittolaisten turistien Suomen matkojen sisällön ja toteutuksen kautta. Tarkastelun kohteena on, keitä Suomeen matkustaneet neuvostoliittolaiset olivat ja kuinka he pääsivät Suomeen, missä paikoissa he kävivät, kuka heidän matkojensa järjestämisestä vastasi niin kotimaassa kuin Suomessa, mitä heille näytettiin Suomessa ja kuka päätti, mitä näytettiin. Tarkastelen myös erilaisia matkatyyppejä. Oma alalukunsa ovat nuorisomatkat eli ystävyysjunat. Osoitan, että Neuvostoliitolla oli tarve suojella ulkomaille matkustavia kansalaisiaan kapitalismin neuvostoyhteiskunnalle haitallisilta vaikutuksilta ja lähettää ulkomaille matkustavien kansalaistensa mukana tuliaisina neuvostomyönteisyyttä. Esitän myös, että Neuvostoliiton valtio ja turvallisuuspalvelu olivat yhtä kiinnostuneita suomalaisten elintason ja hyvinvoinnin salaisuuksista kuin neuvostoliittolaiset turistit itse. Mukana kulkee kahden eri kulttuurin kohtaamisen teema, suomalaisten ja neuvostoliittolaisten ihmisten kohtaaminen Suomen maaperällä. Kuudennen luvun aiheena on suomalainen turismi Neuvostoliittoon. Suomalaiset olivat tärkeä turistiryhmä Neuvostoliitolle ja heitä matkusti

sinne paljon enemmän kuin neuvostoliittolaisia Suomeen. Neuvostoliiton turvallisuuspalvelulle suomalaiset olivat kuitenkin ongelma etenkin Tallinnassa, sillä turismin myötä syntyi epävirallisia yhteyksiä suomalaisten ja virolaisten välille. Suomalaisten turistien toiminta Neuvostoliitossa aiheutti päänvaivaa myös suomalaisille viranomaisille, sillä suomalaisturistit joutuivat usein vaikeuksiin Neuvostoliitossa. He kuluttivat Neuvostoliitossa paljon alkoholia ja syyllistyivät rikoksiin.

1.2 Turismin käsite

Turismin kehittämiseksi maailmassa tehtiin toisen maailmansodan jälkeen runsaasti töitä kansainvälisellä tasolla. Maailman turismiorganisaatio (World Tourism Organization) perustettiin vuonna 1977 korvaamaan aikaisempi virallisten matkailuorganisaatioiden liitto (International Union of Official Travel Organizations), joka oli ollut olemassa vuodesta 1925 tarkoituksenaan olla kehittämässä kansainvälistä matkailua kaikkien kansojen taloudellisista, sosiaalisista ja poliittisista näkökulmista.¹⁴ Turismin käsite on moniulotteinen ja hieman vaikeasti määriteltävissä, mutta esimerkiksi Valene L. Smithin mukaan turistina oleminen tarkoittaa sitä, että henkilö on lähtenyt matkalle tarkoituksenaan irrottautua kodista ja työstä, lepäämään ja hakemaan uusia kokemuksia kaukaa kotoa. Ennen toista maailmansotaa turismi oli lähinnä yläluokan elämään kuuluva asia, mutta siitä tuli mahdollista myös työväestölle 1900-luvun aikana työpäivien ja viikkojen lyhentyessä ja lomien tullessa kaikkien oikeudeksi.¹⁵

Turismi voi tarkoittaa myös kotimaassa tapahtuvaa matkailua, mutta tässä tutkimuksessa käytän turismin käsitettä tarkoittamassa vapaaehtoista, muussa kuin työhön tai virkaan liittyvässä tarkoituksessa tehtyä matkaa ulkomaille. Venäläisessä kirjallisuudessa turismiksi määritellään myös erikoisryhmät, jotka saattoivat koostua esimerkiksi jonkin ammatin harjoittajista, koululaisista ja ystävyysvierailuja tekevistä kansantanssiryhmistä ja muusikoista. Monet näistä olivatkin siinä mielessä tavallisia turistiryhmiä, että ne kiersivät Suomessa tavanomaiseksi muodostuneen kymmenen päivän matkan, johon kuuluivat samat nähtävyydet ja kiertoajelut kuin kaikilla neuvostoliittolaisilla turistiryhmillä. Oikeastaan

¹⁴ Smith 1989, 1

¹⁵ Smith 1989, 1, 22

kaikilla tällaisilla ryhmillä olikin jokin yhdistävä tekijä, kuten ammatti tai vähintään he olivat samasta kaupungista. Kun kyse on virallisella matkalla olevista merimiehistä, urheilijoista tai kilpailuihin osallistuvista muusikoista, ei ole samassa mielessä kyse turismista, mutta nämä asiat väistämättä sekoittuvat Neuvostoliitosta ulkomaille matkustaneita tutkittaessa. Lisäksi venäjän sana *turizm* merkitsee hieman eri asiaa kuin englannin sana *tourism*. *Turizm* tarkoittaa enemmän jotain, mikä sisältää toiminnallisuutta – esimerkiksi vaeltamista tai kalastusta, kun taas lomailusta esimerkiksi kylpylässä tai rannalla käytetään sanaa *otdyhat* eli levätä. Selvyiden vuoksi tässä tutkimuksessa turismi tai turisti viittaa lomamatkaan, sellaisena kuin se suomenkielessä ymmärretään.

1.3 Menetelmät ja lähteet

Matkailun historia on osa kulttuurin tutkimista ja kulttuurihistoriaa. Kulttuurihistorian tutkimuksella on kokonaisvaltainen luonne, eikä ihmisyhteisön kulttuuria voida tarkastella erillisenä kokonaisuutena siitä, kuinka vallassa oleva poliittinen järjestelmä muovaa arkielämän kulttuuria ja miten taas tämä vaikutus toimii toiseen suuntaan. Lähihistoriaan sijoittuvana tutkimuksessani on mahdollista käyttää antropologialle ja etnologialle tyypillisiä enemmän käytettyjä metodeja ja käyttää muistitietoa alkuperäislähteenä.

Lähihistorian tutkimiseen liittyy erilaisia haasteita kuin kauempana menneisyydessä tapahtuneiden asioiden tutkimiseen. Timo Soikkanen on artikkelissaan ”Historiankirjoituksen ’etulinja’ reaaliaikaan” avannut suurimpia lähihistorian tutkimisen ongelmia ja samalla pohtinut miten nämä ovat voitettavissa.¹⁶ Hän on nostanut suurimmaksi ongelmaksi sen minkä olen itsekkin havainnut, eli tutkimuskirjallisuuden puutteen. Kun aihetta ei ole tutkittu juuri lainkaan, ei ole paljon, minkä päälle rakentaa, ja on etsittävä vastaukset sellaisiinkin kysymyksiin, jotka eivät suoraan ole osa oman tutkimuksen kysymyksenasettelua. Myös eräänlainen perspektiivin puute saattaa puuttua lähelle omaa aikaa¹⁷ tulevasta tutkimuksesta. ”Oman ajan” määritelmät vaihtelevat. Toisaalta itselleni

¹⁶ Soikkanen, 1995

¹⁷ Eräs ongelma on tietenkin se, että miten oma aika määritellään. Eri aikoina ja eri maissa se on määritelty eri tavoin eikä sillä ole mitään selkeää määritelmää. Määräytykö se sen mukaan, ovatko tuon ajan kokeneet sukupolvet vielä elossa? Minä en muista mitään 1980-luvusta, mutta onko se silti minun aikalaisteni aikaa?

1950-1980-luvut eivät oikeastaan ole omaa aikaa, tai ainakaan sellaista minkä muistaisin. Olen itse syntynyt kolme vuotta ennen Neuvostoliiton romahtamista. Minulle koko Neuvostoliitto on aina ollut historiaa. Niinpä on ollut jännittävää nähdä, mitä saan kirjoitettua ajasta, jota en muista ollenkaan, mutta josta kymmenenkin vuotta minua vanhemmilla on muistikuvia. Lähihistorian tutkimusta helpottamassa on myös aivan omat vahvuutensa. Eräs tärkeimmistä on se, että voi kysyä elossa olevilta ihmisiltä heidän muistojaan. Soikkanen mukaan haastattelut ovat valttikortti, joka korvaa monia muita puutteita aineistossa. Niiden kautta voi saada vinkkejä, joita ei mitenkään voisi löytää kirjallisesta aineistosta.¹⁸ Tämä on ehdottomasti totta, ja olen todella kiitollinen haastattelemilleni henkilöille heidän arvokkaista tiedoistaan, jotka ovat auttaneet tutkimustani huomattavan paljon myös siinä mielessä, että heidän kertomustensa pohjalta olen osannut etsiä muitakin mahdollisia lähdeaineistoja.

Historiantutkijoiden kiinnostus muistitietoa kohtaan alkoi kasvaa toisen maailmansodan jälkeen, kun sodassa mukana olleet kertoivat sodan arjesta asioita, joita ei mitenkään muuten voitu saada selville.¹⁹ Englanniksi muistitiedosta käytetään käsitettä *oral history*, joka viittaa muistitiedon alun perin puhuttuun luonteeseen – sen kerääminen mahdollisesti sellaisten ihmisten kuulemisen, jotka eivät osanneet kirjoittaa. Käsite muistitieto kehittyi Suomessa viimeistään 1980-luvulla. Jorma Kalela kertoo käsitteen kehittymisestä, johon oli itse vaikuttamassa johtaessaan Paperiliiton historiahanketta 1980-luvulla. Muistitieto oli kuvaavampi ilmaisu kuin suullinen historia, sillä näin muistitieto voidaan ymmärtää lähdeaineistona, eikä sinänsä valmiina historiana.²⁰ Käytettäessä muistitietoa historiantutkimuksen aineistona on ymmärrettävä, että lähestymistapa ja tutkimuskysymykset ovat erilaisia kuin joidenkin muiden lähdeaineistojen kanssa. Historiantutkijat ovat käyttäneet muistitietoa melko paljon sivuosassa, elävöittämissä teksteissä kun itse tutkimus on tehty muiden lähteiden pohjalta. Tämä perinne koki muutoksen *oral history* suuntauksen ansiosta 1970-1980-luvulla.²¹ Muistitiedon avulla on mahdollista löytää sellaista hedelmällistä tietoa ja näkökulmia, joihin muuten ei ole mitenkään mahdollista päästä käsiksi. Muistitiedon olennaisin anti ei ole se, kuinka täsmällisiä ja tosia jotkin asiat ovat. Kertojalleen muistot ovat kuitenkin totta. Hedelmällistä tutkimusanalyysia voikin saada aikaiseksi kiinnittämällä huomiota esimerkiksi siihen, miksi kertoja muistaa juuri sen asian, jonka on maininnut. Miksi

¹⁸ Soikkanen 1995, 121

¹⁹ Fingerroos & Pelkonen 2006, 13

²⁰ Kalela 2006, 74 (teoksessa Muistitietotutkimus, toim.: Fingerroos jne.)

²¹ Korkiakangas 2006, 125 (teoksessa Muistitietotutkimus, toim.: Fingerroos jne.)

tällä tapahtumalla on ollut merkitystä ja miksi joistakin asioista puhutaan ja toisista ei. Tutkijan on huomioitava kertojan suhtautuminen kertomaansa, mutta myös oma suhtautumisensa kertomukseen erikseen. Joissakin tilanteissa tutkijan kysymykset saattavat paljonkin vaikuttaa siihen, kuinka haastateltavan kertomus muodostuu.

Olen käyttänyt tässä tutkimuksessa haastattelumenetelmänä puolistrukturoitua teemahaastattelua, jossa on jonkinlaisia suuntaa antavia kysymyksiä²², mutta olen pyrkinyt siihen, että haastateltava saa kertoa mitä hänelle itselleen tulee mieleen ilman että tutkijan täytyy lopulta esittää montaakaan kysymystä. Tällä tavoin olen halunnut välttää sen, että omat ennako-oletukseni ja asenteeni, joita en välttämättä täysin osaa tiedostaa, vaikuttaisivat siihen mitä minulle kerrotaan.

Olen haastatellut tätä tutkimusta varten kahta turistiopasta, jotka molemmat ovat toimineet neuvostoliittolaisten turistiryhmien oppaina koko 1980-luvun. Olen mitä suurimmassa määrin kiitollinen Tapani Hynyselle ja Eeva Paloselle, jotka suostuivat haastateltavikseni. Heidän avullaan sain suunnattoman määrän tietoa, johon en mitenkään muuten olisi päässyt käsiksi. He ovat kokeneet myös ajan, jolloin muutoksia Neuvostoliiton matkailussa oli tapahtunut varsin vähän. Suomen ja Neuvostoliiton välisen matkailun muodot pysyivät hyvin samanlaisina vuosien 1956-1986 ajan, joten Hynysen ja Palosen muistot tarjoavat tietoa myös edellisistä vuosikymmenistä. 1980-luvun lopulla Neuvostoliitossa tapahtui paljon muutoksia tultaessa Brezhnevin ajasta Gorbatsovin aikaan. Glasnost ja perestroika vaikuttivat myös matkailuun.

Muistitietoaineiston ohella tässä tutkimuksessa on käytetty lähteinä myös erityisesti Suomi-Neuvostoliitto-Seuran arkistoja. Matkailuun liittyen arkistossa on SNS-aktiivien Neuvostoliittoon lähettämiä kirjeitä, mutta ei valitettavasti kovin paljon Neuvostoliitosta tulleita vastauskirjeitä. Nämä kirjeet voisivat mahdollisesti löytyä Moskovasta, mutta niiden tutkiminen olisi jo jatkotutkimuksen paikka. SNS-arkistoissa oli myös paljon matkailuun liittyviä lehtileikkeitä ja muuta materiaalia. SNS oli yksi Lomamatkat OY:n perustajista, mutta lisäksi arkistossa on SNS:n oman matkatoimiston SN-matkojen materiaalien myötä myös matkailuun liittyviä tilastoja sekä sopimus pohjia.

Suomi-Neuvostoliitto-Seura ry:n keskusjärjestön arkistojen lisäksi olen käyttänyt SN-Seuran Keski-Suomen piirijärjestön arkistoja. Piirijärjestöt ympäri maan ottivat vastaan kaupunkeihin

²² Hirsjärvi & Hurme 1988

saapuneet turistiryhmät ja järjestivät näille muun muassa illanviettoja ja paikallisopastusta. Riippumatta siitä, kiersivätkö ryhmät itä- vai länsi-Suomea, monet ryhmät kulkivat Jyväskylän kautta, minkä vuoksi Keski-Suomen piirijärjestön arkistoista löytyy paljon materiaalia liittyen neuvostoturisteihin. Arkistoissa on turistiryhmien koko Suomen vierailun matkaohjelmia sekä tarkempia tietoja siitä, mitä ohjelmaa paikallinen piirijärjestö suunnitteli ryhmille.

SNS:n arkistot on kerätty seuran omasta näkökulmasta ja keskittyvät luonnollisesti Suomen ja Neuvostoliiton kansojen hyvään yhteistyöhön ja ystävyyteen. Kulttuurivaihtoa tutkittaessa ne toimivat alkuperäislähteinä, koska kulttuurivaihto Suomen ja Neuvostoliiton välillä tapahtui käytännössä SNS:n kautta. Suomi-Neuvostoliitto-Seura ry oli vaikutusvaltainen, vuonna 1944 perustettu järjestö, jonka tehtävä oli pitää yllä hyviä suhteita Neuvostoliittoon. Se sai Suomessa puolivirallisen aseman, mutta sen tärkeimmäksi tehtäväksi muodostui lähinnä juhlallisuuksien järjestäminen ja tämänkaltaisen ystävyystoiminnan ylläpitäminen. Sen ovet olivat laajalti avoinna ja sen jäseniksi haluttiin mahdollisimman paljon ihmisiä. Vaikuttavuudessa luotettiin suurten massojen voimaan ja varsinkin 1970 – 1980 –luvulla kiinnitettiin huomiota siihen, että järjestöön liittyisivät eri puolueiden jäsenet, ei vain vasemmistolaiset. Seuran toiminnassa aktiivisimpia olivat kuitenkin kommunistit ja kansandemokraatit.²³

Keskusjärjestön kokouksien pöytäkirjoissa tulee esille seuran tavoitteet saada vaikutusvaltaa kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla. Sille oli tärkeää, että sille myötämielisiä henkilöitä oli merkittävässä poliittisissa ja yhteiskunnallisissa asemissa. Kokouskeskusteluissa ilmeni myös pyrkimys saada markkinoilta pois neuvostovastaiseksi koettua kirjallisuutta sekä neuvostovastaisen yleisönosastokirjoittelun kitkeminen.²⁴ SN-Seura oli merkittävässä asemassa myös Suomen ja Neuvostoliiton välisessä matkailussa. Sen piirijärjestöillä oli omia matkatoimistoja ja seuran kautta saatiin paikallisoppaita kaupungeissa vieraileville turistiryhmille. Seura järjesti illanviettoja erityisesti nuorisoryhmille eli ystävyysjunille. Myös ystävyyskaupunki – tai kunta – toiminta oli SN-Seuran aloittamaa, mutta toiminta oli sen mielestä välillä 1970-luvulla liikaakin sen vastuulla. Kunnat olivat aikaisemmin yrittäneet

²³ Minkkinen 1999, teoksessa Kinnunen: Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historia, 864, 368

²⁴ JyMa/ SNS Keski-Suomen piirijärjestön arkisto / Keskusjärjestöltä saapuneet pöytäkirjat [useita, 1970-luku]

pitää ystävyystoimintaa yllä ilman seuran apua, mutta toimijoita ei riittänyt ja SN-Seura tuli takaisin ystävyyskunta-toimintaan.²⁵

Muita alkuperäislähteitä tässä työssä ovat Suomesta löytyvät neuvostomatkailuun liittyvät dokumentit ja julkaisut. Näitä ovat Matkailun edistämiskeskuksen kokoelma Kansallisarkistossa, Matkatoimisto OY Lomamatkojen kokoelma Kansanarkistossa, neuvostoaikaiset kaupunkiopaskirjat, Matkailun edistämiskeskuksen Matkailusilmä –lehdessä vuosina 1970-1989 julkaistut artikkelit liittyen Neuvostoliittoon sekä uutistoimisto Novostin julkaisut.

²⁵ JyMa/ SNS Keski-Suomen piiri/Keskusjärjestöltä saapuneet pöytäkirjat

2. Kylmä sota ja turismi

2.1 Valtioiden välinen sopimus ystävydestä

Ymmärtääksemme Suomen ja Neuvostoliiton väliseen matkailuun liittyviä ilmiöitä, meidän on tiedettävä taustalla vaikuttavat laajemmat poliittiset ja kulttuuriset tekijät. Lähestyn tätä aihetta aikalaiskäsitteen, ”ystävyyden” näkökulmasta. Ystävyys käsitettä käytettiin kuvaamaan Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita juhlapuheissa. Virallinen Suomi korosti Suomen ja Neuvostoliiton hyviä suhteita ja kansojen välistä ystävyyttä. Samaan aikaan tavalliset sodan kokeneet suomalaiset, entiset sotilaat ja heidän perheensä, eivät todellakaan muuttaneet asenteitaan yhtä nopeasti kuin valtion virallinen kanta muuttui.²⁶ Kaisa Kinnunen on Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historia 1944-1974 –teoksensa johdannossa problematisoinut ystävyyskäsitteen käyttöä puhuttaessa organisaatioista, sillä niissä henkilökohtaiset sympatiat ovat toissijaisia ja organisaatiot toteuttavat niille asetettuja tavoitteita. Kollektiivista, yhdistysmuotoista ystävyyttä ei siis voi tarkastella samoin kriteerein kuin tavallista ihmisten välistä ystävyyttä.²⁷ Kuitenkin Kinnusen määritelmästä ilmenee tarve löytää myös ystävyysseuroista ja kansojen välisestä ystävydestä jotakin, mitä todella voi kutsua ystävyudeksi.

Tässä tutkimuksessa käytetty ystävyyskäsite tarkoittaa lähinnä sitä pyrkimystä ja tavoitetta, joka ilmeni juhlapuheissa luottamuksen rakentamiseksi Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Tässä tutkielmassa tarkastelen ystävyyspuheiden takana olevia merkityksiä edeten ylemmiltä yhteiskunnallisilta tasoilta yksilötasolle. Perehtymällä valtioiden väliseen poliittiseen tilanteeseen ymmärrämme myös, miksi Neuvostoliitto suostui päästämään omat kansalaisensa turisteiksi helpommin Suomeen kuin moniin muihin maihin.

Toisen maailmansodan jälkeinen Suomi oli maa, joka oli ollut mukana sodassa mutta välttynyt miehitykseltä. Neuvostoliitto ajoi natsi-Saksan rinnalla taistelleen Suomen kuitenkin hyvin ahtaalle ja rauhansopimus piti sisällään suurten alueluovutusten ja sotakorvausten lisäksi vaatimuksia, jotka koskivat sisäpolitiikkaa. Kommunistien toiminta oli ollut Suomessa kiellettyä sodan aikana ja se piti nyt sallia. Isänmaallisia, oikeistohenkisiä ja

²⁶ Soikkanen 1995, 54

²⁷ Kinnunen 1999, .11

maanpuolustukseen liittyviä järjestöjä kiellettiin fasistisina. Suomi allekirjoitti Ystävyyssopimukset ja avunanto –sopimuksen Neuvostoliiton kanssa vuonna 1948 samalla tavalla kuin kaikki lopulta sosialistisiksi päätyneet Euroopan valtiot. Suomi sai muutettua sopimusta omalta kohdaltaan siltä osin, että siinä ei ollut mainintaa välittömästä aseellisesta avunannosta ilman erillistä tilannekohtaista sopimista. Suomen presidentti J.K Paasikivi toi esille eron Suomen ja Tšekkoslovakian tilanteissa siten, että esimerkiksi yleinen mielipide Neuvostoliittoa kohtaan oli erilainen verrattuna Tšekkoslovakiaan, jossa Neuvostoliitto oli nähty vapauttajana taistelussa saksalaisia vastaan. Suomessa ei toivottu Neuvostoliitolta sotilaallista apua.²⁸ Suomessa oltiin erittäin tarkkoja suhtautumisessa Neuvostoliittoon, eikä naapurissa sijaitsevaa suurvaltaa haluttu suuttuttaa. Vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehityksen yhteydessä Suomi pahoitteli sitä, että tilannetta ei saatu ratkaistua rauhanomaisesti. Kekkonen rohkeni jopa lausua, että kaikkien maiden olisi kunnioitettava toistensa alueellista koskemattomuutta ja poliittista riippumattomuutta. Tšekkoslovakian tapahtumat jakoivat suomalaista vasemmistoa ja opiskelijat osoittivat mieltään Neuvostoliiton lähetystön edessä Helsingissä, mutta Suomen hallitus ei suoraan tuominut Neuvostoliiton toimia.²⁹

Suomi kieltäytyi ottamasta vastaan Marshall- apua jälleenrakentamiseen, mikä sekin kertoi osaltaan Suomen ulkopoliittisesta asemasta sodan jälkeisessä Euroopassa. Vaikka Suomesta ei koskaan tullut suoraan Neuvostoliiton vaikutusvallassa olevaa sosialistista maata, Neuvostoliiton vaikutusvalta Suomen ulko- ja sisäpolitiikkaan oli huomattava ja pysyi sellaisena. YYA-sopimusta täydennettiin myöhempien vuosikymmenten aikana noin sadallaviidelläkymmenellä erillissopimuksella ja se toimi eräänlaisena Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden perussopimuksena.³⁰

Myös Suomen taloudellinen asema kylmän sodan aikana oli poikkeuksellinen verrattuna muihin Euroopan valtioihin. Suomi kävi kauppaa sekä itä- että länsi-blokkeihin kuuluvien valtioiden kanssa. Vuonna 1973 Suomi liittyi läntiseen EEC:en. Neuvostoliiton näkemystä asiaan ei voitu aivan täysin sivuuttaa. Poistaakseen tällaiset idänpoliittiset esteet EEC-sopimuksen tieltä, Suomi solmi sitä ennen samana vuonna myös vapaakauppasopimuksen sosialistimaiden talousyhteisön SEVin kanssa. Käytännössä tällä sopimuksella ei kuitenkaan juuri ollut merkitystä Suomen ja itäblokin maiden väliselle kaupankäynnille. Kyse oli vain

²⁸ Hanhimäki, Westad 2004, 59

²⁹ Meinander 1999,412

³⁰ Luoto 1988.,2-7

symbolisesta eleestä.³¹ Suomen poikkeuksellinen asema heijastui vastaavalla tavalla muuallakin, myös tämän tutkielman aiheessa matkailussa.

Suomelle muodostui 1950-1960-lukujen aikana virallisesti asema, jollaista ei ollut millään muulla kapitalistisella maalla. Mati Grafin mukaan Neuvostoliiton joukkotiedotuksessa ei juuri kritisoitu Suomea tai syytetty suomalaisia kapitalisteja työläisten riistosta, eivätkä kaikki leningradilaiset edes tienneet, oliko Suomi sosialistinen vai kapitalistinen maa. Kuitenkin Neuvostoliiton turvallisuuspalvelu KGB, erityisesti Neuvosto-Viron KGB, oli huolissaan kapitalistisesta Suomesta, joka ajoi porvarillista politiikkaansa ja oli Saksan rinnalla taistellut sodanaikainen vihollinen.³²

Suomi ei kuitenkaan ollut maa, johon neuvostoliittolainen saattoi loikata. Loikkausta yrittävät palautettiin käytännössä aina Neuvostoliittoon suomalaisten viranomaisten toimesta, pohjautuen Neuvostoliiton kanssa tehtyihin sodanjälkeisiin sopimuksiin. Lupa jäädä Suomeen oli todella harvinainen. 1980-luvulla tapahtui kuitenkin useita loikkauksia Suomen kautta Ruotsiin. Useista virolaisista turistiryhmistä katosi jäseniä. KGB:n mielestä Suomen viranomaiset toimivat loikkareiden suhteen tekopyhästi. Virallisesti suomalaiset olivat tottelevaisia ja lupasivat palauttaa loikkarit. KGB:n mukaan viranomaiset eivät kuitenkaan tehneet tehtäväänsä, vaan antoivat loikkareiden lähteä Ruotsiin, jopa ohjasivat heidät sinne.³³

Jussi Pekkarisen ja Juha Pohjosen teos ”Ei armoa Suomen selkänahasta – Ihmisluovutukset Neuvostoliittoon 1944-1981” on kattava kuvaus Suomen ja Neuvostoliiton toiminnasta loikkareiden suhteen.³⁴ Arkistojen salassapitoajasta johtuen ei ole saatavilla tietoja loikkauksista tuon teoksen käsittelemän ajanjakson jälkeen, joten ei ole tietoa, kuinka paljon loikkaamista tapahtui 1980-luvulla. Tuohon ajankohtaan mennessä kenestäkään turistimatalla loikanneesta ei ollut arkistotietoa, vaan kaikki tutkitut tapaukset olivat sellaisia joissa käveltiin salaa rajan yli.³⁵ On kuitenkin yleisesti tiedossa, että 1980-luvulla turistimatkoilta katosi neuvostoliittolaisia Suomessa.³⁶ Vuonna 1968 Suomi vihdoin allekirjoitti Geneven pakolaissopimuksen, jonka mukaan turvapaikka olisi annettava henkilölle joka joutuu kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn

³¹ Meinander 1999, 429

³² Graf 2004, .60-70

³³ Graf 2004, 148-151

³⁴ Pekkarinen, Pohjonen 2005

³⁵ Pekkarinen, Pohjonen 2005

³⁶ Graf 2004, 148

yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi. Suomi ei kuitenkaan muuttanut kymmenen vuoden takaista ulkomaalaisasetusta eikä lainsäädäntöä mitenkään muutenkaan. Myös Suomen ja Neuvostoliiton välinen rajasopimus vuodelta 1960 jäi voimaan.³⁷ Niinpä sopimuksen ratifioinnilla ei käytännössä ollut mitään merkitystä.

Suomen ja Neuvostoliiton välisen matkailun kannalta oli joka tapauksessa merkittävää, että Suomi yleensä kiltisti palautti loikkausta yrittäneet Neuvostoliittoon, eikä ainakaan antanut heidän jäädä Suomeen. Suomi ei siis ollut paikka, johon loikkari olisi voinut jäädä, vaan Suomesta oli päästävä eteenpäin, jos ei aikonut palata Neuvostoliittoon.

2.2 Turismi kulttuurisen kylmän sodan muotona

Kylmän sodan aikana eri talousjärjestelmiin kuuluvien maiden kilpailu ei näkynyt pelkästään sotakaluston kehittämisessä ja avaruustutkimuksessa, vaikka tämä kilpavarustelu joidenkin arvioiden mukaan oli Neuvostoliiton talouden kannalta jopa kohtalokasta. Oli poliittisesti tärkeää näyttää, että oman maan asukkailla oli hyvät oltavat. Turismi nähtiin osoituksena hyvästä elintasosta, joten myös siihen liittyi politiikkaa ja näyttämisen halua. Neuvostokansalaisen kohdalla ulkomaanmatkalle pääseminen ei välttämättä ollut kiinni varallisuudesta kuten kapitalististen maiden kansalaisilla. Oikeus matkaan oli ansaittava olemalla kommunistisen valtion mielestä luotettava, virallisesti ansioitumalla työssä. Ansioituminen puolueen toiminnassa oli tietenkin kelpo suositus. Se, että neuvostokansalaiset saattoivat lentää Mustalle merelle lomailemaan, oli järjestelmän näkökulmasta osoitus Neuvostoliiton hienosta teknisestä kehityksestä ja siitä, että kansalaiset elivät hyvää elämää.³⁸ Turismi olikin vahvasti kytköksissä sekä Neuvostoliiton sisäiseen että ulkoiseen propagandaan.

Kaiken kaikkiaan Neuvostoliiton toiminta matkailussa oli keskitettyä, valtiojohtoista sekä hyvin valvottua. Sellaisena se myös pysyi Neuvostoliiton olemassaolon loppuun asti. Matkailu otettiin vakavasti. Se nähtiin toisaalta uhkana, toisaalta mahdollisuutena sosialistisen ilosanoman levittämisessä. Neuvostoliitosta haluttiin antaa paras mahdollinen kuva

³⁷ Pekkarinen, Pohjonen 2005, 270

³⁸ Gorsuch 2011, 41-43

ulkomaalaisille. Tämä koski sekä maassa vierailevia ulkomaalaisia että niitä, jotka omissa maissaan kohtasivat neuvostoliittolaisia. Ulkomailla vierailevia omia kansalaisia valvottiin tarkasti saamasta liikaa vieraita vaikutteita. Lisäksi huolehdittiin heidän hyvästä käytöksestään, jotta he toimisivat Neuvostoliiton ylivertaisen yhteiskuntajärjestelmän soihdunkantajina.

Kuten kaikkia suhteita ulkomaille, myöskään turismia ei haluttu kehittää pelkästään taloudellisista, vaan myös ideologisesta näkökulmasta. A.N Chistikov on tutkinut 1950-1960-luvun neuvostomatkaileua. Hänen mukaansa neuvostoturistit eivät olleet ulkomailla vain lomailemassa, vaan myös esittelemässä ylivertaista neuvostojärjestelmää tuomalla esille esimerkiksi omaa älykkyyttään ja hyvää moraaliaan.³⁹ Tämä puoli oli enemmän esillä alkuaikoina, mutta myöhäissosialismin aikaan neuvostoturistin näkyvin ominaisuus ulkomailla oli se, että hän halusi ostaa länsimaisia kulutustavaroita.

Neuvostoliitosta ulkomaille matkustavat olivat tarkasti valittuja. Vaikka turistiryhmissä oli myös esimerkiksi tehdastyöläisiä, ulkomaille lähti enemmän koulutettua väestöä. Syynä tähän oli muun muassa se, että heillä oli yksinkertaisesti enemmän lomapäiviä vuodessa kuin esimerkiksi tehdastyöläisillä. Korkeasti koulutetut olivat myös kiinnostuneempia matkustamaan ulkomaille.⁴⁰ 1980-luvulla Moskovassa pohdittiin, kuinka saada turistiryhmiin enemmän työläisiä ja kolhoosilaisia.⁴¹ Tähän oli todennäköisesti useampia syitä. Toisaalta Neuvostoliiton julkisivun kannalta oli parempi, että työläiset ja kolhoosilaiset näkyivät myös ulospäin. Eräs syy saattoi olla se, että korkeasti koulutettujen ihmisten riski loikata oli suurempi. Anne Gorsuch on muodostanut arvion ihanteellisen neuvostoliittolaisen olemuksesta Krutschevin ajalla vertailemalla tuon ajan neuvostoliittolaisten elokuvien ihmiskuvaa. Elokuvien ulkomaillekin matkustanut neuvostoliittolainen intellektuelli oli kiinnostunut kulttuurista, mutta ei kapitalistisella tavalla. Hän oli nuorekas ja seikkailunhaluinen, mutta ei vastuuton tai lapsellinen. Hän oli myös romanttinen, mutta ei korostetun seksuaalinen. Hän oli kuluttaja, mutta ei harjoittanut pimeää kauppaa. Ennen kaikkea hän pysyi isänmaallisena, vaikka olikin avoin uusille asioille ja vieraille kulttuureille.⁴² Tavoitteesta näyttää Neuvostoliitto ja sen asukkaat hyvässä valossa ulkomailla,

³⁹ Chistikov 2010, Chistikov 2011

⁴⁰ Gorsuch 2011, 82

⁴¹ Graf 1999, 150-160

⁴² Gorsuch 20011, 185

kertoo ulkomaalaisten kanssa tekemisissä olevia varten laadittu erityinen aineisto.⁴³ Heidä varten valmistettiin 1980-luvulla vastapropagandamateriaalia, jota heidän oli opeteltava ennen matkalle lähtöä. Matkanjohtajia varten tehtiin kokoelma 100 kysymystä ja vastausta Neuvostoliitosta. Sieltä löytyivät selitykset mahdollisesti herääviin kysymyksiin liittyen kapitalististen ja sosialististen maiden erilaisuuteen. Ensimmäinen versio ilmestyi 1950 – luvulla ja myöhemmin kirjasesta tehtiin päivitettyjä versioita. Matkaajien oli tiedettävä, miten suhtautua asioihin ja ymmärrettävä, miksi oma järjestelmä oli kuitenkin parempi. Näitä ulkomaalaisten kohtaamista varten laadittuja materiaaleja käännettiin myös suoraan useille kielille, jotta Neuvostoliitosta kiinnostuneiden olisi mahdollista saada omalla kielellään julkaistua Neuvostoliiton johdon hyväksymää totuutta. Tällaista materiaalia oli esimerkiksi Neuvostoliitto – Tilastotietoja ja tosiasioita, joka ilmestyi lukuisilla kielillä, myös suomeksi vuonna 1983.⁴⁴

Neuvostoliitto tarkkaili muutenkin kansalaistensa ulkomaanmatkoja. Neuvostoliiton valtion oma matkatoimisto Inturist pyrki vahvasti vaikuttamaan siihen, millaisia heidän turistiensa matkat ulkomaille olivat. Suomeen matkustavien turistiryhmien matkaohjelmat oli tarkistutettava Inturistilla, joka antoi ohjeita joidenkin kohteiden muuttamiseen, jos eivät olleet niihin tyytyväisiä. Turistioppaille annettiin kiertoteitse ohjeita, vaikka he eivät niitä täysin olisi noudattaneetkaan. Oppaat saattoivat myös saada myöhemmin palautetta toiminnastaan. Matkailussa tämä koski sekä neuvostoliittolaisia turisteja palvelevia oppaita että neuvostoliittolaisia oppaita⁴⁵, jotka palvelivat ulkomaisia turisteja⁴⁶.

Eräs osa neuvostoliittolaisten turistien matkojen laatuvaatimuksia koski iltaohjelmaa, jonka oli oltava valvottua. Neuvostoliittolaisten turistien iltaohjelmat olivat usein Suomi-Neuvostoliitto-Seuran järjestämiä, mikä vaikutti niiden sisältöön. Lähdeaineistosta ei löydy viitteitä siitä, minkä verran ystävyysseura sai ohjeita Neuvostoliitosta ja minkä verran oli kyse sen omasta aktiivisuudesta. Huomionarvoista kuitenkin on, että esimerkiksi illanvietot nuorisoryhmille olivat sisällöltään Neuvostoliiton tuomista tutuksi suomalaisille nuorille. Saatettiin esimerkiksi katsoa neuvostoliittolainen elokuva.⁴⁷ Tässä on selvästi kyse siitä, että oli tarvetta vaikuttaa nimenomaan suomalaisten nuorten mieliin, ei niinkään tehdä tutuksi

⁴³ Gorsuch 2011, 187

⁴⁴ Neuvostoliitto- Tilastotietoja ja tosiasioita

⁴⁵ Tapani Hynysen ja Eeva Palosen haastattelut

⁴⁶ Graf 2004, 154

⁴⁷ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestö/Muut vierailuasiakirjat

Suomea neuvostoliittolaisille, niin kuin saattaisi kuvitella, kun kyse oli kuitenkin heidän matkastaan Suomeen eikä toisin päin.

1970- 1980 – luvuilla vaikutti kuitenkin siltä, että Neuvostoliiton mielestä silloinen maailmanjärjestys oli jokseenkin pysyvä. Neuvostoliiton tuolloin tuottamasta propagandasta ei tule esille pyrkimystä käännättää muita maita sosialismiin tai vallankumoukseen kiihottaminen kapitalistissa maissa. Pikemminkin keskityttiin kehuaan Neuvostoliittoa ja todistelemaan, miksi se on parempi tai vähintään yhtä hyvä kuin kapitalistiset maat.

Neuvostoliiton suurin matkanjärjestäjä Inturist suunnitteli puolestaan ulkomailta Neuvostoliittoon suuntaavia matkoja, joiden tarkoituksena saattoi olla esimerkiksi avaruustutkimuksen esittely sisältäen vierailuja aihetta käsitteleviin museoihin. Ulkomaalaisille haluttiin esitellä ylivoimaista neuvostojärjestelmää. Propaganda saattoi ehkä toimia, mutta ulkomaalaisten vierailuilla oli haitallisetkin vaikutuksensa. Ulkomaalaisten vieraillessa Neuvostoliitossa heidän mukanaan tuli kaikista varotoimista huolimatta länsimaisia vaikutteita, jotka muuttivat neuvostokansalaisten asenteita omaa järjestelmäänsä kohtaan.⁴⁸ Neuvostoliiton johtajat olivat huolissaan myös länsimaisten turistien mukana maahan kulkeutuvista porvarillisista lehdistä sekä uskonnollisesta kirjallisuudesta.

Valtion johto ei halunnut maahan ulkomaisia lehtiä. Niiden sanottiin mustamaalaavan Neuvostoliittoa. Arvosteluihin Neuvostoliiton oman lehdistön vapauden puutteesta vastattiin, että oikeasti länsilehdistö oli vailla vapautta. Sehän toimi niiden ehdoilla, jotka toimittajille maksoivat palkkaa. Tämän näkemyksen mukaan Neuvostoliitossa oleilevien ulkomaalaisten toimittajien oli helppo tehdä lehtijuttuja, joissa Neuvostoliitto näkyi huonossa valossa, koska he seurasivat neuvostoliittolaista, vapaata lehdistöä, jossa uutistoimisto Novostin mukaan kirjoitettiin paljon myös neuvostojärjestelmän epäkohdista. Tämän kritiikin sanottiin johtuvan siitä, että neuvostokansalaisten normaaliolot olivat niin hyvät. Kun jokin asia oli huonosti, siitä kirjoitettiin ja asialle haluttiin tehdä jotakin. Länsitoimittajat kuitenkin ammensivat näistä kriittisistä kirjoituksista aiheita artikkeleihinsa, joissa kaiken väitettiin olevan huonosti Neuvostoliitossa.⁴⁹

Paitsi ulkomaisia toimittajia kohtaan Neuvostoliitto oli epäluuloinen kaikkia ulkomaalaisia kohtaan. Jakautuneessa Euroopassa ja maailmassa matkailu tarjosi keinon tutustuttaa ihmisiä

⁴⁸ V.E Bagdasarjan 2011, 120 -130

⁴⁹ Neuvostoliitto – 100 kysymystä ja vastausta, 20

toisiinsa rajojen yli ja poistaa ennakkoluuloja. Tarkemmin sanottuna olisi tarjonnut, jos siihen olisi annettu mahdollisuus muutenkin, kuin juhlapuheiden tasolla. Tervehdyskirjeessään Suomen Matkailun Edistämiskeskuksen Matkailusilmä-lehdelle vuonna 1984 Neuvostoliiton Ulkomaanmatkailun Valtionkomitean puheenjohtajan P.A. Abrasimov kuvaili matkailun merkitystä rauhan rakentajana maailmassa kylmän sodan keskellä:

Kuten Neuvostoliiton Ministerineuvoston tervehdyksessä Maailman Matkailujärjestön 5. yleiskokouksen osanottajille todettiin 'matkailu edistää kansainvälisen rinnakkaiselon tasapainoista kehittymistä ja kansojen keskinäistä ymmärtämystä. Tällä on erityinen merkitys nykyisessä vaikeassa kansainvälisessä tilanteessa, jossa tarvitaan uusia ponnistuksia yhteistyön ja luottamuksen ilmapiirin säilyttämiseksi valtioiden välillä riippumatta niiden yhteiskuntajärjestelmistä'. Juuri tästä syystä sekä Neuvostoliitossa että Suomessa kiinnitetään erityistä huomiota kansainvälisen matkailun kehittämiseen.⁵⁰

Neuvostoturistien kapitalistisiin maihin suuntautuvia matkoja varten luoduissa oppaissa neuvottiin suoriin kontakteihin paikallisten kanssa, jotta ero kapitalistisen ja sosialistisen järjestelmän välillä tulisi selväksi ja neuvostokansalainen ymmärtäisi rakastaa omaa maataan entistä enemmän.⁵¹ Neuvostoliiton virallisen, ministeriön alaisen matkailusta vastaavan organisaation edustajat toistivat samoin, kuinka tärkeää eri yhteiskuntajärjestelmistä tulevien oli kohdata toisiaan, koska se edisti Neuvostoliiton tavoitetta rakentaa rauhaa maailmassa.⁵² Todellisuudessa matkanjohtajien tehtävänä oli huolehtia, etteivät turistit päässeet keskustelemaan paikallisten kanssa liian paljon.

Kaikesta propagandasta huolimatta kapitalististen maiden tavarapaljous yleensä teki suuren vaikutuksen neuvostoturistiin. Kuten sanottua, ulkomaille lähteviä pyrittiin sivistämään etukäteen, jotta he osaisivat suhtautua kaikkeen näkemäänsä. Turisteja pyrittiin myös käyttämään hyväksi vastapropagandatyössä. Neuvostoliiton Kommunistisen Puolueen

⁵⁰ P.A. Abrasimov: Matkailu – tärkeä osa maidemme välistä yhteistyötä. Matkailusilmä 1/1984

⁵¹ Gorsuch, 2011, 17

⁵² P.A. Abrasimov: Matkailu – tärkeä osa maidemme välistä yhteistyötä. Matkailusilmä 1/1984

Keskuskomitea halusi myös, että turistiryhmissä olisi enemmän NKP:n jäseniä.⁵³ Neuvostoliiton uutistoimisto Novosti julkaisi vuonna 1983 uudistetun version edellä mainitusta pienestä kirjasesta nimeltä ”100 kysymystä ja vastausta Neuvostoliitosta”. Vuonna 1983 ilmestynyt versio julkaistiin yli 30 kielellä ja sen tarkoituksena oli levittää haluttua kuvaa Neuvostoliitosta ja myös auttaa ulkomaille matkustavia omia kansalaisia ymmärtämään, miksi Neuvostoliiton yhteiskuntajärjestelmä on ylivertainen. Kirjasen esipuheessa kerrotaan ylistävin sanoin suuresta, monen aikavyöhykkeen alueelle ulottuvasta, paljon erilaisia kansoja ja maisemia sisäänsä kätkevästä Neuvostoliitosta. Esipuheen lopussa valaistaan kirjan käyttötarkoitusta:

Neuvostoliitto-ilmiö herättää ulkomailla jatkuvasti kysymyksiä. Niitä esitetään neuvostokansalaisille, jotka matkustavat ulkomaille työasioissa tai turisteina. Niitä esittävät kymmenillä kielillä ohjelmaa lähettävän Moskovan radion kuuntelijat. Kysymyksiä tulee myös APN:ään ihmisiltä, jotka ovat lukeneet sen julkaisemia sanoma- ja aikakauslehtiä sekä kirjoja ja kirjasia. Näiden kysymysten joukosta olemme valinneet 100 tyypillisintä, jotka samalla auttavat ymmärtämään hiljattain 60 vuotta täyttäneen Neuvostoliiton sisä – ja ulkopoliittikkaa.⁵⁴

Kirjasessa kerrottiin vastaukset mm. siihen mitä tarkoittaa ’kehittynyt sosialismi’, millaista tavallisten ihmisten elämä on alkaen syntyvyyden tukemisesta, päivähoidon järjestämisestä veroihin, koulutukseen, työvoimapulaan ja eläkkeelle jäämiseen, miten erillisten tasavaltojen ja koko Neuvostoliiton intressit ratkaistaan ja kuinka Neuvostoliitossa huolehditaan pienten kansojen kulttuurin säilyttämisestä. Kirjassa vakuutettiin myös, että Neuvostoliiton on mahdollista voittaa taloudelliset vaikeutensa ilman länsikauppaa. Se että neuvostoliittolaiset pitivät enemmän tuontitavaroista kuin omassa maassa valmistetuista, myönnettiin suoraan. Nuoren sukupolven vaatavuus kulutustavaroiden suhteen selitettiin kuitenkin sillä, että nämä ongelmat olivat vain tulosta Neuvostoliiton onnistumisesta väestön elintason parantamiseksi.

⁵³ Graf 2004, 156

⁵⁴ 100 kysymystä ja vastausta Neuvostoliitosta, Uutistoimisto Novostin kustannusliike, Moskova 1983

Lisäksi kerrottiin, että neuvostoliittolaiset kulutustavarat olivat parantaneet laatuaan ja kehitys tulisi jatkumaan. Aikaisemmat sukupolvet olivat saaneet vain haaveilla televisiosta ja asunnoista, koska Neuvostoliitto oli koottu niin köyhistä alueista ja maista. Neuvostoliitto oli kuitenkin tehnyt näistä kaikista alueista huomattavista paremmin voivia.⁵⁵

Kysymykseen, voidaanko Neuvostoliiton elintasoja verrata kapitalististen maiden elintasoon, vastattiin, että vertailua on hieman vaikea tehdä. Tämä johtui uutistoimisto Novostin mukaan siitä, että kun kapitalistisissa maissa elintasoja arvioitiin esimerkiksi autojen määrän perusteella, niin Neuvostoliitossa materiaalia enemmän arvostettiin ihmisen varmuutta elämästään ja kaikin puolin täyttää tyytyväisyyttä elämäänsä. Tämä koostui sellaisista asioista kuin varmuus siitä, että ihmisen sairastuminen ei vaikuta perheen elintasoon, sillä kaikki hoito oli ilmaista. Myöskään mahdollisuus opiskeluun ei ollut riippuvainen perheen elintasosta. Se tosiasia, että USA:ssa ihmisillä oli enemmän tavaraa kuin Neuvostoliitossa, ei johtunut sosialismin epäonnistumisesta vaan muista historiallisista syistä. Välimatka kapeni koko ajan sosialismin ansiosta.⁵⁶ Tällaisilla vastauksilla haluttiin lievittää neuvostokansalaisten kateutta heidän havaitessaan, että kapitalistisissa maissa ihmisillä oli omistusasuntoja, tavallisella työläisellä oli oma auto ja kaupat olivat täynnä tavaraa ja elintarvikkeita.

Neuvostoliiton toiminnalle näyttäisi olleen hyvät perustelut, sillä länsimaisen yltäkylläisyyden näkeminen tuli usein neuvostoturistille suurena järkytyksenä. Suomalainen turistiopas Eeva Palonen muisteli erästä miestä, joka oli reagoinut voimakkaasti havaitessaan, kuinka varakkaita tavalliset suomalaiset olivat. Turistiryhmä oli vierailut tehtaalalla, jonka piha oli ollut täynnä työläisten autoja. Tehtaan työntekijät olivat kertoneet turisteille, kuinka paljon he saivat palkkaa ja millaiset heidän työolonsa olivat. Neuvostoliittolainen mies alkoi tehdasvierailun jälkeen itkien kertoa oppaalle, kuinka hänellä on kotona asiat hyvin. Hän kertoi kotona olleen kaksikymmentä oikein hienoa, räätälin tekemää pukua kaapissa ja jääkaappi täynnä lihaa. Tehdasvierailu ja varsinkin se, että kaikki yltäkylläisyys ei ollutkaan *pakashugaa*, turisteja varten tehtyä lavastetta, oli järkyttänyt miestä, joka oli kotoisin jostakin pienestä neuvostoliittolaisesta kaupungista.⁵⁷

⁵⁵ 100 kysymystä ja vastausta Neuvostoliitosta, Uutistoimisto Novostin kustannusliike, Moskova 1983, 91

⁵⁶ 100 kysymystä ja vastausta Neuvostoliitosta, Uutistoimisto Novostin kustannusliike, Moskova 1983

⁵⁷ Eeva Palosen haastattelu, 2012

3. Neuvostoliitto ja turismi

3.1 Matkailun kehitys ja matkatoimistot

Neuvostoliittolainen turismi pysyi 1950 – 1960- luvulta lähtien hyvin pitkään samanlaisena, samoja kaavoja noudattavana, vaikka kehitystyötä pyrittiin koko ajan tekemään. Vasta aivan 1980-luvun lopulla tapahtui joitakin suurempia muutoksia. Tuolloin matkailuun liittyvää hallintoa muutettiin samalla, kun uudistusten myötä järjestelmää muutenkin koetettiin saattaa uuteen muotoon. Neuvostoliitossa toimi ulkomaankauppaministeriön alainen matkailuhallintoelin, jonka alaisuudessa puolestaan toimi kaksi matkatoimistoa. Myös Neuvostoliiton valtiollinen ammattiliittojen keskusjärjestö osallistui matkailuun lähettäen omia delegaatioitaan ulkomaille.

Kirjallisuutta ulkomaisesta turismista Neuvostoliittoon on aika vähän. Neuvostoliiton virallinen matkanjärjestäjä Inturist on julkaissut itse jotakin, mutta on huomattava sen omat intressit. Se julkaisi juhlakirjan *Inturist 50-vuotta* ja journalin *Puteshtshetvie v SSSR 50-vuotisjuhlansa kunniaksi 1979*. Inturist oli Neuvostoliiton valtion virallinen, Stalinin aikana, jo vuonna 1929 perustettu matkatoimisto, jonka kanssa ulkomaiset matkatoimistot neuvottelivat, oli kyse sitten matkoista Neuvostoliittoon tai sieltä ulkomaille, tosin vuoteen 1955 asti tavallisilla neuvostoliittolaisilla ei ollut mahdollisuutta matkustaa ulkomaille.⁵⁸

Inturistin tehtävä oli vuoteen 1955 asti järjestää ulkomaalaisten matkat Neuvostoliittoon. Se huolehti käytännössä ihan kaikesta matkoihin liittyvästä. Sillä oli ulkomailla omia valtuutettuja asiamiehiä ja toimistoja ja se huolehti jopa matkamuistojen myynnistä. Vuonna 1955 Inturistin tehtäväksi tuli myös järjestää ulkomaanmatkoja Neuvostoliiton kansalaisille, kun neuvostoliittolaisten matkustaminen ulkomaille tuli mahdolliseksi. Vuonna 1964 Inturist siirrettiin ulkomaankauppaministeriön järjestelmästä uuden elimen alle, hallituksen alaisen ulkomaisen matkailuhallinnon alaisuuteen. Vuonna 1969 tämä elin muutettiin

⁵⁸ Bagdarsarjan 2011, 90-110

ulkomaanmatkailun päähallinnoksi (Glavintourist)⁵⁹ ja vielä myöhemmin ulkomaanmatkailun valtionkomiteaksi (Goskomintourist).

Inturistin tietojen mukaan vuosina 1929-1939 Neuvostoliitossa kävi 100 000 ulkomaan kansalaista. V.E Bagdasarjanin (etc.) mukaan tätä kutsutaan turismin ensimmäiseksi vaiheeksi, joka sisälsi lähinnä virallisia delegaatioita, enimmäkseen muiden maiden sosialististen ja kommunististen puolueiden johtajista ja jäsenistä koostuvia ryhmiä.⁶⁰

Toiseksi vaiheeksi määritellään kylmän sodan aikainen turismi. Tällöin turismi nähtiin eräänlaisena kylmän sodan osa-alueena. Sodan jälkeen matkailua haluttiin kehittää kaikkialla maailmassa uudestaan, ja myös Neuvostoliitto osallistui vuonna 1963 Roomassa pidettyyn Yhdistyneiden Kansakuntien järjestämään matkailukonferenssiin, jossa keskusteltiin esimerkiksi tullikäytänteistä ja matkailuun tarvittavista dokumenteista. Kylmän sodan ajalta on jonkin verran matkailua koskevaa kirjallisuutta venäjäksi ainakin talouden ja lain näkökulmasta.⁶¹ Kylmän sodan jakolinjojen vuoksi saatettiin myös puhua suorastaan poliittisesta turismista. Suurin osa Neuvostoliittoon matkanneista tulivat toisista sosialistisista maista. Myös neuvostoliittolaisten ulkomaanmatkat suuntautuivat enimmäkseen muihin sosialistisiin maihin. Matkailu ulkomaille tuli mahdolliseksi Stalinin kuoleman jälkeen. Ensimmäinen neuvostoliittolainen turistiryhmä suuntasi matkansa Puolaan vuonna 1955 ja 1960-luvulla jo tuhannet neuvostokansalaiset matkustivat vuosittain ulkomaille.⁶² Vuonna 1974 ulkomaille matkusti noin kaksi miljoonaa neuvostoliittolaista ja vuonna 1985 määrä oli neljä ja puoli miljoonaa.⁶³

Muista kuin sosialistisista maista Neuvostoliittoon matkusti Inturistin tietojen mukaan 289 000 ihmistä vuonna 1960 ja määrä kasvoi vuosi vuodelta, ollen vuonna 1972 jo 875 000 ihmistä. Suhtautuminen eri maiden kansalaisiin ja erityisesti amerikkalaisturisteihin vaihteli yleisen poliittisen tilanteen mukaan. Kylmän sodan kriisien aikana amerikkalaisia ei mielellään otettu maahan, mutta liennytyksen aikana Helsingissä vuonna 1974 tapahtuneiden neuvottelujen jälkeen amerikkalaisturistien määrä kasvoi huomattavasti.⁶⁴ Ulkomaanmatkailun yleistyessä 1970-1980-luvulla seurauksena oli, että kaiken kaikkiaan

⁵⁹ Neuvostoliiton matkailuorganisaatiot. Matkailusilmä 1/1976

⁶⁰ Bagdasarjan 2011, 11.

⁶¹ Bagdasarjan 2011, 91

⁶² Gorsuch 2011, 1

⁶³ Gorsuch 2011, 187

⁶⁴ Bagdasarjan 2011, 91

vuosina 1975-1985 Neuvostoliitossa vieraili 50 miljoonaa ulkomaalaista turistia yhteensä 162:sta maasta.⁶⁵

Neuvostoliiton suurin matkatoimisto oli valtiollinen Inturist, joka organisoi matkoja Neuvostoliitossa ja sen ulkopuolella. Toinen matkatoimisto oli Sputnik, joka järjesti nuorisomatkoja sekä urheilumatkoja. Jotkut turistiryhmät tulivat näiden matkatoimistojen ohi niin, että heidän matkanjärjestäjänsä oli Neuvostoliiton valtiollinen ammattiliittojen keskusjärjestö, lyhenteeltään VZSPS. Suomalainen matkaopas Tapani Hynynen kuvaili yhteistyön neuvostoliittolaisten matkatoimistojen kanssa sujuneen hyvin. Inturist oli koko Neuvostoliiton alueen kattava yleismatkatoimisto. Opas kuvaili Inturistia sanoilla ”suurin, kaunein, jäykkä mutta toimiva”. Inturistin oppaat olivat matkailun ammattilaisia, joiden hyvin koulutetun henkilökunnan kanssa oli hänen mukaansa helppo työskennellä. Heidän oppaansakin olivat korkeatasoisesti koulutettuja.⁶⁶ Inturistin henkilökunta järjesti useimmat Suomeen suuntautuvista matkoista ja oli virallisesti yhteydessä suomalaisten matkatoimistojen kanssa, virallisena yhteistyöelimenään Matkailun edistämiskeskus. Johtuen Neuvostoliiton totalitaarisen yhteiskuntajärjestyksen omalaatuisesta rakenteesta, Matkailun edistämiskeskus ei ajoittain olisi kelvannut neuvostoliittolaisille matkailuvirkailijoille, sillä heidän olivat itse ministereitä, mutta Suomesta neuvottelukumppaniksi tarjottiin vain virkamiehiä.⁶⁷ Toinen, erityisempi matkatoimisto oli nuorisomatkailutoimisto Sputnik, jonka asiakkaat olivat täysi-ikäisestä kolmekymmentävuotiaaksi olevia nuoria. Myös Sputnikin henkilökunta oli suomalaisen oppaan mukaan ammattitaitoista ja osasi hoitaa työnsä hyvin sekä Neuvostoliiton puolella että Suomeen päin. Sputnik järjesti tavallisia nuorisomatkoja sekä nuorten urheilijaryhmien ja ammattiryhmien matkoja.⁶⁸

Kuten Hynynen oli havainnut, Inturistin matkaoppaat olivat hyvin koulutettuja. ”Suurimmalla ja kauneimmalla” matkatoimistolla oli palveluksessaan 3000 opasta, jotka puhuivat 29 vierasta kieltä. Heillä kaikilla oli korkeakouluopintoja. Ympäri Neuvostoliittoa oli oppilaitoksia, joissa koulutettiin matkaoppaita. Kaupallisia organisaatioita eli varsinaisia matkatoimistoja ulkomailla Inturistilla oli vain Englannissa ja Länsi-Berliinissä. Muissa maissa se toimi paikallisten matkatoimistojen kautta. Inturist myi matkoja paikallisille

⁶⁵ Bagdarsarjan 2011, 90- 110

⁶⁶ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

⁶⁷ KA/MEK II/Hd8/kv- yhteistyöhön liittyvät asiakirjat 1974 – 1984/kirje koskien virka-aseman vertailua sosialistisissa maissa

⁶⁸ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

matkatoimistoille, jotka sitten välittivät niitä eteenpäin. Sillä oli vuonna 1976 yhteistyötä 700 ulkomaalaisen matkatoimiston kanssa. Neuvostoliitossa sillä oli toimistoja 103 kaupungissa. Nuorisomatkailutoimisto Sputnik toimi pääasiassa sosialististen maiden kesken sekä retkeilyssä Neuvostoliiton sisällä, mutta 1975 alkaen sillä oli ystävyysjunatoimintaa myös Itävallan, Ranskan, Belgian, Suomen ja Skandinavian maiden kanssa.⁶⁹ Neuvostoliiton eliitillä oli mahdollisuus matkustaa sellaisiin maihin kuin Islantiin, Luxemburgiin ja Thaimaahan⁷⁰, mutta tavalliset ihmiset pääsivät yleensä toisiin sosialistisiin maihin tai muualle lähialueelle, kuten Suomeen.

3.2 Näkyivätkö glasnost ja perestroika matkailussa?

Neuvostoliitossa tehtiin 1980-luvun lopulla runsaasti uudistuksia. Perestroika vaikutti myös Neuvostoliiton ulkomaanmatkailuun. Neuvostoliiton matkailuministeriötä vastaavan ulkomaanmatkailun valtionkomitean Goskomintouristin varapuheenjohtaja ja Inturistin presidentti I.A. Konovalov kertoi näistä uudistuksista suomalais-neuvostoliittolaisen, vuonna 1979 pysyväksi elimeksi perustetun⁷¹, matkailutyöryhmän kokoontuessa Suomessa joulukuussa 1987. Hän kertoi Goskomintouristin saavan aiempaa enemmän itsenäisyyttä päätöksenteossa matkailualan kehittämiseksi. Päätöksentekoa aiottiin hänen sanojensa mukaan demokratisoida keskusorganisaation ja palveluntuottajien välillä. Luvassa oli myös uusia matkatoimistoja, mutta Inturist tulisi silti pysymään suurimpana toimijana Neuvostoliiton ulkomaanmatkailussa.⁷²

Olojen vapautuminen 1980-luvun lopulla glasnostin ja perestroikan myötä vaikutti myös matkailuun, mutta lähinnä taloudelliselta kannalta.⁷³ Hakuprosessi, joka matkailijoiden oli tehtävä, muuttui erilaiseksi, mutta ei suinkaan helpottunut. Enää ei tarvinnut hakea matkaa ammattiliittokomitean kautta vaan sen saattoi ostaa suoraan Inturistilta, mutta silti työpaikkojen ja puoluehallinnon haluttiin kontrolloivan turistiryhmien laatua. Matkailu ei lisääntynyt vaan väheni. Matkalle lähtemisestä tehtiin vaikeampaa vielä 1980-luvun puolivälissä, vaikka Neuvostoliitosta ja Inturistilta virallisesti muuta väitettiin.

⁶⁹ Neuvostoliiton matkailuorganisaatiot. Matkailusilmä 1/1976.

⁷⁰ Gorsuch 2011, 79

⁷¹ Matkailusilmä 1/1979

⁷² *Perestroika Neuvostoliiton matkailussa*. Matkailusilmä 3/1988

⁷³ Turun ja Porin läänin & Leningradin alueen matkailuseminaari 1988, yhteenveto puheenvuoroista ja ryhmäkeskusteluista

Todellisuudessa uudistus ei koskaan tarkoittanut sitä, että kuka tahansa voisi halutessaan matkustaa ulkomaille. Vuonna 1987 ulkomaille kävi yhteensä 700 000 neuvostoliittolaista.⁷⁴

Neuvostoliiton uudistusten myötä myös matkailualan yrityksistä tuli itsekannattavia. Perustettiin uusi itsekannattava ulkomaankauppayhdistys, jonka alaisuuteen matkailualan yritykset kuuluivat. Matkailualalla ei säästyty ongelmilta. Tulihoitoja Neuvostoliittoon olisi kyllä ollut enemmän kuin pystyttiin ottamaan vastaan. Vuonna 1988 monet tärkeät hotellit olivat remontissa. Moskovassa korjauksen alla olivat hotellit Metropol sekä Berlin ja Leningradissa hotelli Astoria. Koko Neuvostoliitossa oli aivan liian vähän hotelleja, minkä vuoksi Inturist oli juuri alkanut toteuttaa hotellinrakennusohjelmaa vuonna 1988.⁷⁵

Matkailua kehitettiin, mutta pienimuotoisesti. Neuvostoliitossa ei saanut matkustaa kaikkialle. Vain tietyt kaupungit ja alueet olivat sallittuja ulkomaalaisille. Avoimuuden lisääntymisen myötä avattiin myös uusia kaupunkeja matkailijoille. Joitakin uusia matkailumuotoja kehitettiin, kuten erityisesti suomalaisturisteja ajatellen tehty Laatokan risteily jossa pääsi vierailemaan Kizhin saarella ja ihailemaan sen puukirkkoja. Kuitenkin näitäkin risteilyjä oli kaksi kappaletta kesässä, joten mistään massiivisesta risteilytoiminnasta ei voinut puhua. Neuvostoliitossa oli mahdollista junien ja bussien lisäksi matkustaa omalla autolla, mutta vain tietyt reittejä pitkin.⁷⁶

⁷⁴ Graf 2004, 150-160

⁷⁵ Turun ja Porin läänin & Leningradin alueen matkailuseminaari 1988, yhteenveto puheenvuoroista ja ryhmäkeskusteluista

⁷⁶ Turun ja Porin läänin & Leningradin alueen matkailuseminaari 1988, yhteenveto puheenvuoroista ja ryhmäkeskusteluista

4. Suomen ja Neuvostoliiton yhteistyö matkailussa

4.1 Matkailusopimukset ja matkustajamäärät

Suomen ja Neuvostoliiton hallitusten välinen matkailusopimus tehtiin vuonna 1974. Se muodostettiin täydentämään muita sopimuksia tieteellis-teknisestä, taloudellisesta ja kulttuurialan yhteistyöstä.⁷⁷ Kymmenen vuoden kuluessa matkailun määrä kumpaankin suuntaan kaksinkertaistui. Kuitenkin suomalaisia matkusti Neuvostoliittoon paljon enemmän kuin neuvostoliittolaisia Suomeen. Vuonna 1983 noin 330 000 suomalaista kävi Neuvostoliitossa ja 30 000 neuvostoliittolaista Suomessa. Yöpymisten määrässä ero ei ollut näin suuri, koska neuvostoliittolaiset viipyivät matkoillaan yleensä kymmenen päivää. Suomalaisten matkailualan toimijoiden toiveissa kasvua olisi saanut olla vielä enemmänkin, vaikka suhteessa muihin turisteihin neuvostoliittolaisten osuus oli kasvanut huomasti. Kun ulkomaalaisten osuus yhteensä oli kasvanut 30% oli neuvostoliittolaisten oma osuus kasvanut 70%. Suomalaisissa yhteyksissä Suomen ja Neuvostoliiton välisistä matkustajamääristä puhuttaessa mainittiin usein, että Neuvostoliiton kanssa tehty sopimus auttoi matkailualaa tasoittamaan muuten helposti melko suuriksi kasvavia kausivaihteluita. Neuvostoliiton kanssa kun pystyi tekemään tasaisia, pitkäjänteisiä sopimuksia.⁷⁸

Kysymystä siitä, tasoittivatko neuvostoliittolaiset turistit Suomen matkailun kausivaihteluita, voidaan tarkastella tilastojen valossa. Heidän lukumääränsä vaihteli vuoden ajan mukaan vähemmän kuin muista maista tulevien turistien. Heidän lukumääränsä ei kuitenkaan ollut mitenkään ylettömän suuri verrattuna esimerkiksi länsisaksalaisiin turisteihin. Saksalaisia kävi Suomessa kuukaudessa 100-3000 ja neuvostoliittolaisia 100-500. Neuvostoturistien määrä oli kuitenkin korkeampi samoina kuukausina kuin saksalaisten ja matalampi samoina kuukausina.⁷⁹ Neuvostoliittolaisten matkat Suomeen olivat kuitenkin pidempiä kuin saksalaisten eivätkä neuvostoliittolaiset yöpyneet koskaan leirintäalueilla, vaan aina hotelleissa ja muissa majapaikoissa, koska hotelleissa he olivat paremmin matkanjohtajiensa valvonnassa. Vuonna 1983 neuvostoliittolaiset viettivät Suomessa 230 000 hotelliyötä.

⁷⁷ Jermu Laine, ministeri, kauppa ja teollisuusministeriö: *Matkailu ja suhteiden syventäminen*. Matkailusilmä 1/1984

⁷⁸ mm. Juusela, Jukka: Suomen ja Neuvostoliiton matkailun kasvu tilastojen valossa. Matkailusilmä 1/1984; KA/MEK/S43/Hd:7/ Useiden matkailunäyttelyiden avajaisten puheet

⁷⁹ KA/MEK/Neuvostoliitto. Tilastollinen pääkeskus, Suomeen saapuneet matkustajat 1983

Vertailun vuoksi saksalaisten hotelliöiden määrä oli 270 000 ja ruotsalaisten 600 000.⁸⁰ Vuonna 1989 suomalaisissa majoitusliikkeissä kirjattiin 214 487 yöpymistä neuvostoliittolaisten osalta ja leirintäalueilla 920. He olivat ruotsalaisten ja saksalaisten jälkeen kolmanneksi suurin kansalaisuusryhmä Suomessa vierailevista.⁸¹ Tuohon ajankohtaan mennessä neuvostoliittolaisten turistien lukumäärä Suomessa oli kuitenkin jo jonkin verran laskenut siitä, mitä se oli huippuvuosina kymmenen vuotta aikaisemmin.

Neuvostoliittolaisten turistien matkustajamäärät Suomeen kasvoivat tasaisesti 1970-luvun ajan. Huipussaan ne olivat vuosikymmenen vaihteessa, minkä jälkeen määrä alkoi vähentyä. MEK:n johtajan Bengt Pihlströmin muistiossa vuodelta 1983 kerrottiin, että neuvostoliittolaisten yöpymiset Suomessa olivat kaksinkertaistuneet vuosina 1973 - 1982. Kuitenkin vuonna 1982 oli laskua edellisvuodesta. Vuonna 1988 kirjattiin 203 064 neuvostoliittolaisten turistien yöpymistä Suomessa. Matkailijoita oli 19 500 vuodessa 1980-luvun lopulla. Määrä oli siis laskenut hurjasti. Suomalaisten matkat Neuvostoliittoon olivat myös laskeneet paljon. Suomalaisturistien määrä vaikutti neuvostoturisteihin, koska määristä neuvoteltiin vuosittain ja ne suhteutettiin toisiinsa.⁸² Suomalaisten matkat Neuvostoliittoon kolminkertaistuivat 1970-luvun aikana. Vuonna 1979 Neuvostoliittoon matkusti 240 000 suomalaista ja vuonna 1982 matkustajia oli 380 000. Neuvostoliittoon suuntautuvan matkailun kasvaessa ongelmaksi oli alkanut muodostua Leningradin lentokentän liian pieni kapasiteetti. Kaikkien Neuvostoliittoon lentävien oli vaihdettava Leningradin kentällä Aeroflotin koneeseen. Finnairin koneilla ei saanut lentää suoraan esimerkiksi Mustalle merelle. Suomen ja Neuvostoliiton matkailun yhteenlaskettu arvo oli 1983 lähes miljardi markkaa. Suurimman osan tästä summasta käyttivät suomalaiset Neuvostoliitossa.⁸³ Neuvostoliiton Suomeen suuntautuvien matkojen osalta näkyvät suomalaisen matkailualan osalta olivat erittäin hyvät ja noususuhdanteiset vielä vuonna 1979. Jo parin vuoden kuluttua raporteissa ja neuvotteluissa alkoi näkyä huolestuneisuus. Neuvostoliittolaisten turistien matkat Suomeen olivat alkaneet laskea.⁸⁴ Myös suomalaisturistien määrä Neuvostoliittoon alkoi laskea.

⁸⁰ KA/MEK II /Hd8 KV-yhteistyöhön liittyvät asiakirjat 1974-1984/Neuvostoliitto

⁸¹ KA/SNS 116. Tilastollisen pääkeskuksen tilasto Suomessa yöpyneistä ulkomaalaisista 1983

⁸² KA/MEK II/ Hd8 KV-yhteistyöhön liittyvät asiakirjat 1974-1984/Neuvostoliitto

⁸³ KA/MEK II /Hd8 KV-yhteistyöhön liittyvät asiakirjat 1974-1984 & Matkailusilmä 1:1984

⁸⁴ KA/MEK II/ Hd8 KV-yhteistyöhön liittyvät asiakirjat 1974-1984. & Matkailusilmä

Kuten muissakin Neuvostoliiton kanssa solmittavissa sopimuksissa, myös matkailusopimusten kanssa noudatettiin viisivuotiskautta. Ensimmäinen sopimus tehtiin siis 1974 ja sitä päivitettiin vuonna 1980. Tuolloin suomalaisten huolena oli, että suomalaisia matkusti Neuvostoliittoon suhteessa paljon enemmän kuin toiseen suuntaan ja tähän haluttiin parannusta. Täysin toiveet eivät toteutuneet seuraavankaan kauden aikana, vaikka kehitystä tapahtuikin. Vuonna 1980 erääksi tavoitteeksi nostettiin myös Suomen kautta Neuvostoliittoon kolmansista maista suuntautuva matkailu sekä reittien laajentaminen Itä- ja Pohjois- Suomeen sekä Ahvenanmaalle.⁸⁵ Tässä onnistuttiinkin, sillä vuonna 1984 neuvostoliittolaisilla oli valittavanaan kokonaista 13 reittiä Suomessa.⁸⁶ Tarkemmat sopimukset viisivuotissuunnitelman pohjalta tehtiin aina vuosittain syksyllä. Samalla sovittiin, mikä suomalainen ja mikä neuvostoliittolainen matkatoimisto järjestää minkäkin osan matkoista.⁸⁷

Tapani Hynynen muisteli, kuinka vuosittain sovittiin kymmenen ja viiden päivän reiteistä. Viiden päivän reitit olivat oppaalle helpompia, sillä niissä ei ollut kuin yksi kaupunki, jossa vietettiin kaksi päivää. Yleensä kaupunki oli Helsinki, Turku tai Kotka. Tämän jälkeen menttiin kolmeksi päiväksi niin kutsuttuun korpipotelliin. Samalla tavoin kuin viiden päivän reiteille, myös kymmenen päivän reiteille suunniteltiin ohjelmat valmiiksi. Suunnittelu tapahtui syys- lokakuussa vuosittain. Suomalaiset matkatoimistot ehdottivat ohjelmaa reiteille, minkä jälkeen ehdotukset toimitettiin Inturistille tai Sputnikille arvioitavaksi. Sieltä ne palautuivat mahdollisilla muutosehdotuksilla varustettuna. Suomalaiset matkatoimistot pyrkivät ehdottamaan mahdollisimman täysipainoisia kokonaisuuksia, joissa tulisi näytettyä joissa oli monipuolisesti vierailuja ja nähtävyyksiä. Tammikuussa sovittiin, kuinka monta ryhmää Suomeen tuli ja kuinka moni näistä oli Inturistin ja kuinka moni Sputnikin järjestämiä. Sitten nämä jaettiin suomalaisten matkatoimistojen kesken.⁸⁸

Matkailusilmä -lehden Suomen ja Neuvostoliiton matkailusopimuksen kymmenvuotisjuhlanumerossa julkaistun Neuvostoliiton Ulkomaanmatkailun Valtionkomitean puheenjohtajan P.A. Abrasimovin tervehdyskirjeessä kerrottiin laajamittaisen matkailun Neuvostoliittoon alkaneen 1950-luvulla. Vuosina 1956-1966 maassa vieraili noin kahdeksan miljoonaa ulkomaalaista vuodessa, kun taas kirjeen julkaisuvuonna 1984 määrä oli kasvanut

⁸⁵ Suomen ja Neuvostoliiton yhteistyöohjelma. Matkailusilmä 3/1980.

⁸⁶ P.A. Abrasimov: Matkailu – tärkeä osa maidemme välistä yhteistyötä. Matkailusilmä 1/1984

⁸⁷ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

⁸⁸ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

yli 45 miljoonaan. Abrasimov sanoi Suomen olevan edelleen, kuten 10 vuotta aikaisemmin, ensimmäisellä sijalla Neuvostoliiton yhteistyökumppanien joukossa matkailun alalla.⁸⁹

Matkustajamäärien muutoksista huolimatta Suomen ja Neuvostoliiton matkailuneuvotteluissa oli tiettyjä teemoja, jotka toistuivat samanlaisina vuodesta toiseen. Viisumiasioihin toivottiin helpotusta vuosikymmenten ajan, mutta sitä ei koskaan tapahtunut. Suomalaisilla ja neuvostoliittolaisilla oli erilainen käsitys matkailusta erilaisten järjestelmien vuoksi. Näiden yhteensovittaminen oli joskus haastavaa. Inturistin puolelta ihmeteltiin, miksi heidän tarjouksensa eivät kelvanneet suomalaisille. Inturistille oli muistutettava, että kyseessä ei ole pelkkä neuvotteluasia, esimerkiksi kun oli puhe matkojen hinnoista. Suomalaisen matkanjärjestäjien oli myytävä matkat, niiden oli kelvattava hintoineen turisteille.⁹⁰ Neuvostoliittolaiset sen sijaan saattoivat suoraan luvata, kuinka monta ryhmää lähettäisivät seuraavana vuonna.

Eräs neuvotteluissa vuodesta toiseen toistunut asia oli yhteistyö kolmansista maista tulevan turismin saralla. Tässäkin tulokset jäivät laihoiksi. Vuonna 1980 MEK kutsui joukon suomalaisia matkatoimistoja yhteiselle matkalle Inturistin edustajien kanssa Ruotsista Suomen kautta Neuvostoliittoon. Matkan tarkoituksena oli kehittää matkailua kolmansista maista. Matkaraportissa tuli esille, että kyseisestä matkasta haluttiin olla hiljaa julkisuudessa. Ei oltu varmoja, miten matkailuala reagoisi ”nykyisessä ilmapiirissä” tämän kaltaiseen yhteistyöhön, vaan se saatettaisiin ymmärtää väärin.⁹¹ Tämä varovaisuus saattoi liittyä samana vuonna järjestettäviin Moskovan olympialaisiin, jotka menettivät suurvaltapolitiittisen tilanteen, Afganistanin tilanteen ja näistä seuranneiden muutamien maiden boikotin takia hyvin merkittävän osan kisaturisteista. Turisteja oli arvioitu saapuvaksi Moskovaan 300 000, mutta heidän määränsä jäi 70 000:een.⁹²

Suomi ja Neuvostoliitto tekivät jonkin verran yhteistyötä matkailun saralla asiantuntijavaihdon merkeissä. Tämä tarkoitti yhteistyötä hotelli- ja ravintola-alalla sekä matkailualan opiskelijoiden sekä oppaiden koulutuksessa. Yhteistyötä kolmansista maista tulevien turistien määrän lisäämiseksi yritettiin kovasti vuosien ajan. Tiedotustilaisuudessa Leningradissa 1980 MEK:n johto uskalsi jopa sanoa, että nimenomaan Leningrad on

⁸⁹ P.A. Abrasimov: Matkailu – tärkeä osa maidemme välistä yhteistyötä. Matkailusilmä 1/1984

⁹⁰ KA/MEK/S43/Hd:7/muistio neuvotteluista Leningradissa [1980]

⁹¹ KA/MEK / Hd8 KV-yhteistyöhön liittyvät asiakirjat 1974-1984/matka Ruotsin ja Suomen kautta Neuvostoliittoon, muistio [1980]

⁹² Torro, Mikko 2006

Suomelle tärkeä matkailuvaltti ja toivoi leningradilaisilta ymmärtämystä tätä kohtaan. Suomeen matkalle tulevat halusivat mielellään vierailla myös Leningradissa.⁹³

4.2 Matkailunäyttelyistä hyötyi ehkä Neuvostoliitto

Matkailu oli sekä Neuvostoliitolle että Suomelle tärkeä tulonlähde. Suomalaiset olisivat kuitenkin toivoneet neuvostoliittolaisten turistien tuottavan paremmin. Neuvostoliitto hyötyi monella tavoin enemmän Suomen ja Neuvostoliiton välisestä matkailuyhteistyöstä.

Suomen ja Neuvostoliiton välisen matkailusopimuksen yhteydessä vuonna 1974 sovittiin myös molemminpuolisista matkailunäyttelyiden pitämisistä. Näitä pidettiin kolme vuodessa, kolmessa eri kaupungissa. Vuonna 1977 Suomen matkailunäyttelyt olivat Kiovassa ja Vilnassa. Neuvostoliitolla puolestaan oli matkailunäyttelyt Tampereella, Jyväskylässä ja Lappeenrannassa. Lisäksi Neuvostoliitossa oli Suomi- aiheiset näyteikkunat Minskissä, Jaroslavlissa, Odessassa ja Kalininissa. Neuvostoliiton näyteikkunat olivat Oulussa, Kemissä, Vaasassa ja Rovaniemellä. Näyteikkunoiden yhteydessä esitettiin myös mainosfilmejä elokuvateattereissa.⁹⁴ Vuonna 1983 matkailunäyttelyiden aiheena olivat maiden keittiöt. Suomalaista ruokaa esiteltiin Leningradissa ja neuvostoliittolaista Turussa.⁹⁵ Samalla kun sovittiin matkailunäyttelyistä ja muusta matkailumainonnasta maiden välillä, sovittiin myös lehdistötilaisuuksista, ja että kummassakin maassa saisi vierailla toisen maan toimittaja tietyn ajan verran kirjoittamassa matkailumahdollisuuksista.⁹⁶

Koska matkailu kahdessa maassa järjestettiin eri tavalla, myös näyttelyiden sisältö oli erilainen. Suomalaiset saivat matkustaa ulkomaille oma-aloitteisesti ja mennä minne halusivat, joten neuvostoliittolaiset mainostivat kohdennetusti tiettyjä matkakohteita, joista näyttelyyn tutustuvat saattoivat etsiä mielenkiintoisimman. Koska neuvostokansalaisella ei ollut näin suurta valinnanvapautta matkakohteensa kanssa, suomalaiset näyttelyjärjestäjät pyrkivät

⁹³ KA /MEK /Neuvostoliitto/ S43 Hd 7/ Pihlströmin puhe Leningradissa lehdistötilaisuudessa

⁹⁴ KA/MEK II/Hd8 KV-yhteistyöhön liittyvät asiakirjat 1974-1984. (Suomi – NL matkailunäyttelyjä koskevat asiakirjat 1977)

⁹⁵ KA/ MEK II/Hd8 KV-yhteistyöhön liittyvät asiakirjat 1974-1984.(Matkailunäyttelyjä koskevat asiakirjat 1983)

⁹⁶ KA/MEK II/ Hd8 KV-yhteistyöhön liittyvät asiakirjat 1974-1984 (Kaikki matkailunäyttelyjä koskevat asiakirjat)

esittelemään Suomea yleensä ja tekemään sitä tunnetuksi ja kiinnostavaksi Neuvostoliitossa. Ennen kaikkea toivottiin, että voitaisiin vaikuttaa niihin tahoihin, jotka matkaseurueita kokosivat Neuvostoliitossa. Suomalaiset matkailualan ihmiset eivät kokeneet, että Neuvostoliitossa järjestetyillä näyttelyillä olisi välttämättä ollut vaivan ja rahan arvoista hyötyä, mutta sopimusta oli noudatettava.⁹⁷

Neuvostoliitto pystyi siis käyttämään oman maansa matkailun myymisessä suoraa markkinointia ja mainontaa, koska kohteena olivat kapitalistisen maan individuaalit kansalaiset. Suomen oli turha yrittää samaa Neuvostoliitossa, koska sieltä kukaan ei oma-aloitteisesti voinut matkustaa ulkomaille. Matkailuyhteistyössä ilmeni läpi vuosikymmenien, että suomalaiset olisivat toivoneet Neuvostoliitosta enemmän turisteja ja sitä kautta enemmän taloudellista hyötyä kuin sieltä saivat.

4.3 Suomalaiset matkatoimistot ja incoming

Suomen puolella matkanjärjestäjinä olivat OY Lomamatkat, FinSovTours sekä Ystävyysmatkat, joka oli taistolaisten hallussa. Lomamatkat kuuluivat enemmistöläisille kommunisteille. Tärkein incoming-kumppani Inturistille oli Suomessa Matkatoimisto OY Lomamatkat. Lomamatkat perustettiin jo vuonna 1956, ja se lähestyi saman tien Neuvostoliiton matkanjärjestäjätahoja kirjeellä, jossa kerrottiin uudesta edistyksellisten voimien hallussa olevasta matkatoimistosta, joka ilomielin ottaisi hoitaakseen neuvostoliittolaisten turistien Suomen matkat. Lomamatkat oli ajoissa asiansa kanssa, sillä tuolloin vielä yksikään neuvostoliittolainen turisti ei ollut matkustanut Suomeen.

Alla oleva lainaus on kirjeestä, jonka Lomamatkat lähetti Neuvostoliittoon lokakuun 29. vuonna 1956. Kirjeessä luetellaan matkatoimiston perustajat, jotka olivat Suomen Rauhanpuolustajat, joka oli Neuvostoliitosta johdetun Maailman Rauhanneuvoston jäsenjärjestö, Suomi-Neuvostoliitto-Seura sekä Suomen Festivaalikeskus.

⁹⁷ Suomen ja Neuvostoliiton matkailunäyttelyt, Matkailusilmä 3/79

Turistimatkailu on viime vuosina yhä kasvavassa määrin kehittynyt kansojen välisen tutustumisen ja ystävyuden lujittamisen muodossa. Tätä kehitystä on tervehditty ilolla meidän maassamme ja olemme myös ryhtyneet toimenpiteisiin entistä parempien matkailuolosuhteiden luomiseksi maassamme. Aikaisemmin ei Suomessa ole ollut edistyksellisten voimien hallussa olevaa matkatoimistoa. Koska sanotunlainen toimisto on kuitenkin monistakin syistä osoittautunut tarpeelliseksi, ovat Suomessa Rauhanpuolustajat, Suomi-Neuvostoliitto-Seura ja Suomen Festivaalikeskus perustaneet yhteisen matkatoimiston nimeltään Matkatoimisto OY Lomamatkat. Kun tiedossamme on, että maassanne paraikaa suunnitellaan turistimatkoja myös Suomeen, sallinette lyhyesti esitellä eräitä muotoja, millä toimistomme voi Suomeen saapuvia turisteja palvella. Järjestämme turistimatkailua sekä vakinaisia, itse suunnittelemiamme reittejä myöten Suomen kaupunkeihin ja luonnonkauniille maaseudulle, että myöskin reittejä matkailijoiden toivomusten mukaan. Huolehdimme siitä, että turistit saavat hyvän majoituksen ja ruokailun kohtuullisilla hinnoilla, järjestämme retkille tulkit ja oppaat, suoritamme valuutan vaihdot jne. Matkat voidaan suorittaa joko yleisillä maamme kulkuneuvoilla tai toimiston omilla linja-autoilla. Lähetämme mielihyvin kustannuslaskelmamme saatuaamme tietää suunnitellun viipymisajan, mitä kulkuneuvoja on ajateltu käyttäviä, vaatimukset majoituksen ja ruokailun suhteen sekä mahdolliset muut toivomukset.⁹⁸

Ilmeisesti Neuvostoliitossa tunnettiin välittömästi luottamusta Lomamatkoja kohtaan, sillä siitä tuli Inturistin tärkein suomalainen yhteistyökumppani koko Neuvostoliiton historian loppuun saakka.

Lomamatkojen toimintasuunnitelmassa vuodelle 1962 painopisteeksi määriteltiin Neuvostoliittoon suuntautuva matkailu. Suunnitelmissa oli tehdä yhteistyössä Matkatoimisto Kalevan kanssa 86 matkaa Helsingistä Neuvostoliittoon, joista 64 Leningradiin ja loput Tallinnaan, Moskovaan ja etelään. Toimintasuunnitelmassa todettiin, että vuoden 1961 liikevaihdon määrä osoitti 35 % kasvua ja matkatoimisto oli virallisesti tunnustettu Suomen suurimpien ja arvovaltaisimpien joukkoon kuuluvaksi. Samoin kuin Matkailun

⁹⁸ Kansanarkisto/OY Lomamatka 1 F/ lähetetyt kirjeet 1956-1987. 29.10.1956

edistämiskeskuksessa, myös Lomamatkoilla pohdittiin keinoja edistää kolmansista maista Suomen kautta Neuvostoliittoon suuntautuvaa matkailua.⁹⁹

Lomamatkat lähestyi tammikuussa 1966 yhteistyökumppaneitaan kirjeellä, jossa tarjottiin tilausmatkoja ryhmille Tallinnaan. Matkojen kesto oli yhdestä viiteen päivää ja ryhmän koon oli oltava vähintään 16 henkeä. Matkanjohtajalle matka oli ilmainen. Matkojen kanssa kehoitettiin olemaan ajoissa liikenteessä, koska hotellipaikat tulisivat loppumaan kesken, kuten edellisenäkin kesänä oli käynyt. Vuonna 1967 Lomamatkojen toimintakertomuksen esipuheessa kerrottiin, että Suomen taloudellisesta tilanteesta ja loppuvuodesta suoritetusta devalvaatiosta johtuen yhtiön taloudellinen tuotos oli jäänyt vaatimattomaksi.¹⁰⁰

Lomamatkat haki konkurssin vuonna 1992. Se oli yrittänyt elää etelänmatkojen myynnillä, mutta kilpailu oli liian kovaa. Lehdistöiedotteessa ei mainittu mitään yhtiön Neuvostoliiton matkailuun liittyvästä historiasta, vaan sitä kuvattiin Suomen vanhimmaksi etelän matkojen järjestäjäksi.¹⁰¹ Lomamatkat oli aina järjestänyt suomalaisille matkoja Neuvostoliittoon, mutta Neuvostoliitosta tulevien turistien incoming- palvelu oli vain murto-osa sen toiminnasta. Kuitenkin Lomamatkojen kotimaanosastolle neuvostoturistien incoming oli ensisijainen tehtävä. Lomamatkat otti vastaan vuodessa muutamia tuhansia neuvostoturisteja 1960-luvulla ja määrä nousi yli kymmeneen tuhanteen 1970-luvulla.¹⁰²

Yritysmaailmassa toimiminen oli kommunisteille aatteellisista syistä hieman ongelmallista. He joutuivat vaikean tilanteen eteen vuonna 1977 kun Lomamatkojen työntekijät osallistuivat matkailuvirkailijoiden lakkoon. Ei oltu osattu aavistaa, että myös kommunistien omistamaan yritykseen muodostuisi vastakkainasettelu työnantajan ja työntekijöiden kesken. SKP:ssa toimi erillinen Lomamatkojen puoleryhmä, jonka kokouksessa pohdittiin sitä, kuinka kommunistit joutuivat kapitalistisissa oloissa toimimaan vieraalla maaperällä, liike-elämässä. Myös kommunistien johtama liike-elämä sai kapitalistisia piirteitä yhteiskunnan lainmukaisuuksien takia, vaikka se ei ollutkaan toivottavaa. Toiveena oli, että kommunistit pystyisivät kuitenkin olemaan hyvänä esimerkkinä työnantajasta. Lomamatkojenkin oli

⁹⁹ Kansanarkisto/OY Lomamatkat 1 F/Toimintasuunnitelma 1962

¹⁰⁰ Kansanarkisto/OY Lomamatkat 1 F/Toimintakertomus 1967

¹⁰¹ Kansanarkisto/OY Lomamatkat 1 F/ Lehdistöiedote konkurssista 1992

¹⁰² Kansanarkisto/OY Lomamatkat 1 F/ Toimintakertomukset 1960 -1970

toimittava kapitalismin säännöillä, SKP:n Lomamatkojen puolueryhmässä mietittiin jo 1964 sitä perustettaessa, vaikka heidän mukaansa Lomamatkat poikkesikin muista työpaikoista.¹⁰³

Suomalaiset matkatoimistot, jotka järjestivät matkoja neuvostoturisteille, tekivät yhteistyötä Suomi-Neuvostoliitto-Seuran kanssa. Sen piirijärjestöjen kautta rekrytoitiin paikallisoppaita, joille maksettiin korvausta. Matkatoimisto OY Lomamatkat kirjoitti SNS:n Keski-Suomen piirijärjestölle 4.1.1968, että maksavat entisen käytännön mukaisesti paikallisoppaille 25 markkaa vuorokaudelta. Kirjeessä on lueteltu, mitä paikallisoppaan tehtäviin kuului. Hänen ei oletettu olevan ryhmän kanssa koko aikaa. Paikallisopas otti ryhmän vastaan ja opasti sen kiertoajelulle ja mahdollisesti muihin turistikohteisiin. Järjestetystä illanvietosta maksettiin 2 mk turistia kohden. Lisäksi oli mahdollista sopia ruokailu – tai majoituspalvelujen järjestämisestä. Illanviettojen järjestämisestä ystävyysjunille eli nuorisoryhmille ei kuitenkaan maksettu palkkiota.¹⁰⁴

Suomalaisten matkoja Neuvostoliittoon järjestivät myös Suomi-Neuvostoliitto-Seuran piirijärjestöjen itsensä omistamat, paikalliset matkatoimistot. Näitä matkatoimistoja oli vuonna 1979 seitsemän.¹⁰⁵ Esimerkiksi jyvaskyläläinen SNS Matkapalvelu tarjosi matkoja, joilla oli täysihoito tai puolihoidto ja paikan päällä suomea puhuva Inturistin opas.¹⁰⁶ Toimiston mainosten mukaan Neuvostoliittoon matkustavan ei tarvinnut rahaakaan välttämättä vaihtaa, ainakaan jos oli täysihoidtomatkalla, matkamuistoja kun pystyi ostamaan valuuttamyymälöistä, joita oli Inturistin hotellien yhteydessä. Niistä sai alkoholia, savukkeita, käsitöitä, koruja, turkiksia, äänilevyjä, kelloja ja muita perinteisiä matkamuistoja. Valuuttabaareista ja ravintoloista pystyi ostamaan Suomen rahalla sekä länsimaisia että neuvostoliittolaisia juomia. Vuonna 1972 Jyvaskylän toimiston kautta Neuvostoliittoon matkusti 1069 henkeä, eivätkä kaikki halukkaat edes päässeet Inturistin kiintiöiden riittämättömyyden vuoksi matkalle. Tämä oli yli kaksi kertaa niin paljon kuin edellisvuonna, jolloin lähtijöitä oli 497. Suurin osa, 686 henkeä suunnisti Leningradiin. Tallinnaan matkusti 213 ja Jaltalle 162 henkeä. Odessassa kävi yksi 30 hengen ryhmä. Jyvaskylän SNS

¹⁰³ Kansanarkisto/Lomamatkat 1 F/SKP:n Lomamatkojen puolueryhmän perustaminen

¹⁰⁴ JyMA / SNS:n Keski-Suomen piiri / SAAPUNEET KIRJEET "I E : 1"

¹⁰⁵ Minkkinen 1999, 360

¹⁰⁶ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestön arkisto / Matkailuesitteet

Matkapalvelu tarjosi myös esimerkiksi sellaisia kohteita kuin Sotshi, Baku, Tbilisi, Riika ja Petroskoi.¹⁰⁷

SNS kokeili myös perustaa oman valtakunnallisen matkatoimiston sellaisena aikana, kun näin jälkikäteen voimme sanoa, että Neuvostoliiton loppu jo hämmötti. SN-matkat oy, joka järjesti pääasiassa Neuvostoliittoon suuntautuvia matkoja, perustettiin 1986. Näiden lisäksi matkatoimiston järjestettäväksi suunniteltiin myös matkoja Neuvostoliitosta Suomeen. SNS oli kaavaillut sen tehtäväksi myös neuvostoturisteille tarkoitettujen uusien majoitusmahdollisuuksien hankkimista. Esimerkkinä mainittiin SNS:n omistamien vanhojen työläisten asuntoloiden kunnostaminen, mutta SN-matkojen toiminta-aika jäi lyhyeksi. Se joutui talousvaikeuksiin pian perustamisensa jälkeen. Jo ensimmäisen tilinpäätöksen viimeisellä sivulla on käsin tehty suuri kysymysmerkki ja kysymykset ”Mikä meni pieleen? Mitä on tehtävissä?”¹⁰⁸

1980-luvun lopulla Suomi-Neuvostoliitto-Seuran piirijärjestöt pyysivät verovapautusta pyörittämälleen matkailutoiminnalle vedoten sen yleishyödyllisyyteen. Verovapauslautakunnasta pyydettiin selvitystä piirijärjestöjen matkailutoiminnan suhteesta pahoissa taloudellisissa vaikeuksissa heti perustamisestaan eteenpäin olleeseen SNS-matkoihin. SNS kehotti vastaamaan, että piirijärjestöjen matkatoimistot ostavat SNS-matkoilta palveluja, eivätkä saa osinkoa. SNS-matkat taas ostivat palveluja neuvostoliittolaisilta matkanjärjestäjiltä, koska Neuvostoliittoon ei saanut järjestää matkoja itse. SNS-matkojen kaikista matkoista oli sen omien tietojen mukaan Neuvostoliittoon suunnanneita 99 prosenttia.¹⁰⁹

Matkailuyhtiöillä olikin talousvaikeuksia. Suomalaiset matkatoimistot joutuivat määrittämään omaa toimintaansa sen mukaan, mitä Neuvostoliitossa oli määritelty Inturistin voivan ottaa vastaan suomalaisia matkustajia. Muutenkin ne joutuivat olemaan Inturistin armoilla, sillä niin neuvostoturistien matkat Suomeen kuin myös suomalaisten matkat Neuvostoliittoon olivat lopulta aina Inturistin tahdon mukaisia niin määriltään kuin sisällöltään.

¹⁰⁷ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestön arkisto / Matkailuesitteet

¹⁰⁸ KA/SNS 116/SNS –Matkojen tilinpäätös 1986

¹⁰⁹ KA/SNS 116/Lähetetyt kirjeet/Kirje piirijärjestöille

5. Neuvostoliittolaisten matkat Suomeen

5.1 Kuka Neuvostoliitosta päätyi matkalle Suomeen?

Neuvostoliiton kansalaiset pääsivät erityisestä hakemuksesta turistimatkoille lähinnä muihin sosialistisiin maihin ja joihinkin harvoihin länsimaihin. Suositukset matkaa varten sai valtion ohjauksessa olleilta ammattiyhdistyksiltä tai kommunistisen puolueen paikallisorganisaatiolta.¹¹⁰ Länsimaista eniten vierailtiin Suomessa. Neuvostokansalaisten matkat ulkomaille lisääntyivät samaan aikaan kuin matkailu muutenkin yleistyi, mutta ei samassa tahdissa. Neuvostoliitossa loppujen lopuksi NKP ja KGB määrittelivät ulkomaille matkustavien määrän. Suomi ei ollut matkajien toivelistalla ensimmäisenä. Suomi oli kuitenkin Neuvostoliiton valtion mielestä luotettu matkakohde, koska YYA-sopimus takasi sen, että loikkaaminen matkan aikana oli mahdollisimman vaikeaa. Sopimuksesta huolimatta Suomenkin kautta tapahtui loikkaamista muualle länsimaihin. Turistiryhmät viettivät Suomessa yleensä noin kymmenen päivää. Ryhmät kulkivat busseilla ja matkat sujuivat suunnitellun ohjelman mukaisesti. He vierailivat matkan aikana yleensä jossakin tehtaassa, maatilalla ja jossain sosiaalisessa kohteessa kuten koulussa tai päiväkodissa.¹¹¹ Heillä sai olla rajallinen määrä rahaa käytössään.¹¹²

Neuvostoliitosta ei ollut mahdollista matkustaa ulkomaille koko perheen voimin. Suomalaisopas Hynysen kertoman mukaan oli kuitenkin hyvin yleistä, että avioparit matkustivat Suomeen yhdessä. Ryhmissä oli hänen muistikuviansa mukaan enemmän miehiä kuin naisia. Oppaan mukaan Suomi oli erilaisessa asemassa kuin muut länsimaat – tämä oli julkista mutta hiljaista tietoa.¹¹³ Toisen oppaan, Eeva Palosen, muistojen mukaan avioparit eivät saaneet matkustaa yhdessä, tai ainakin joku perheenjäsen jäi kotiin pantiksi. Palonen oli usein johdattamassa ryhmiä, joihin kuului georgialaisia tai muita ei-venäläisiä, kun taas ensimmäisenä mainitun ryhmissä oli enimmäkseen venäläisiä.¹¹⁴ On mahdollista, että kumpikin tieto pitää paikkansa ja avioparit saivat matkustaa yhdessä siinä tapauksessa että heillä esimerkiksi oli lapsia, jotka jäivät kotiin siksi aikaa. Myös heidän sosiaalisella

¹¹⁰ Gorsuch 2011, 82 – 85, 111

¹¹¹ KA/SNS 116/Aamulehti 13.7.1986

¹¹² Tapani Hynysen haastattelu, 2012

¹¹³ Tapani Hynysen haastattelu, 2012

¹¹⁴ Eeva Palosen haastattelu, 2012

asemallaan, etnisyydellään, asuinpaikallaan ja muilla luotettavuuteen vaikuttavilla tekijöillä oli vaikutusta. Mikä tahansa epäilyttävä asia menneisyydessä saattoi tulla esteeksi. Tällainen saattoi olla vaikka se, että henkilöllä oli avioero takanaan.¹¹⁵ Siinä tapauksessa, että Suomeen tultiin esimerkiksi opettajavaihtoon työskentelemään, tarkistettiin aina, että joku perheenjäsen jäisi Neuvostoliittoon.¹¹⁶

Vuodelta 1972 peräisin oleva nimiluettelo jaroslavlilaisesta turistiryhmästä on hyvin naisvaltainen, mikä viittaisi siihen, että turisteista suurempi osa todella olisi ollut naisia. Kolmestakymmenestä matkailijasta kaksikymmentäkaksi on naisia.¹¹⁷ Mahdollisesti esimerkiksi kotimaahan jäävän lapsen ajateltiin tehoavan panttina paremmin naiselle kuin miehelle. Kyseessä ei ollut minkään ammattijärjestön ryhmä vaan eri ammateissa toimivia jaroslavlilaisia. Matkanjohtajana oli ammattiyhdistystoimitsija ja mukana oli myös Inturistin paikallisjohtaja. Muiden matkailijoiden ammatit olivat tuomari, viisi työläistä, prokuraattori, kaksi lääkäriä, konesuunnittelija, kirjastonhoitaja, kaksi sähköasentajaa, kaupunginsihteerin rouva, opettaja, tulkki, sairaanhoitaja, työnjohtaja, ammattiyhdistysvirkaileija, ammattiyhdistystoimittaja, kaupanjohtaja, rautatieläinen, pääkirjanpitäjä, kaupunginhallituksen jäsen ja voimistelija.¹¹⁸

Kun tämä ryhmä saapui matkallaan Jaroslavlilin ystävyyskaupunkiin Jyväskylään 24. toukokuuta, heillä oli siellä puolen tunnin mittainen kaupungin vastaanotto, minkä jälkeen ryhmän sairaanhoitaja – ja lääkärijäsenet pääsivät tutustumaan sädesairaalaan. Illalla tästä ryhmästä matkanjohtaja, tulkki, kaupunginsihteerin rouva, Inturistin paikallisjohtaja ja kaupunginhallituksen jäsen lähtivät Laajavuoreen SN-Seuran Jyväskylän johdon kanssa. Tämä oli merkitty matkaohjelmaan käsin. Painetussa tekstissä matkaohjelmassa luki lisäksi, että tulkki sai käydä tapaamassa ystäviään Jyväskylässä.¹¹⁹ Tällaisia erityislupia tuttavien tapaamiseen annettiin aina välillä joillekin henkilöille. Eräässä tapauksessa se johti myös loikkaamiseen. Virolainen valokuvaaja Tiit Lepp katosi Sputnik-ryhmältä 4.3.1978 saatuaan ryhmänjohtajalta luvan vieraila tuttaviansa luona ja nämä auttoivat hänet Ruotsiin.¹²⁰ Kontrolli oli äärimmäisen huolellista ja matkanjohtajilla oli langat käsissään. Tapani Hynynen kertoi kuitenkin jaroslavlilaisten Jyväskylään liittyvästä suuremmasta vapaudesta. Kukaan ei

¹¹⁵ Golubev 2011, 419

¹¹⁶ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

¹¹⁷ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestö / muut vierailuasiakirjat/ luettelo jaroslavlilaisesta turistiryhmästä

¹¹⁸ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestö / muut vierailuasiakirjat/ luettelo jaroslavlilaisesta turistiryhmästä

¹¹⁹ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestö /muut vierailuasiakirjat/ jaroslavlilaisen turistiryhmän matkaohjelma

¹²⁰ Graf 2004, 148

yrittänyt loikata Jyväskylästä. Ehkä siihen vaikutti se, että oli korostetusti tuotu esille, kuinka Jyväskylästä oli pitkä matka joka suuntaan. Lisäksi jaroslavlilaisille sanottiin, että koska he ovat ystävyysmatkalla, heillä on vapaammat olot kuin muilla ja tämä suurempi vapaus kannatti säilyttää.¹²¹

Kaikkien ulkomaille matkustavien neuvostoliittolaisten oli todistettava olevansa luotettavia ja heistä laadittiin pitkälle menevät selvitykset, sukulaisten taustatkin selvitettiin.¹²² Tapani Hynynen kertoi, että oppaat olivat kyselleet, kuinka hakuprosessi ulkomaille tapahtui. Turistien kertomuksen mukaan hakuprosessi oli monimutkainen. Ensin aloitettiin siitä, että työpaikalla ilmoitettiin, että ammattijärjestön kyseisen tehtaan osasto tarjoaa seuraavalla vuodelle haettavaksi tietyn määrän matkoja eri maihin, esimerkiksi kymmenen paikkaa Suomeen ja kaksi Ranskaan. Näistä oli valittava mieleisensä ja ilmoitettava kiinnostuksensa matkaa kohtaan.¹²³

Seuraavaksi oli tehtävä hakemus, johon oli hankittava arvio henkilöstä ja vakuutukset henkilön luotettavuudesta. Tämä arvio eli *harakteristika* oli hankittava oman työpaikan ammattiosaston ”poliittiselta vastaavalta” tai paikkakunnan kommunistisen puolueen osastolta.¹²⁴ Tavallista turistimatkaa varten arvio oli lyhyempi, mutta esiintyvälle taiteilijalle kerrottiin kirjoitettavan nelisivuisia arvioita. Kuvauksessa oli kerrottava henkilön ammattiura ja elämä, mutta myös sukulaiset käytiin läpi, serkkuja ja isovanhempia myöten. Arvion oli päätyttävä toteamukseen, että kyseinen toveri on tunnettu aktiivisena työläisenä, yhteiskunnan rakentajana ja sosialismin edistäjänä.¹²⁵ Kun hakemus ja siihen vaaditut liitteet oli käsitelty, saatettiin henkilöt vielä kutsua haastateltaviksi lisätietojen saamiseksi ja henkilön arvioimiseksi.¹²⁶ Matkalle pääsemisen saattoivat evätä monenlaiset tekijät. Loikkausten pelossa ei ollut suotavaa, että henkilöllä oli länsimaissa asuvia sukulaisia tai hän osasi länsimaisia kieliä. Joidenkin ammattien edustajat, kuten kartanpiirtäjät, eivät myöskään saaneet matkustaa. Lääkärin tarkastuksessa selvitettiin terveydentilaa, eivätkä raskaana olevat naiset saaneet lähteä matkalle.¹²⁷ Matkustusluvan hankkimiseen saattoi kuluu todella pitkä

¹²¹ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

¹²² Gorsuch 2011, 83. Tapani Hynynen haastattelu, 2012

¹²³ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

¹²⁴ Gorsuch 2011, 81-85

¹²⁵ Gorsuch 2011, 83

¹²⁶ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

¹²⁷ Turistioppaan kertomuksen mukaan erään neuvostoliittolaisen nuoren naisen oli onnistunut päästä matkalle Suomeen raskaudesta huolimatta. Hän myös synnytti lapsensa Suomessa, liittyi takaisin ryhmään ja palasi sen kanssa normaalisti kotiin.

aika byrokratian raskauden vuoksi ja siksi, että puolueen paikallisorganisaatioiden kokouksia ei välttämättä ollut kovin usein.¹²⁸ Keskusteluissa matkailijoiden kanssa matkaoppaille oli selvinnyt, että oli tiettyjä maantieteellisiä alueita, joilta ei päässyt matkalle niin helposti kuin toisilta.

Lopulta kootuiksi saadut ryhmät kokoontuivat vielä ennen matkaa ja heille annettiin ohjeita kuinka toimia ulkomailla. Jokaisella ryhmällä oli kaksoisjohto – matkanjohtaja ja starastvo eli vanhin. Kaupungilla ei saanut liikkua yksin, vaan ryhmä oli vielä jaettu sisäisesti viisikoihin, joissa olisi pitänyt kulkea. Kuitenkin käytännössä yleensä riitti, että he kulkivat kahdestaan.¹²⁹ Ulkomaanpassiakaan neuvostoliittolainen ei saanut omaksi. Nykyäänkin Venäjällä on erikseen kotimaanpassit ja ulkomaanpassit, mutta Neuvostoliiton aikana ulkomaanpassin sai vain väliaikaisesti käyttöön matkan ajaksi, ja ne kerättiin matkan jälkeen taas pois.¹³⁰ Kotimaanpassi suljettiin matkan ajaksi pankkiin tallelokeroon. Passia ei saanut näyttää ulkomailla kenellekään ja siitä oli pidettävä hyvää huolta. Hynysen mukaan tämä muodostui haasteeksi, kun piti kirjautua hotelliin tai kun ystävyysillan lopuksi mentiin saunomaan.¹³¹

Neuvostoliitto kiristi matkustusrajoitteita moneen kertaan. Turistimatkojen kehittämiseksi järjestettiin erityisiä NKP:n keskuskomitean neuvotteluja. Vuonna 1978 NKP järjesti kampanjan ulkosuhteiden tiukentamiseksi. Tuolloin matkustaminen vaikeutui selvästi ja katsottiin tarkasti, ketä ulkomaille sai päästää. Samoin mietittiin, mitkä maat olivat sopivia matkakohteita. Vuosina 1981, 1983 ja 1984 NKP:n Keskuskomitealta tuli jälleen uusia vaatimuksia ulkomaanmatkojen rajoittamisesta. Vuonna 1984 haluttiin vähentää länsimaihin lähetettävien turistien määrää, joten ei ole ihme, että matkailu alkoi vähentyä. NKP:n Keskuskomitean yleisliittolaisen neuvottelun aiheena oli tuolloin ulkomaiden kanssakäymisen ”täydellistäminen”. Turistiryhmien täydentämisperiaatteita oli korjattava. Ulkomaille oli lähetettävä enemmän työläisiä ja kolhoosilaisia, joiden osuus turisteista oli ollut liian pieni. Erityisen ongelmallisena nähtiin virolaiset, jotka matkustivat Suomeen useaan kertaan. Oli pyrittävä kokoamaan turistiryhmiä niin, että kukaan virolainen ei pääsisi Suomeen toistamiseen. Virolaisiin turistiryhmisiin oli lisättävä enemmän kommunisteja ja venäläisiä. Turistiryhmien laatua oli kaikin puolin parannettava, ja vastuu tästä oli työpaikoilla, puolueorganisaatiolla ja muilla hallinnon aloilla. Vuonna 1985

¹²⁸ Gorsuch 2011, 84

¹²⁹ Tapani Hynysen haastattelu, 2012

¹³⁰ Gorsuch 2011, 81 - 83

¹³¹ Tapani Hynysen haastattelu, 2012

matkustusrajoituksia kiristettiin yhä lisää. Kaikki turistiryhmät oli nyt koottava hallinnollisilla perusteilla, eli niiden oli oltava esimerkiksi jonkin kaupungin työntekijöitä.¹³²

Muista turistiryhmistä poikkeavaksi neuvostoryhmät teki se, että niiden oma sisäinen kontrolli oli niin huolellista. Matkailijoiden piti olla majoituspaikassaan sovittuna aikana illalla ja aamulla sai samoin poistua vasta tietynä aikana. Sairastumisen sattuessa ei olisi saanut mennä yksin ambulanssiin eikä jäädä sairaalaan. Poikkeavissa tilanteissa ryhmän johdon tai oppaan oli oltava yhteyksissä Neuvostoliiton suurlähetystöön. Mikäli joku turisti katosi, koko ryhmän oli mentävä vierailemaan lähetystössä. Sinne suomalaisella matkaoppaalla ei ollut asiaa vaan hänen oli odotettava ulkopuolella.¹³³

Neuvostoliiton taholta esitettiin tietyt vaatimukset, jotka oli toteutettava matkaa järjestettäessä. Matkojen pituus oli 10 tai 5 päivää ja Neuvostoliitossa tarkistettiin, oliko suomalaisten tarjoama matkaohjelma kelvollinen. Kysymykseen minkälaisia asioita Suomesta näytettiin ja saivatko suomalaiset matkanjärjestäjät päättää itse matkojen sisällöstä, Tapani Hynynen muisteli, että kovin voimakkaita rajoituksia ei ollut. Neuvostoliiton matkatoimistot eivät suoranaisesti kieltäneet mitään, vaan toiveet esitettiin epäsuorasti. Saatettiin esimerkiksi sanoa, että Mannerheimin muistomerkkiä Helsingissä ei tarvitse erikseen esitellä. Sen jälkeen kun vuotuiset sopimukset oli jo allekirjoitettu, järjestettiin Helsingissä tilaisuus, jossa kutsujana oli Matkailun edistämiskeskus. Tilaisuudessa oli edustajia Suomen sosiaalihuollon, terveyshallinnon ja puolustushallinnon ja heidän tehtävänsä oli olla jatkokouluttamassa oppaita. Joka vuosi paikalla oli myös edustus Neuvostoliitosta, joka oli virallisen ilmoituksen mukaan töissä Inturistilla, mutta todellisuudessa Neuvostoliiton turvallisuuspalvelusta. Tämä Neuvostoliiton edustaja käsitteli edellisen vuoden matkailua ja antoi samalla ohjeita seuraavalle vuodelle.¹³⁴

Oppaita pyydettiin osaltaan suojelemaan turisteja länsimaisilta vaikutteilta kuten uskonnolta. Heille myös ilmoitettiin Neuvostoliiton taholta, ettei ollut tarpeellista mainostaa, kuinka helposti Suomesta pääsee Ruotsiin. Matkaoppaille selitettiin, että kyllä kaikki neuvostoturistit varmasti tietävät, miten Helsingistä ja Turusta pääsee laivalla Ruotsiin, joten ei ole tarvetta painottaa sitä heille. Kovin vakavasti oppaat eivät aina suhtautuneet Neuvostoliitosta tulleisiin ohjeistuksiin. Tapani Hynynen muisteli, kuinka uskonnolta suojelemiseksi pyydettiin

¹³² Graf 2004, 156

¹³³ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

¹³⁴ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

kuvailemaan kirkkoja neutraalisti.

*Sitten tuollaista, tietyissä kaupungeissa uskonnolliset ryhmät jakavat Raamattuja ja muuta. Niin saatettiin sanoa, että laittakaa hetkeksi putiikkiinne kiinni. Ja sitten jos esitellään kirkkoja niin voi käyttää rikasta venäjänkieltä, että tämä on rakennus tai rakennelma uskonnollisia tarpeita varten, mutta ei tarvitse painottaa että se on kirkko. Mutta me nauroimme sitten.*¹³⁵

Joskus, mutta hyvin harvoin, oppaat saattoivat saada vuosittain matkatoimiston kautta Inturistilta tulleissa kirjeissä palautetta asenteellisuudesta, mikä käytännössä tarkoitti neuvostovastaisuutta. Ketään ei tiettävästi kuitenkaan erotettu väärin mielipiteiden takia. Neuvostovastaisuutta saattoi olla hyvinkin voimakkaasti niiden oppaiden asenteissa, jotka olivat emigranttitaustaisia ja puhuivat äidinkielenään venäjää. Tämä kuitenkin ilmeni oppaiden keskinäisissä kahvihetkissä eikä välttämättä siinä mitä oppaat puhuivat turisteille.¹³⁶ Ohjeet tai nuhteet, joita matkaoppaat saivat Inturistin edustajalta, olivat usein myös hyvin käytännönläheisiä. Heille annettiin esimerkkejä kotiin palanneilta matkailijoilta kerätystä palautteesta matkaansa koskien, mikä osaltaan kertoo neuvostoviranomaisten tarkasta seurannasta. Eräälle ryhmälle esimerkiksi ei ollut selvinnyt, mikä on seisova pöytä. Niinpä he olivat valittaneet täydellisestä palvelun puutteesta ravintolassa. Turistien antaman palautteen mukaan heillä saattoi myös olla sellainen olo, että jossakin ravintolassa henkilökunta oli osoittanut ilmeellään, että ei halua palvella neuvostoturisteja.¹³⁷ Välillä Inturistin edustajia tuli Suomeen seuraamaan miten matkat sujuivat ja kuinka oppaat toimivat. Tarkoituksena oli seurata, että turistit saivat varmasti vastinetta rahoilleen. Eeva Palonen kertoi, kuinka hänen työskentelyään oli seuraamassa monta kertaa sama nainen. Kerran pitkällä bussimatalla kun matkustajat näyttivät torkkuvan, opas oli lopettanut puhumisen ja ajatellut sen sijaan soittaa musiikkia. Inturistin tarkastaja oli kuitenkin vaatinut, että hän jatkaisi opastustaan. Lopulta tarkastaja kuitenkin ymmärsi, että kukaan ei jaksaa sen enempää puhua kuin kuunnellakaan kymmentä päivää putkeen.¹³⁸

¹³⁵ Tapani Hynysen haastattelu, 2012

¹³⁶ Eeva Palosen haastattelu, 2012

¹³⁷ Tapani Hynysen haastattelu, 2012

¹³⁸ Eeva Palosen haastattelu, 2012

Neuvostoliittolainen turisti ei tarkoittanut samaa kuin venäläinen turisti. Suomeen tuli turisteja Neuvostoliiton kaukaisistakin kolkista. Turistioppaat saivat huomata, kuinka erilaisia kulttuureja sekä kooltaan että väkiluvultaan mittavaan Neuvostoliittoon mahtui. Eivätkä kaikki todellakaan pitäneet siitä jos heitä luultiin venäläisiksi. Eeva Palonen kertoi tunnistavansa nykyäänkin ihmisten puheesta saman tien, mistä venäjää puhuva ihminen on kotoisin. Hänen ensimmäinen ryhmänsä oli puhunut käytännössä ukrainaa. Tämä oli selvinnyt jo ensimmäisestä lauseesta, jonka Lahden asemalla junasta tulleet turistit esittivät: ”*Vi nash hed?*”¹³⁹ Palonen ei pystynyt arvioimaan, oliko suuria alueellisia eroja siinä, mistä päin Neuvostoliittoa turistiryhmiä tuli Suomeen. Jostain syystä ryhmät jakautuivat niin, että samoille oppaille annettiin samoilta alueilta tulevia ryhmiä. Hänelle itselleen sattui jostain syystä paljon ryhmiä Groznista, Tshetsheniasta. Jollakin kollegalla taas oli enimmäkseen gruusialaisia eli georgialaisia ryhmiä. Monissa ryhmissä oli mukana islaminuskoisia. Heidän kulttuurinsa näkyi joissakin tilanteissa. He eivät aina halunneet tulla sisälle kirkkoihin, vaan odottivat ulkopuolella muun ryhmän ollessa sisällä.¹⁴⁰ Vaikka Neuvostoliitto oli virallisesti ateistinen, uskonnollisen perinteen erot eri ihmisten välillä näkyivät. Tapani Hynynen muisteli, että toisinaan islaminusko tuli esille ravintolassa, kun jotkut turistit eivät halunneet syödä sianlihaa.¹⁴¹ Neuvostokulttuuriin ei kuulunut yksilöllisten tarpeiden huomioiminen ja erityisruokavalioiden selvittäminen etukäteen, vaan koko ryhmän oletettiin suostuvan samaan ruokavalintaan.

5.2. Suomi neuvostoliittolaisten turistien matkakohteena

Neuvostoliittolaisten turistiryhmien matkareitit pysyivät hyvin samanlaisena koko massaturismin ajan. Ne kattoivat koko Suomen, mutta olivat painottuneet Etelä-Suomeen. Inturistin antamien tietojen mukaan neuvostoturistit olivat pääosin tyytyväisiä Suomen matkoihinsa.¹⁴²

¹³⁹ (=oletko meidän oppaamme?) venäjäksi opas on *gid*

¹⁴⁰ Eeva Palosen haastattelu, 2012

¹⁴¹ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

¹⁴² KA/ MEK/ Neuvostoliitto/ Kooste Inturistilta tulleesta palautteesta

Neuvostoliittolaisten turistien matkat olivat jossain määrin erilaisia kuin muista maista tulevien. Saksalaiset ja ruotsalaiset, jotka olivat suurimmat ryhmät Suomeen matkustavista kansallisuuksista, lomailivat pääsääntöisesti luontokohteissa ja leirintäalueilla varsinkin 1970-1980 –luvulla. Näistä muista poiketen neuvostoliittolaiset vierailivat enimmäkseen kaupungeissa. Heille räätälöidyillä matkoilla esiteltiin suomalaista yhteiskuntaa ja sen kehitystä.

Matkailun edistämiskeskuksessa tiedettiin, että neuvostoliittolaiset turistit olivat kiinnostuneita ennen kaikkea suomalaisesta hyvinvoinnista ja ihmisten elinoloista. Lehdistötilaisuudessa Leningradin matkailunäyttelyn yhteydessä vuonna 1983 MEK:n johtaja Pihlström kuvaili, mistä asioista eri maista tulevat turistit olivat kiinnostuneita Suomessa. Keskieurooppalaiset olivat kiinnostuneita Suomen puhtaasta luonnosta, ruotsalaisia kiinnosti ”erilainen pohjoismaa”, eteläeurooppalaisia pohjoinen eksotiikka. Neuvostoliittolaiset turistit erosivat näistä kaikista. He saapuivat Suomeen ottamaan selvää yhteiskunnasta ja suomalaisista ihmisistä. Heitä kiinnosti, kuinka suomalaiset elivät ja mitä he tekivät työkseen.¹⁴³

Juhlapuheissa, jotka liittyivät Suomen ja Neuvostoliiton väliseen matkailuun, tämän sanottiin olevan osoitus siitä, että neuvostoliittolaisten kohdalla toteutui erityisen hyvin matkailun pääasiallinen tarkoitus eli kansojen tutustuttaminen toisiinsa. Tämä olikin hieno oivallus, jolla asiat saatiin näyttämään yleviltä ja maailmanrauhaa palvelevilta. Turistien kiinnostus suomalaista yhteiskuntaa kohtaan oli aivan aitoa, vaikka sitä ideologisista syistä korostettiin. Neuvostoliiton valtiollisten matkailuorganisaatioiden toive siitä, että neuvostoliittolaisille todella näytettäisiin yhteiskunnallisia kohteita Suomessa, palveli käytännössä tätä turistien omaa mielenkiintoa, vaikkakaan se ei todennäköisesti ollut alkuperäinen tarkoitus. Ainakaan suomalaisen yhteiskunnan ja suomalaisten ihmisten elämän näkemisen aiheuttama reaktio ja vaikutus neuvostoturistin käsitykselle maailmasta ja omasta yhteiskunnastaan, ei ollut Neuvostoliiton kannalta edullinen. Tämä varmasti tiedettiin, mutta mahdollisuudet saada tietoja esimerkiksi teollisuudesta olivat niin merkittäviä, että se koettiin tärkeämmäksi kuin sen välttäminen, että turistit saivat haitallisia vaikutteita.

Seuraavassa käydään läpi esimerkkejä reiteistä, joita neuvostoliittolaiset turistit kulkivat ja nähtävyyksistä ja paikoista, joissa he vierailivat. 1960-1970 –luvulla OY Lomamatkojen

¹⁴³ KA /MEK /Neuvostoliitto/ S43 Hd 7/ Pihlströmin puhe Leningradissa lehdistötilaisuudessa [1983]

kuljettamien turistiryhmien tavallinen reitti saattoi olla seuraavanlainen: Vainikkala-Lappeenranta – Imatra – Savonlinna – Mikkeli – Jyväskylä – Lahti tai vaihtoehtoisesti Helsinki – Tampere – Jyväskylä – Lahti – Helsinki. Ainakin monet Turun ystävyyskaupungista Leningradista tulevat ryhmät kävivät myös Turussa. Nämä tavalliset turistiryhmät eivät yleensä käyneet Oulussa ja Kemissä. Sen sijaan ystävyysjuna-nuorisoryhmät ja jotkut kymmenen päivän ryhmät saattoivat käydä Inarissa asti. Tavallisilla turistiryhmillä oli myös enemmän vapaa aikaa kuin nuorisoryhmillä kymmenen päivää kestäväillä matkoillaan. Nähtävyydet, joita käytiin katsomassa, pysyivät OY Lomamatkojen järjestämällä matkoilla hyvin pitkälti samoina, vain pienin poikkeuksin. Helsingissä vierailukohteita olivat Ateneum, Tapiolan puutarhakaupunginosa, Otaniemi, Sibelius-monumentti, Olympiastadion, Kulttuuritalo ja joskus Eduskuntatalo ja Kansallismuseo.¹⁴⁴ Usein käytiin myös Seurasaarella tai saaristoristeilyllä.¹⁴⁵

Suomessa vierailevat länsimaiset turistit eivät päässeet käymään Eduskuntatalossa, mutta neuvostoliittolaiset turistit sen sijaan pääsivät. Eeva Palonen muisteli, että neuvostoliittolaisten kanssa olisi tehty jokin erillinen sopimus asiasta.¹⁴⁶ Neuvostoliittolaisten ryhmien aikataulut olivat hyvin tiedossa, joten tällaista pystyttiin järjestämään. Länsimaiset turistit eivät niinkään saapuneet ryhmissä vaan yksilöinä, eivätkä heidän aikataulunsa olleet niin suunniteltuja. Neuvostoturistien matkaohjelmistahan sovittiin keskitetysti jokaista vuotta varten. Myös neuvostoliittolaisen taidemaun kanssa tuli törmäyksiä. Ateneum ei ainakaan kaikkia turisteja miellyttänyt. Eräs Suomessa vierailut venäläinen turisti valitti, että Ateneumissa ei ollut lainkaan Repinin teoksia, oli vain futurismia ja impressionismia jotka eivät olleet tämän henkilön mieleen.¹⁴⁷ Neuvostoliitossa impressionismista ja muista 1900-luvun taidesuuntauksista valettiin hyvin pitkälti ja niiden esittäminen oli rajallista.¹⁴⁸ Niinpä neuvostoliittolaisten käsitys hyvästä taiteesta epäilemättä poikkesi paljon länsimaisesta. Lahdessa käytiin tutustumassa ammattikouluun. Jos ei yövytty Mukkulan

¹⁴⁴ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestön arkisto/ vierailuasiakirjat/Neuvostoliittolaisten turistiryhmien matkaohjelmat

¹⁴⁵ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestö / muut vierailuasiakirjat/Neuvostoliittolaisten turistiryhmien matkaohjelmat

¹⁴⁶ Eeva Palosen haastattelu, 2012

¹⁴⁷ Chistikov 2010, 388

¹⁴⁸ Gilburd, E. 2006. Picasso in Thaw Culture. *Cahiers du Monde Russe* 47 (1), 65-108

matkailukeskuksessa, niin siellä saatettiin ainakin vierailla. Tampereella käytiin aina Lenin – museossa ja Näsinneulan rakentamisen jälkeen 1970 myös siellä.¹⁴⁹

Jyväskylässä vierailtiin yliopistolla tai keskussairaalassa ja Valmetin tehtaalla tai jollain muulla tehtaalla, esimerkiksi läheisellä Äänekosken paperitehtaalla.¹⁵⁰ Jyväskylän Laajavuoreen rakennettiin 1971 uusi hotelli Rantasipi, jota käytiin katsomassa vaikka siellä ei olisi yövyttykään. Sitä esiteltiin kansainvälisenä suurhotellina.¹⁵¹ Tavalliset turistiryhmät yöpyivät Jyväskylässä kuitenkin parhaissa hotelleissa, aivan keskustassa sijaitsevassa Jyväshovissa tai Joutsassa Joutsenlammessa, joka oli aiemmin mainitunlainen keskustoista kaukana sijaitseva korpilotelli. Nuorisoryhmät majoittuivat yleensä vaatimattomammin retkeilymajatyyppeihin hotelleihin tai motelleihin.¹⁵²

Lomamatkojen järjestämällä matkoilla toistuivat samat yhteistyökumppanit vuodesta toiseen, ja matkaohjelmiin tuli muutenkin melko vähän muutoksia. Itä-Suomea kiertävän reitin ohjelmassa oli kiertoajeluja kaupungeissa, Saimaan kanava, Imatran koski, Olavinlinna ja Suur-Savon maakuntamuseo. Ravintolat ja hotellit, joita yleensä käytettiin, olivat Helsingissä ravintolat Dipoli ja Vanhan Kellari, Jyväskylässä Seurahuone ja hotelli Milton. Lahdessa vierailtiin Vesitorissa ja ruokailtiin tornin ravintolassa. Yötä oltiin usein hotelli Jukolassa.¹⁵³

Neuvostoliittolaisten turistien matkat kulkivat kaupungista toiseen, kun esimerkiksi saksalaiset turistit viihtyivät leirintäalueilla ja luonnon keskellä. Esimerkiksi matkatoimisto OY Lomamatkan matkaohjelma neuvostoliittolaisella turistiryhmälle 13 – 22. elokuuta 1968 kertoo Itä-Suomeen painottuvasta matkasta, joka kulki Lappeenrannasta Jyväskylän kautta Helsinkiin. Ryhmän oli määrä saapua tiistaina junalla Vainikkalaan, mistä se jatkoi bussilla Lappeenrantaan. Siellä oli kiertoajelu kaupungilla ja tutustumista Saimaan kanavaan ja vesitorniin. Yön he nukkuivat hotelli Patriassa ja suuntasivat aamulla Imatran kautta Savonlinnaan. Siellä he kävivät katsomassa Imatran koskea ja lounastivat osuusliikkeen

¹⁴⁹ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestö / muut vierailuasiakirjat/Neuvostoliittolaisten turistiryhmien matkaohjelmat

¹⁵⁰ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestö/ muuta vierailuasiakirjat/Neuvostoliittolaisten turistiryhmien matkaohjelmat

¹⁵¹ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestö / muut vierailuasiakirjat/Neuvostoliittolaisten turistiryhmien matkaohjelmat

¹⁵² Eeva Palosen haastattelu, 2012

¹⁵³ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestön /muut vierailuasiakirjat/Neuvostoliittolaisten turistiryhmien matkaohjelmat

ravintolassa. Punkaharjun kauniissa maisemissa ryhmä pysähtyi uimaan. Savonlinnassa he majoittuivat hotelli Seurahuoneella ja söivät päivällistä Mäntyniemellä.¹⁵⁴

Aamulla he kävivät kiertoajelulla ja Naisvuorella sekä Suur-Savon maakuntamuseossa. Torstaina matka jatkui Mikkeliin, jossa päästiin saunomaan. Perjantaina iltapäivällä ryhmä kuljetettiin Jyväskylään, jossa he majoittuivat hotelli Miltoniin. Lauantaina ohjelmassa oli kiertoajelua ja tutustumista Jyväskylään. Sunnuntaina matkustettiin Lahteen, jossa turistit majoittuivat hotelli Jukolassa ja kävivät tutustumassa Mukkulan matkailukeskukseen. Maanantain aamiainen syötiin vesitornin ravintolassa. Sitten oli kiertoajelua ja vierailu tuotantolaitoksessa. Kello 13- 20 oli vapaa-aikaa.¹⁵⁵ Tiistaina ryhmä matkusti kohti viimeistä kohdetta Helsinkiä ja pysähtyi matkalla Järvenpään Peikkometsään. Helsingissä he majoittuivat hotelli Valliin ja söivät lounasta Kaartinhovissa. Kiertoajelun yhteydessä tutustuttiin tavallisiin vierailukohteisiin Olympiastadioniin, Kulttuuritaloon ja Sibeliuksen monumenttiin. Keskiwiikkona ryhmä vieraili vielä loppuissa neuvostoturistien tavanomaisissa Helsingin kohteissa eli Tapiolassa, Otaniemessä, Seurasaarella, Ateneumissa ja saaristoristeilyllä. Jäähyväisillallinen syötiin ravintola Lidossa ja aamulla lähdettiin paluumatkalle.¹⁵⁶

Neuvostoliittolaiset turistit saivat matkaohjelmien perusteella todella monipuolisen kuvan Suomen kaupungeista kymmenen päivän matkoillaan. Vaikka he saattoivat linja-automatkansa aikana pysähtyä uimaan tai käydä tutustumassa hieman syrjässä sijaitseviin matkailukeskuksiin, pääasiassa heidän matkansa täyttyi kaupunkikohteista. Suomi ei muista maista tulevien turistien silmissä varsinaisesti ollut mikään kaupunkilomakohde eikä Suomen matkailumahdollisuuksia ole koskaan markkinoitu kaupungit edellä. Useimmat Suomessa vierailevat turistit halusivat päästä luonnon rauhaan, ihmettelemään erämaata ja puhtaita järviä. Näin ollen kaupunkeja kiertäneet neuvostoliittolaiset turistit olivat Suomen kaupungeille todella tärkeä matkailijaryhmä. Luontokohteita ja erämaata Neuvostoliitossa oli omastakin takaa ja kapitalistisessa maassa kiinnostavinta oli rakennettu ympäristö ja kulutuskulttuuri. Lisäksi hotelleissa oli helpompi valvoa koko ryhmää kuin leirintäalueilla.

¹⁵⁴ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestö / muut vierailuasiakirjat/Neuvostoliittolaisen turistiryhmän matkaohjelma [1968]

¹⁵⁵ JyMa/ SNS Keski-Suomen piirijärjestö / muut vierailuasiakirjat/Neuvostoliittolaisen turistiryhmän matkaohjelma [1968]

¹⁵⁶ JyMa/ SNS Keski-Suomen piirijärjestö / muut vierailuasiakirjat

5.3 Lenin- kohteet

Jokaisen neuvostoliittolaisen turistiryhmän ohjelmassa oli Leniniin liittyviä kohteita ja toisinaan joitakin sotahistoriaan liittyviä kohteita. Paikalliset ystävyysseurat usein esittivät, että turistiryhmät kävisivät joissakin oman kaupungin kohteissa, kuten punaisten muistomerkillä Jyväskylän hautausmaalla, vankileirin muistomerkillä tai teloitettujen punapartisaanien muistomerkillä Turussa.¹⁵⁷ Turun kaupunki oli aktiivisesti kehittämässä jopa Lenin-risteilyä neuvostoliittolaisia turisteja varten.¹⁵⁸

Neuvostoliittolaisia ilahdutti myös se, että Tampereella sijaitseva Lenin- museo oli hyvin suosittu turistikohde myös esimerkiksi englantilaisten, saksalaisten ja ruotsalaisten turistien keskuudessa. Kaikki Tampereella vierailevat neuvostoturistiryhvät luonnollisesti vierailivat Lenin-museossa.¹⁵⁹ SN-Seuran omistama Lenin-museo oli perustettu vuonna 1948. Vuonna 1986 museo sai neuvostoliittolaisen Kansojen ystävyyden kunniamerkin. Aimo Minkkinen kertoo Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historia-kirjassa Neuvostoliiton Kommunistisen Puolueen keskuskomitean Yhteiskuntatieteellisen instituutin filosofian laitoksen esimiehen, Burlatskin, matkakertomuksesta Suomeen. Burlatski oli erityisen ilahtunut Lenin-museosta ja sen hänen näkemyksensä mukaan hyvällä maulla kootusta näyttelystä. Hänellä oli ollut kaksi toivomusta museon suhteen. Museossa olisi voinut olla näyttely myös Neuvostoliiton nykyelämästä, jossa esiteltäisiin Leninin suunnitelmien toteutumista. Burlatski myös toivoi, että vierailijakunnasta saataisiin monipuolisempi, esimerkiksi että kaikki turistiryhmät kävisivät museossa ja vieraskirjassa olisi enemmän eri sosialistisista maista tulevien sekä yleensä sosialistisen liikkeen edustajien nimikirjoituksia.¹⁶⁰ Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen vuonna 1991 Lenin-museon vuotuinen kävijämäärä putosi lähes puoleen eli noin 10 000, mikä johtui neuvostoliittolaisten turistiryhmien katoamisesta.¹⁶¹ Myöhemmin kiinnostus historiallista Neuvostoliittoa kohtaan on kuitenkin kasvanut ja Lenin-museo on ainutlaatuisuudessaan merkittävä. 1990- luvulla Tampereen Lenin- museo oli jonkin aikaa

¹⁵⁷ Tapani Hynysen haastattelu, 2012

¹⁵⁸ Tapani Hynysen haastattelu, 201 ks. myös Turun ja Porin läänin sekä Leningradin alueen matkailuseminaari 1988

¹⁵⁹ Chistikov 2010, 385

¹⁶⁰ Minkkinen 1998, 401

¹⁶¹ Minkkinen 1998, .400

maailman ainoa Lenin- museo, sillä Neuvostoliitossa sijaitsevat museot lakkautettiin Neuvostoliiton hajottua.¹⁶²

Neuvostoliittolaiset turistit vierailivat Suomessa usein myös muissa Lenin-aiheisissa kohteissa. Oppaiden muistelmien mukaan nämä Lenin-kohteet olivatkin lähes ainoita poikkeuksia verrattuna muiden turistiryhmien vierailukohteisiin.¹⁶³ Lenin oleili Suomessa kahteen kertaan. Ensimmäinen kerta oli ennen hänen pakoaan ulkomaille vuonna 1907 ja paluumatkalla Pietariin vuonna 1917. Leninin Suomessa oleiluun liittyviä kohteita olivat esimerkiksi Leninin pakomatka ulkomaille innoituksensa saanut risteily Turussa. Risteily kulki kesällä laivalla Turusta Paraisille ja bussilla takaisin. Talvisin kumpaankin suuntaan kuljettiin bussilla.¹⁶⁴ Lenin kulki samaa reittiä pitkin ulkomaille vuonna 1907 Suomen ollessa Venäjän autonominen suuriruhtinaskunta.

Leninin muistomerkkejä pystytettiin muutenkin Suomeen 1960-1970-luvuilla. Kotkaan vihittiin Lenin-puisto 1978 ja myöhemmin puistoon saatiin patsas. Turku sai Lenin-patsaan ystävyyskaupungiltaan Leningradilta. Myös Helsingin Alppilassa sijaitsee Leninipuisto. Tämä oli yksi syy siihen, miksi Neuvostoturistien matkaohjelmissa oli lähes aina vierailu Alppilan puutarhakaupunginosaan.¹⁶⁵

Lenin- kohteiden esittely turisteille on ymmärrettävää, koska oli oletettavaa, että neuvostoliittolaiset olivat kiinnostuneita oman maansa historiaan liittyvistä asioista naapurimaassa. Samalla niiden avulla tuotiin esille ainakin matkanjärjestäjien suhtautumista Neuvostoliittoon ja Leniniin. Neuvostoliittolaisten turistien matkanjärjestäjänä Suomessa toimivat matkatoimistot olivat Neuvostoliittoon myönteisesti suhtautuvia. Heillä saattoi olla myös tarkoituksenaan osoittaa, että Suomessa oli paljon neuvostomyönteisyyttä ja että Leninin muistoa vaalittiin Suomessa. Matkatoimistot halusivat tietenkin pitää asiakkaansa tyytyväisinä, jotta nämä käyttäisivät heidän palveluitaan myöhemminkin.

5.4 Haluttiin nähdä Suomen hyvinvointi

Turistien mielenkiinto oli yleensä tietyissä, samoissa kysymyksissä heidän tullessaan

¹⁶² Minkkinen 1998, 400

¹⁶³ Eeva Palosen haastattelu, 2012

¹⁶⁴ Tapani Hynysen haastattelu, 2012

¹⁶⁵ JyMa/ SNS Keski-Suomen piirijärjestö / vierailuasiakirjat/Neuvostoliittolaisten turistien matkaohjelmat

Suomeen. Nämä kysymykset eivät jaksaneet enää useiden kymmenien matkojen jälkeen viihdyttää Tapani Hynystä, joka sai sitten seuraavana syksynä palautetta, että ei kuulemma ollut suostunut vastaamaan turistien kysymyksiin. Tämä johtui siitä, että turistit esittivät aina samat kolme vakiokysymystä, joihin opas oli jo kyllästynyt. Nämä kysymykset kuuluivat seuraavasti: Miksi autoissa on päivälläkin valot? Missä iässä pääsee eläkkeelle? Ja onko Suomessa kieltolaki? Negatiivista palautetta hän oli saanut kerrasta, jolloin oli vastannut turistiryhmälle tämän saavan kuulla vastaukset näihin kysymyksiin matkan aikana ja kehottanut kysymään mieluummin vierailun kohteena olevasta hienosta kirkosta tai Eduskuntatalosta. Hän ei oikein aina jaksanut ilahtua siitä, että nuo samat kysymykset esitettiin ensimmäisenä ”meidän kauniista maastamme”.

Neuvostoliittolaiset turistit olivat MEK:n pienen selvityksen mukaan keskimäärin tyytyväisiä Suomen matkaansa. He olisivat ainoastaan toivoneet enemmän iltaohjelmia varsinkin talvella tehdyille matkoille. Ongelmaksi he kokivat sen, että heillä oli niin vähän rahaa käytössään. Vuonna 1989 he saivat vaihtaa markkoiksi 50 ruplaa.¹⁶⁶ Heille oli myös määrätty, mitä tavaroita Neuvostoliittoon sai kyseisenä vuonna tuoda. Näitä olivat esimerkiksi yhdet stereot, kangasta joku tietty määrä, yksi urheiluvaatekerta ja niin edelleen. Luettelo oli tarkka ja tavaroiden arvo vastasi sitä summaa, joka turisteille oli myönnetty taskurahaksi. Oppaat kävivät ryhmän johdon kanssa nostamassa pankista rahasumman, joka riitti ohjelmassa oleviin kuluihin ja lisäksi kaikkien taskurahaan. Tämä taskurahaksi kutsuttu summa oli 1980-luvun alussa 200 markkaa, nousi myöhemmin 300 markkaan ja lopulta 320 markkaan. Tästä summasta usein kerättiin vielä pieni kolehti, jolla ostettiin kukkia jollekin muistomerkillle. Ihmiset saivat joko mennä kaupungille vapaasti käyttämään tuon summan, tai sitten opasta pyydettiin suositteluun jotakin luotettavaa tavarataloa. Ryhmän johdolla saattoi myös itsellään olla näkemyksiä siitä, mikä oli luotettava kauppa, mutta se vaihteli. Joidenkin mielestä suuret tavaratalot olivat imperialismia ja toisten mielestä pienet yrittäjät olivat riistäjiä. Helsingissä kehoitettiin käymään Neuvostoliiton konsulaatin omassa kaupassa.¹⁶⁷ 1980-luvulla vakiintui joitakin tuotteita, johon he tämän rahansa käyttivät. Yksi niistä oli stereot, jonka saattoi sitten Neuvostoliitossa myydä kalliimmalla.

Suuremman markkamäärän hankkimiseksi turistit saattoivat yrittää kaupata kaikenlaista

¹⁶⁶ KA/ MEK/ Neuvostoliitto/MEK:en tekemä selvitys 1989

¹⁶⁷ Tapani Hynysen haastattelu, 2012

tavaraa, mitä olivat tuoneet mukanaan. Tämä saattoi olla samppanjaa, vodkaa, kaviaaria ja kaikenlaista pientä tavaraa, huolimatta siitä, että kaupankäynti oli neuvostoliittolaisessa ohjeistuksessa kielletty turisteilta. Myös Suomen laki tuli kaupankäynnin tielle. Poliisi tuli kertomaan 1980-luvulla erään georgialaisryhmän oppaalle, että turistit olivat avanneet torille kojun ja heille olisi mentävä kertomaan, että yksityiskauppa on ulkomaalaisilta kielletty. Poliisi kehotti kertomaan turisteille, että myös he voisivat ostaa toripaikan päiväksi, mutta noin vain ei saanut mennä pystyttämään kojua. Lisäksi viinan myynti oli ehdottomasti kielletty.¹⁶⁸ Suomessa alkoholia sai myydä vain valtion omistama Alko, mikä osaltaan johti siihen, että neuvostoliittolaisten harjoittamalle pimeälle viinakaupalle riitti kysyntää. Onkin sanottu, että yleisin kohtaamistilanne neuvostoturistin ja suomalaisen välillä oli vodkan myynti.¹⁶⁹

Matkailun edistämiskeskus etsi turistiryhmiä varten tuotantolaitoksia, jotka suostuivat ottamaan turistiryhmiä vastaan. Matkaohjelmien suunnittelua varten luodulla listalla näitä olikin kokolailla suuri määrä ympäri Suomea ja eri tuotantoaloilta. Joukossa oli kaikkia tuon ajan Suomen tärkeimpiä teollisuuden aloja: puu- ja paperiala, vaatetusala, metalliala sekä elintarvikeala. Osalla tehtaista oli toivomuksia ryhmien koon suhteen ja jotkut halusivat ottaa vastaan vain oman alansa asiantuntijaryhmiä. Esimerkiksi vaatteita valmistava Artella oy Kouvolassa halusi ottaa vastaan pelkästään vaatteiden sisäänostajia. Suurin osa toivotti tervetulleiksi mitä tahansa turistiryhmiä.¹⁷⁰ Tapani Hynynen muisteli tehtaiden olleen erittäin kiinnostavia vierailukohteita:

Haluttiin nähdä Suomen hyvinvointi, haluttiin nähdä tehtaot ja tehdaslaitokset. Kun me monta kerta ohitetaan mitään sanomaton tehdaslaitos, mutta he monesti halusivat pysähtyä tehtaon viereen. Tai mentiin portista sisäänkin ja halusivat tietää historian ja mitä siellä tehdään. Ja minkä maalaiset koneet on. Neuvostoliitossa koko koneistot ostettiin tietystä maasta. Oli jopa teollisuusvakoilun piirteitä. Että onko teillä suomalaiset vai sen maalaiset koneet vaikkapa tuolla Metson

¹⁶⁸ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

¹⁶⁹ Gorsuch 2011, 187

¹⁷⁰ KA/ MEK/ Faa Neuvostoliitto/Ohjeet matkanjärjestäjille

*paperitehtaan kohdalla. Ja onko henkilökunnan työolot minkälaiset ja minkälainen palkka ja eläkkeet.*¹⁷¹

Oppaan epäilyt teollisuusvakoilusta eivät olleet aivan perättömiä. Palattuaan Suomesta turistien oli raportoitava matkastaan kotikollektiivissa. On mahdollista, että turisteille todella annettiin tehtäväksi ottaa selvää talouden ja tekniikan kehityksestä. Ainakin he osoittivat kiinnostusta esimerkiksi tehtaiden laitteisiin myös suomalaisen turistioppaan kertomuksen mukaan.¹⁷² Pelkästään lomailemaan turistit eivät länsimaihin matkustaneet, vaan heidän odotettiin palatessaan kertovan taloustilanteesta, tekniikasta ja yleisistä olosuhteista kohdemaassaan.¹⁷³ Hyödyllisten tietojen saaminen ulkomailta turistien avulla oli ainakin KGB:n tavoite, mutta sen onnistumista ja laajuutta on vaikea arvioida. On hyvin todennäköistä, voisi sanoa varmaa, että ryhmissä oli henkilöitä, jotka olivat itse siinä asemassa, että toivoivat Suomen matkalta saatavista tiedoista olevan heille hyötyä.

5.5 Kansojen välistä ystävyyttä

Millaisia olivat neuvostoliittolaisten turistien ja suomalaisten kohtaamiset? Suomalaisessa nationalismissa venäläisyys on nähty toiseutena eikä suomalainen nationalismi kadonnut mihinkään valtion virallisesta ystävyysretoriikan myötä. Venäläisyys on ollut suomalaisen nationalismin ulkoinen vihollinen. Suomalaisten käsitys venäläisistä on Marja Vuorisen mukaan muodostunut vuosisatojen aikana ottaen vaikutteita yleiseurooppalaisista venäläisstereotyyppioista, mutta siihen ovat vaikuttaneet omalta osaltaan niin rauhanomaiset kauppasuhteet kuin Ruotsin ja Venäjän väliset sodatkin.¹⁷⁴ Suomalaiset ihmiset ovat yhdistäneet venäläisiin ihmisiin niitä piirteitä, jotka on nähty vastakohtina ihanteelliselle suomalaiselle ihmiselle. Venäläisiä on pidetty laiskoina, epärehellisinä ja siivottomina.¹⁷⁵ Venäläinen käsitys suomalaisista, vailla korkeakulttuuria elävistä, voita Pietarin torilla myyvistä tshunista, ei perinteisesti ole ollut sen parempi.

¹⁷¹ Tapani Hynysen haastattelu, 2012

¹⁷² Tapani Hynysen haastattelu, 2012

¹⁷³ Chistikov 2010, 168

¹⁷⁴ Vuorinen 2005, teoksessa Nationalismit, 256

¹⁷⁵ Vuorinen 2005, teoksessa Nationalismit, 258

Käsityksiin toisista ovat vaikuttaneet myös tarkoituksenmukainen propaganda esimerkiksi sotien aikana sekä Suomen itsenäisyyden alkuaikoina tietoisesti rakennettu pesäero vanhaan emämaahan. Vaikutuksensa oli myös keisarillisen Venäjän vaihtumisella Neuvostoliitoksi. Kylmän sodan aikana naapurimaan ihmisten elämästä ja oloista oli vaikea saada totuudenmukaista tietoa. Jotakin näki, kun matkusti itse katsomaan. Stereotyyppioita on ollut niin kauan, kun ihmiset ovat pyrkineet erottamaan itsensä ja oman viiteryhmänsä toisista, enemmän ja vähemmän tuntemattomista ryhmistä. Niiden tehtävä ihmisten mielissä on jäsentää maailmaa, mutta ne ovat aina luoneet epäluuloja ihmisten välille. Neuvostoliiton turvallisuus- ja propagandakoneiston luoma kuva kapitalistisen maan asukkaasta oli todella tarkoituksenmukaisen negatiivinen. Tässä kuvassa ei haluttu tuoda esille, että kapitalististen maiden asukkaat saattaisivat olla yhtä hyviä ihmisiä kuin neuvostokansalaiset, jos vain saisivat asua kommunistisessa maassa. Suomeen ei tosin erityisesti liitetty mitään erityistä vihamielisyyttä. Suomalaisethan kuitenkin rakastivat Leniniä. Neuvostoliittoa kohtaan tunnettiin 1960-luvulla melko laajaa kiinnostusta Suomessa. Suuri naapuri näyttäytyi monien mielestä positiivisessa valossa rakentaessaan yhteiskuntaa jonka tarkoituksena kaikesta huolimatta oli tasa-arvoinen ja hyvä elämä jokaiselle neuvostokansalaiselle. Myös Suomessa elettiin rakentamisen aikaa, pohjoismaisen hyvinvointivaltion kehittäminen päiväkotieineen, sairaaloineen ja kouluineen oli parhaassa vauhdissa. Vuoden 1968 tapahtumat Prahassa järkyttivät ja muuttivat suhtautumista Neuvostoliittoon. 1970-luvulla oikeisto ja maaseutupopulismi kohosivat Suomessa vasemmiston kustannuksella. Kiinnostus Neuvostoliittoa ja kommunismia kohtaan väheni. 1980-luvun loppuun asti Suomessa kuitenkin säilyi käsitys, että idänsuhteiden hyvä hoitaminen oli tärkeää, koska Neuvostoliittoa pelättiin. Ideologista puolta ystävyysuhteissa ei juuri enää näkynyt 1980-luvulla virallisella tasolla, vaan kyse oli lähes pelkästään naapurussuhteiden hoitamisesta.¹⁷⁶

Suomalaisten ja neuvostoturistien aidot kohtaamiset jäivät melko vähäisiksi neuvostoliittolaisten turistiryhmien tiukan sisäisen kontrollin vuoksi. Kuten sanottua, Suomeen matkustaneiden turistiryhmien pääasialliset kontaktit paikallisiin liittyivät kaupantekoon. Matkalaisilla oli mukana vodkaa, jota he möivät salaa suomalaisille ja saivat näin enemmän rahaa kuin heidän sallittiin pitää hallussaan. Rahalla he ostivat Neuvostoliitossa harvinaisia hyödykkeitä, kuten huulipunaa ja sukkahousuja.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Klinge 1999, 419. (Meinander 1999)

¹⁷⁷ Gorsuch 2011, 11

Neuvostoliittolaisten matkakokemuksista Suomessa ajoittuen 1950-1960-luvuille on kirjoittanut A.N Chistikov artikkelissaan *Sovetskii turist v finljandii v seredne 1950- seredne 1960- gg.* Hän on selvittänyt, mistä neuvostoturistit pitivät Suomessa ja mistä eivät. Hänen mukaansa turistit kaipasivat päästä kontaktiin paikallisten kanssa, mutta Suomessa kaupungit olivat hyvin hiljaisia, eivätkä turistit päässeet välttämättä mihinkään tekemisiin suomalaisten kanssa.¹⁷⁸ Käytännössä turistiryhmien kaksoisjohto, matkanjohtaja ja vanhin, huolehtivat siitä, että liian läheisiä kontakteja paikallisten kanssa ei liiaksi saanut olla. Useimmiten tilanteet, joissa neuvostoliittolaiset kohtasivat paikallisia, olivat hyvin valvottuja. Henkilöt, joille sai puhua, olivat tarkasti valittuja. Spontaaneja kohtaamisia tapahtui lähinnä kadulla tai toreilla kävellessä, eikä sielläkään saanut jäädä oleilemaan itsekseen. Tapani Hynysen mukaan oppaat saivat tietoonsa, että turistit eivät saaneet kaupungilla liikkua kuin ryhmissä. Ryhmät saattoivat olla jo valmiiksi määrätty viisikoihin ja näihin viisikoihin oli vielä määrätty ryhmän vanhin. Hotellissa oli oltava illalla määrätyn ajan jälkeen ja samoin aamulla sai lähteä vasta tiettyyn aikaan. Ystävyysilloissakin oli oltava ryhmässä.¹⁷⁹

Turisteja oli neuvottu suhtautumaan länsimaalaisiin hyvin epäilevästi. Kaikki länsimaalaiset tuli nähdä potentiaalisina agenteina ja lisäksi lähempien kontaktien välttämiseksi oli kerrottu, että kaikilla länsimaalaisilla oli sukupuoli. Suomalainen matkaopas kuvaili tilannetta niin, että turisteja oli esimerkiksi kielletty lähtemästä kenenkään kanssa baariin drinkille ainakaan kahden kesken, vaikka pyydetäisiin. Jos kuitenkin lähti, sinne oli syytä ottaa joku toinen saman ryhmän turisti mukaan. Haastatteluja ei saanut missään tapauksessa antaa ilman ryhmänjohtajan tai vanhimman lupaa.¹⁸⁰ Aamulehden toimittajan yrittäessä haastatella neuvostoliittolaisia turisteja vuonna 1986, matkanjohtaja selitti toimittajalle turistien olevan niin ujoja, että heitä ei sen vuoksi kannattanut haastatella.¹⁸¹ Haastattelujen antaminen lehdistölle oli mahdollista tietyissä tapauksissa. Työväenliikkeen edustavalle lehdelle tai vaikkapa ystävyyskaupungin paikallisradioon sai antaa haastattelun, mutta lupa oli saatava ryhmän kaksoisjohtajalta, joka tarkisti, mistä oli kyse. Tapani Hynynen muisteli Jyväskylässä tapahtunutta tilannetta, jossa kaupungilla liikuttaessa ryhmää oli lähestynyt työväenliikkeen toimittaja haastatteluaikeissa. Ryhmän kaksoisjohto oli välittömästi puuttunut tilanteeseen ja selvittänyt, mistä toimittajista oikein on kyse. Kun selvisi, että nämä olivat vasemmistolaisia

¹⁷⁸ Christikov 2010,

¹⁷⁹ Tapani Hynysen haastattelu, 2012

¹⁸⁰ Tapani Hynysen haastattelu, 2012

¹⁸¹ Aamulehti 13.07.1986

ja koska kyseessä oli ystävyyskaupunki, niin haastattelun tekeminen lehteen tai paikallisradioon oli mahdollista.¹⁸²

Jonkin version mukaan oli myös kielletty ottamasta lahjoja vastaan, koska kaikki ulkomaalaiset olivat potentiaalisia agenteja ja agenteillahan oli tapana yrittää lahjoja tuntemattomasta syystä.¹⁸³ Venäläisessä kulttuurissa lahjojen antaminen on kuitenkin niin merkittävässä asemassa, että lahjoja annettiin ja otettiin vastaan puolin ja toisin.

Ystävyysilloissa turisteilla oli aina mukanaan jotakin mitä lahjoittaa, kuten kotikaupungin viiri tai Lenin- matkamuisto.¹⁸⁴ Neuvostoliittolaisilla oli mukanaan usein pieniä lahjoja annettavaksi kohtaamilleen paikallisille ja näitä osattiin jopa odottaa. Tapani Hynynen kertoi, kuinka neuvostoliittolaisilla oli usein mukanaan rintamerkkejä tai muuta lahjoitettavaksi tarkoitettua tavaraa. Lapsetkin osasivat tulla pyytämään merkkejä, *pezmanski*. Ryhmäläiset olivatkin usein iloisia saadessaan lahjoittaa merkkejä. Hän kertoi kuitenkin myös eräästä huonosti käyttäytyneestä nuoresta pojasta. Poika oli ottanut kaupungin ilmaisia kyniä ja heitti niitä turisteille. Tästä ryhmän oppaana toiminut Hynynen suuttui ja komensi poikaa muistuttaen, että nämä vieraatkin ovat ihmisiä. Pojan oli nöyryyttävä keräämään kynät ja ojennettava ne jokaiselle käteen, jos halusi lahjoittaa niitä.¹⁸⁵ Turistien kulkeminen ohjatuissa, yhtenäisissä ryhmissä saattoi aiheuttaa kuvatuunlaista suhtautumista. He näyttäytyivät nimenomaan ryhmänä, eivät yksilöinä. Tapaus kertoi myös siitä, että suomalaisilla oli yleisesti käsitys neuvostoturisteista kaikkea länsimaista tavaraa kiihkeästi keräävinä.

Eeva Palosen muistaman mukaan suomalaiset suhtautuivat neuvostoliittolaisiin hyvin. Hän muistaa kyllä joskus harvoin tapahtuneen sellaista, että nuorisojoukot näyttivät turistiryhmille keskisormea, mutta mitään suurempia konflikteja ei syntynyt. Neuvostoliittolaiset tapasivat suomalaisia myös perhevierailuilla. Vierailut saattoivat kohdistua esimerkiksi maatilamatkailutiloille tai myös tavalliseen kaupunkilaiskotiin. Perheet olivat vapaaehtoisesti ilmoittautuneet kiinnostuksensa saada turisteja vieraakseen. Heillä ei ollut välttämättä edes mitään aatteellista syytä tähän, vain mielenkiinto naapurimaan asukkaiden tapaamiseen. Opas tulkki isäntien ja vieraiden väliset keskustelut. Monet perheet olivat useita vuosia mukana toiminnassa.¹⁸⁶ Aleksei Golubevin mukaan juuri perhevierailut olivat vaikuttavimpia

¹⁸² Tapani Hynynen haastattelu, 2012

¹⁸³ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

¹⁸⁴ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

¹⁸⁵ Tapani Hynynen haastattelu 2012

¹⁸⁶ Eeva Palosen haastattelu, 2012

kohtaamisia turistien ja paikallisten välillä. Ne aiheuttivat suorastaan järkytyksiä turisteille heidän havaitessaan, että elinolot Suomessa olivat niin paljon paremmat kuin heillä Neuvostoliitossa.¹⁸⁷

Neuvostoliittolaiset joutuivat aina välillä rajapisteissä ilmoittautumaan maansa konsulaatissa, mikä kiinnitti myös paikallisten huomion kun välillä useampikin turistibussi oli pysähtyneenä konsulaatin eteen. Vähintäänkin jommankumman, ryhmän johtajan tai vanhimman, oli soitettava konsulaattiin ja ilmoitettava tiedot ryhmästään tai toisinaan sekään ei riittänyt, vaan oli vierailtava paikan päällä konsulaatissa. Ryhmän johtaja, ryhmän vanhin tai molemmat menivät sisälle konsulaattiin ja turistit odottivat ulkopuolella. Tapani Hynynen muisteli, kuinka Turussa, joka oli Leningradin ystävyyskaupunki, käsityöläismuseon vieressä sijaitsevan konsulaatin edessä oli välillä seitsemän tai kahdeksan itävalmisteista Ikaros-bussia. Tämä aiheutti kiukustunutta lehtikirjoittelua kun kaupunkilaiset harmistuivat turistien aiheuttamasta tiesulusta.

Turistioppaat joutuivat miettimään, mikä heidän roolinsa oli. Kuuluiko heidän suojella neuvostoturisteja vai avata heidän silmiään? Pitkillä matkoilla turistien kanssa tultiin tutuksi ja oppaille esitettiin monenlaisia kysymyksiä. Heiltä myös pyydettiin palveluksia liittyen asioihin, joista Neuvostoliitossa ei pidetty, kuten apua Suomessa olevien uskonveljien etsimiseen. Oppaat halusivat noudattaa ammattietiikkaansa ja vastata kaikkiin kysymyksiin asiallisesti. Oppailta saatettiin esimerkiksi pyytää, että he auttaisivat ottamaan yhteyttä Helsingissä majoilevaan tataariyhteisöön ja usein oppaat myös toteuttivat toiveen.¹⁸⁸

Suurempia ongelmia paikallisten ja turistien välillä ei haastattelemieni oppaiden mukaan juuri ollut. Suomalaiset lähestyivät vierailijoita joko hyväntahtoisesti tai uteliaasti. Ryhmien johtajat eivät halunneet turistien saavan mukaansa mitään uskonnollista kirjallisuutta, jota turisteille saatettiin tarjota kadulla tai torilla. Ryhmän vanhin pyysi opasta kieltämään Raamattujen jakamisen turisteille, tai sitten pyysi ryhmäänsä ottamaan kohteliaasti Raamatun vastaan, mutta jättämään sen sitten seuraavalle vastaantulevalle pöydälle.¹⁸⁹

Sekään ei ollut aivan yksinkertaista jos neuvostoliittolainen sattuikin tutustumaan suomalaiseen niin hyvin, että he halusivat jatkaa yhteydenpitoa. Puhelinnumeroita oli kielletty luovuttamasta eikä kotiosoitettakaan saanut antaa, mutta jos halusi jonkun osoitteen antaa

¹⁸⁷ Golubev 2011, 418

¹⁸⁸ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

¹⁸⁹ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

uudelle ulkomaalaiselle tuttavuudelle, oli kerrottava työpaikkansa osoite.¹⁹⁰ Todennäköisesti turistimatkojen yhteydessä solmitut neuvostoliittolaisten kansainväliset ystävyysuhteet jäivät aika vähäisiksi.

5.6 Ystävyysjunat

Ystävyysjunat olivat nuorisomatkoja, joita Neuvostoliiton erityinen nuorisomatkatoimisto Sputnik alkoi järjestää 1960-luvulla muutamien maiden kanssa. Niiden mallina saattoi olla joko vuodesta 1947 kulkenet festivaalijunat, joilla kuljetettiin osallistujia eri puolilla maailmaa järjestetyille Rauhan ja Ystävyyden festivaaleille tai tapahtuma, joka järjestettiin Suomessa kesällä 1954. Kutsujina ja järjestäjinä tuossa tapahtumassa olivat SNS ja SNE (Suomen Nuorisojärjestöjen Edustajisto). Tapahtuman teemana oli ”Ei enää koskaan sotaa Suomen ja Neuvostoliiton välillä” ja sen yhteydessä 120 neuvostoliittolaista nuorta saapui Suomeen kiertäen maata kahdessa ryhmässä.¹⁹¹ 1960-luvulta eteenpäin Sputnikin yhteistyökumppanina Suomen puolella oli OY Lomamatkat, mutta myös SNS oli yhä mukana niiden järjestämisessä.

Ystävyysjunat kulkivat myös toiseen suuntaan, eli suomalaiset nuoret matkustivat Neuvostoliittoon. Nuorisotyön perinteen tallentamisen projektin Nuoperin julkaisussa *”Itään! Nuoret mukana ystävyyskuntatoiminnassa”* kerrotaan, että suomalaiset ystävyysjunat koottiin esimerkiksi nuorisoyhdistysten jäsenistä. Näitä olivat poliittiset nuorisojärjestöt ja harrastejärjestöt. Kaikki matkustivat ensin yhdessä Moskovaan, mistä ryhmät hajaantuivat kulkemaan omiin ystävyyskaupunkeihinsa. Takaisin Suomeen palattiin taas yhdessä.¹⁹² Ystävyysjunia kutsuttiin ”juniksi”, vaikka ryhmät rajan ylitettyään kulkivatkin busseilla.

Vuonna 1977 Suomessa kävi 37 ystävyysjuna-ryhmää. Ryhmät koostuivat jonkin ammattialan edustajista, opiskelijoista tai olivat tietystä kaupungista.¹⁹³ Tavallisten ystävyysjunien lisäksi suomalaista ja neuvostoliittolaista nuorisoa lähetettiin naapurimaahan myös kulttuurivaihdon merkeissä. Nämä saattoivat olla soittajia, tanssijoita ja muita esiintyviä taiteilijoita ja myös

¹⁹⁰ Tapani Hynysen haastattelu, 2012

¹⁹¹ Lehtonen 2009, 28

¹⁹² Lehtonen 2009, 28

¹⁹³ JyMa/ SNS Keski-Suomen piirijärjestö/ I GB 6/Luettelo ystävyysjunista 1977

lasten ja nuorten piirustus- tai valokuvanäyttelyitä. Mukana olleiden suomalaisten mukaan neuvostoliittolaiset esiintyjät olivat todella korkeatasoisia.¹⁹⁴ Neuvostoliitosta Suomeen saapuneiden ystävyysjunien matkaohjelmat pysyivät melko samanlaisina vuosikymmenestä toiseen. Tavallinen reitti oli Helsinki – Tampere – Oulu – Kemi – Jyväskylä – Lahti – Helsinki. Kestoltaan ystävyysjunat muistuttivat tavallisten turistiryhmien matkoja eli niiden pituus oli kymmenen päivää.

Huhti- toukokuun vaihteessa 1963 Keski-Suomessa vieraili ryhmä eestiläisiä nuoria. Heitä kuljetettiin monessa eri kunnassa ja illanviettojen järjestäminen oli SNS:n vastuulla. Yleisöä oli SNS:n piirijärjestön raportin mukaan illanvietoissa todella paljon. Jyväskylässä 700 – 800 henkilöä ja Laukaassa noin 130. Jämsässä nuoret vietiin vanhainkotiin kahvittelemaan ja laulamaan asukkaille. Nuoret vierailivat myös Jämsän kansanopistolla, jossa yleisöä oli 80. Jämsän kansakoulussa puolestaan järjestettiin yleisöjuhla, johon osallistui noin 400 henkeä. Äänekoskella eestiläisnuoret keräsivät 120 hengen yleisön ja Säynätsalossa oli 60 hengen ystävyystilaisuus, jossa katsottiin neuvostoliittolainen elokuva. Kaikki eestiläisryhmän nuoret eivät osallistuneet kaikkiin tilaisuuksiin, vaan ryhmä oli jaettuna pienempiin osiin.¹⁹⁵ Tarkoituksena oli tavoittaa mahdollisimman paljon yleisöä ympäri Keski-Suomea ja jos SNS:n piirijärjestön antamat lukumäärät pitävät paikkansa, tässä myös onnistuttiin erinomaisesti. Virolaisen ryhmän kohdalla huomion kiinnittää se, että esimerkiksi illanviettojen tavoitteena oli ennen kaikkea tutustuttaa suomalaisia nuoria neuvostoliittolaisiin ja neuvostoliittolaiseen kulttuuriin. Tarkoituksena ei siis varsinaisesti ollut tuoda suomalaista kulttuuria tutuksi, vaikka kyse olikin virolaisten matkasta Suomeen eikä suomalaisten matkasta Neuvostoliittoon. Neuvostoliitto kiinnitti erityistä huomiota virolaisten saamiin vaarallisiin vaikutteisiin, joten tässä tapauksessa virolaisen nuorisoryhmän oleskelu SNS:n huolenpidossa oli Neuvostoliiton intressien kannalta tarkoituksenmukaista.

Eräs neuvostoliittolainen nuorisoryhmä vietti Suomessa ajan 21. maaliskuuta – 30. maaliskuuta 1968.¹⁹⁶ Ryhmä saapui torstaina iltapäivällä junalla Helsinkiin. Siellä he söivät päivällistä Elannossa ja majoittuivat. Aamulla oli vuorossa kiertoajelu Helsingissä, jona aikana vierailtiin Olympiastadionilla ja Kulttuuritalolla. Tämän ryhmän oli määrä vieraila

¹⁹⁴ Lehtonen 2009, 52

¹⁹⁵ JyMa/ SNS Keski-Suomen piirijärjestö/muut vierailuasiakirjat/neuvostoliittolaisten nuorisoryhmien matkaohjelmat

¹⁹⁶ JyMa SNS Keski-Suomen piirijärjestö / vierailuasiakirjat/ neuvostoliittolaisen nuorisoryhmän matkaohjelma 1968

myös Eduskuntatalossa, mikä oli harvinaisempaa. He kävivät myös tutustumassa Tapiolan puutarhakaupunginosaan sekä Otaniemen teekkarikylään.

Seuraavana päivänä he kävivät Ateneumissa ja lähtivät tämän jälkeen Tampereelle. Siellä he majoituivat hostelli Uimahallin Majaan, jonne useimmat nuorisoryhmät majoituivat 1960-1970 –luvulla. Seuraavana päivänä he kävivät Lenin-museossa. Tampereella lounaat syötiin Voima-ravintolassa. Seuraavaksi ryhmä lähti kohti Oulua. Matkalla pysähdyttiin Vaasassa päivällisellä. Seuraavana aamuna ryhmä pääsi kiertoajelulle Oulun kaupunkiin. He tutustuivat kierroksen aikana Ainolan puistoon ja uuteen asumalähiöön. Illalla he saunoivat ja tapasivat paikallisia nuoria. Seuraavana päivänä oli vuorossa yhden päivän matka Kemiin, jossa neuvostonuoret saivat tutustua johonkin paikalliseen tehtaaseen. Ilmeisesti ohjelman laatimisvaiheessa ei ollut vielä tietoa, mikä tehdas olisi vierailun kohteena, koska nimeä ei ollut mainittu ohjelmassa. Keskiiviikkoaamuna lähdettiin Jyväskylään, jossa majoituttiin Hospitsiin. Illalla Jyväskylässä oli ystävyystilaisuus ja aamulla käytiin kiertoajelulla. Alkuperäisessä suunnitelmassa oli vierailukohteena yliopisto, mutta se oli yliviivattu ja lisätty tilalle sairaala. Perjantaiamuna lähdettiin Lahteen, jossa vierailtiin ammattikoulussa ja majoituttiin matkailukeskus Mukkulassa, joka myös oli hyvin yleinen majoituskohde Lahdessa. Aamulla lähdettiin paluumatkalle.¹⁹⁷ Jotkut neuvostoliittolaiset turistiryhmät tai ystävyysjunat kävivät tutustumassa Mukkulan matkailukeskukseen, vaikka eivät olisi varsinaisesti majoittuneet sinne.

Nuorisoryhmät pääsivät matkaohjelmien perusteella tutustumaan monipuolisesti Suomeen. He tutustuivat nähtävyyksiin, kulttuuriin ja erilaisiin sosiaalisiin kohteisiin kuten kouluihin, päiväkoteihin, vanhainkoteihin ja sairaaloihin. Kemissä vierailtiin tehtaassa, samoin Jyväskylässä oli välillä ohjelmassa tehdas. Vapaa-aikaa heillä oli aika vähän, parisen tuntia koko matkan aikana tai ei ollenkaan. Matkojen ohjelma ei kovin paljon muuttunut. Sen jälkeen kun Näsinneula rakennettiin vuonna 1970, se tuli uutena Tampereella vietetyn ajan vakio-ohjelmaan, kuten tavallisillakin neuvostoliittolaisilla turistiryhmillä. Kohteet saattoivat hieman vaihdella sen mukaan, millaisesta erikoisryhmästä oli kyse. Esimerkiksi heinäkuussa 1968 ryhmä nuoria opettajia kiersi tavanomaisen reitin, jossa vierailtiin Lenin-museossa ja Kemin tuotantolaitoksessa, mutta Oulussa oli illanvieton sijaan lentopalloa ja lisäksi Oulussa

¹⁹⁷ JyMa /SNS Keski-Suomen piirijärjestö/ muut vierailuasiakirjat/neuvostoliittolaisen nuorisoryhmän matkaohjelma 1968

vierailtiin lastenkodissa ja työväenopistolla. Heillä vapaa aikaa oli jopa kahtena päivänä pari tuntia. Toinen osa vapaatunneista pidettiin Jyväskylässä.¹⁹⁸

Nuorisomatkat toimisto Sputnikin ystävyysjunaryhmät oli nimetty järjestysnumeroilla. Ryhmä Sp - 5 vuonna 1973 saapui Volgogradista. Suomessa ryhmästä huolehti Lomamatkat, kuten useimmiten ystävyysjunista. Keski-Suomeen ryhmä saapui 28. marraskuuta. SNS:n Säynätsalon osasto järjesti sille illanvieton. Ohjelmassa oli teetarjoilua ja säynätsalolaisten nuorten ohjelmaryhmien esiintymistä sekä lopuksi tanssit. Ilta päättyi klo 23.30. Seuraavana iltana illanvieton järjesti SNS:n Kivistön osasto Kivistön työväentalolla. Jälleen ohjelmassa oli teetarjoilua ja paikallisten nuorten järjestämään ohjelmaa sekä tanssia. Tilaisuuden kestokin oli sama kuin Säynätsalossa. Molempien tilaisuuksien tarkoituksena oli neuvostoliittolaisten ja suomalaisten nuorten tutustuminen toisiinsa ja suunnitelmassa oli mainittuna, että vieraiden ei tarvitse suorittaa mitään ohjelmaa, elleivät he sitä spontaanisti halua. Aiemmin päivällä vieraille oli järjestetty yhdestä kahteen tuntia kestävä kiertoajelu Jyväskylän kaupungissa. Muuten he saivat liikkua Jyväskylässä vapaasti, lukuun ottamatta matkatuomiston järjestämiä yhteisiä ruokailuja. Kaikissa tilaisuuksissa tulkkina toimi venäjänkielen opiskelijoita yliopistolta.¹⁹⁹ Tämän ryhmän aikataulu oli poikkeuksellisen vapaa. Heillä oli paljon vapaa-aikaa eikä heidän odotettu esittävän illanvietoissa ohjelmaa, jos he eivät itse halunneet.

Nuorisoryhmien matkoihin Suomessa kuului lähes aina illanviettoja suomalaisnuorten kanssa. Illanviettojen ohjelmien kaavamaisuudesta voidaan päätellä, että niiden järjestäminen oli rutiininomaista järjestötyötä. Järjestäjänä oli usein paikallinen SN-Seuran piirijärjestö tai osasto, mutta Jyväskylässä sen saattoi järjestää venäjänkielen opiskelijoiden ainejärjestö Sputnik, saman niminen kuin Neuvostoliiton nuorisomatkatuomisto. Jyväskylän yliopiston venäjänkielen opiskelijat viettivät paljon aikaa ystävyysjuna-ryhmien kanssa. Neuvostoliittolaiset nuoret tutustuivat yliopistoon oppinaan opiskelijoita, söivät heidän kanssaan illallista ja viettivät iltaa ylioppilastalo Ilokivessä.²⁰⁰ Opiskelijat toimivat oppaina myös muuten Jyväskylän vierailun aikana ja kävivät vieraiden kanssa ravintolassa ja elokuvissa. Museovierailuillakin ryhmillä oli oppinaan venäjänkielen opiskelijoita ja

¹⁹⁸ JyMa / SNS Keski-Suomen piirijärjestö/muut vierailuasiakirjat/neuvostoliittolaisten nuorisoryhmien matkaohjelmat

¹⁹⁹ JyMa/ SNS Keski-Suomen piirijärjestö/muut vierailuasiakirjat/neuvostoliittolaisten nuorisoryhmien matkaohjelmat

²⁰⁰ JyMa/ SNS Keski-Suomen piirijärjestö/Muut vierailuasiakirjat/Sp – 39 matkaohjelma

hotellissa syödyn illallisen jälkeen saattoi tulla vielä mahdollisuus lähteä opiskelijoiden kanssa kaupungille.²⁰¹ Ystävyysjuna-ryhmillä oli huomattavan paljon enemmän kontakteja paikallisten kanssa kuin tavallisilla turistiryhmillä. Ystävyysjunien tarkoitus olikin tutustuttaa eri maiden nuoria toisiinsa.

SN-Seuran osastojen järjestämissä illanvietoissa vieraiden toivottiin usein esiintyvän jollain tavalla ja tätä he myös tekivät. Taustalla vaikutti järjestävä osapuoli eli Suomi-Neuvostoliitto-Seura, jonka tavoitteena oli levittää positiivista mielikuvaa Neuvostoliitosta Suomessa. Usein illanvietoissa oli ohjelmassa toki myös suomalaisten nuorten esiintymistä. Vuonna 1974 illanviettoa pääsivät eräälle Korpilahdella vierailevalle nuorisoryhmälle järjestämään myös Alkio-opiston opiskelijat. Vieraat olivat päivällä tutustuneet Korpilahden vanhustentaloon, kirjastoon ja koululaitokseen. Illalla he saapuivat Alkio-opistolle, jossa opiskelijat esittivät vierailijoille muun muassa tanhua. Tilaisuudessa oli esiintymässä paikallisia musiikkiryhmiä ja myös demokraattiset nuoret olivat mukana omine ohjelmineen. Neuvostoliittolaisilla nuorilla oli vastavuoroisesti omaa ohjelmaa esitettävänä ja illalla tanssittiin yhdessä.²⁰²

Verrattuna tavallisiin turistiryhmiin, nuorisoryhmät olivat paljon enemmän tekemisissä paikallisten ihmisten kanssa. Heitä ei suljettu omiin oloihinsa kuten tavalliset neuvostoturistit, vaan he saivat aidosti kohdata suomalaisia nuoria. Vaikka heidän matkaohjelmansa olivat yleensä tiukasti aikataulutettuja, niin joidenkin ryhmien oli Jyväskylässä mahdollista kuljeskella vapaasti paikallisten opiskelijoiden kanssa. Tähän vapauteen saattoi vaikuttaa myös tavallisten turistien kohdalla esille tullut asiantila, nimittäin Jyväskylän sijainti kaukana Ruotsiin menevistä laivoista. Kaikille ei samanlaista vapautta suotu edes Jyväskylässä, siihen saattoivat vaikuttaa henkilöiden luotettavuuteen liittyvät tekijät kuten se, mistä päin Neuvostoliittoa ryhmä oli tullut.

²⁰¹ JyMa SNS /Keski-Suomen piirijärjestö/Muut vierailuasiakirjat/Sp - 39 matkaohjelma

²⁰² JyMa /SNS Keski-Suomen piirijärjestö/ muut vierailuasiakirjat/ neuvostoliittolaisten nuorisoryhmien matkaohjelmat

6. Suomalaisen matkat Neuvostoliittoon

6.1 ”Inturistin tehtävä ei ole kasvattaa suomalaisia turisteja”

Siinä missä neuvostoliittolaiset saivat Suomessa tutustua yhteiskuntaan, koteihin ja työpaikkoihin, suomalaisten matkat Neuvostoliittoon sujuivat lähinnä ravintolassa istuessa, mikä sitten aiheuttikin päänvaivaa MEK:lle ja ulkoministeriölle. Suomalaiset olivat viranomaisten mielestä häpeäksi maalleen. Matkanjohtajanakin Neuvostoliittoon suuntautuvilla matkoilla toiminut Sisko Turakainen kirjoitti päiväkirjassaan Tallinnan matkasta heinäkuussa 1977.

Jokunen asia on minulle näin matkan jälkeen taas kirkastunut. Helposti sanotaan, että saksalaiset tai ruotsalaiset ovat turisteina sitä tai tätä. Kertaakaan en ole nähnyt ketään ulkomaalaista niin kännissä ja niin ylimielisenä vieraan maan oloja kohtaan, kuin on suomalainen turisti Neuvostoliitossa.²⁰³

Matkailun edistämiskeskus koki ongelmaksi sen, että suomalaiset käyttäytyivät niin huonosti Neuvostoliitossa. Suomen puolelta yritettiin ehdottaa, että Neuvostoliiton turistialueilla olisi vähemmän alkoholin myyntipisteitä. Tähän neuvostoliittolaiset suhtautuivat huvittuneesti. Inturistin pääjohtajan ensimmäinen varamies Sorokoumoff totesi neuvotteluissa Leningradissa tammikuussa 1980, että tämä ei ole mahdollista, koska saksalaiset ja amerikkalaiset turistit päinvastoin vaativat lisää alkoholin myyntipisteitä. ”Inturist ei voi ottaa tehtäväkseen kasvattaa suomalaisia turisteja” varapääjohtaja totesi.²⁰⁴ Neuvostoliiton kannalta oli positiivista, että turistit käyttivät rahansa alkoholin nauttimiseen hotellien valuutabaareissa. Myös samana vuonna Tallinnassa pidetyissä neuvotteluissa tuli esille, että suomalaisten mielestä suomalaisille turisteille oli saatava mielekästä tekemistä, kuten kulttuuriohjelmaa, jotta he käyttäytyisivät paremmin.²⁰⁵

Jos Neuvostoliiton taholta vahdittiin kansalaistensa käyttäytymistä ulkomailla, niin samaa teki myös Suomen valtio. Matkailun edistämiskeskuksen virkamiehet tekivät vuonna 1977 matkan Leningradiin tarkoituksenaan selvittää, kuinka suomalaiset turistit käyttäytyivät

²⁰³ Sisko Turakaisen päiväkirja

²⁰⁴ KA/MEK/HD7/SEV/ Neuvottelut Leningradissa tammikuussa 1980, muistio

²⁰⁵ KA/MEK/HD7/SEV/ Neuvottelut Tallinnassa 1980, muistio

Neuvostoliitossa. Matka oli seurausta siitä, että Suomen pääkonsulivirasto Leningradissa oli lähettänyt ulkoasiainministeriöön raportin suomalaisturistien käyttäytymisestä kaupungissa.²⁰⁶ Suomalaisturistien käyttäytymistä koskevissa neuvotteluissa MEK:n kanssa Leningradin pääkonsuliviraston edustaja luetteli, mistä asioista heille aiheutui eniten harmia ja työtä suomalaisten turistien kanssa. Ensimmäisenä mainittiin se, että vuosittain tapahtui noin kaksikymmentä kuolemaan johtanutta sairastapausta ja toisinaan turistiryhmät jättivät ilmoittamatta konsulaattiin siitä, että joku ryhmän jäsenistä oli sairastunut ja jäänyt sairaalaan Neuvostoliiton puolelle. Seuraavaksi lueteltiin luvaton rahanvaihto ja myynti, Viipurin ja Leningradin välisellä tiellä tapahtunut trokareiden kanssa asiointi, humalaisten mellastaminen hotelleissa, alkoholin tarjoilu ja myynti alaikäisille, Neuvostoliitossa kielletyn kirjallisuuden salakuljettaminen, huumeiden salakuljettaminen ja autokolarit.²⁰⁷

Suomalaiset turistit kohtasivat Neuvostoliiton matkoillaan myös ongelmia, joihin ei liittynyt heidän oma holtiton viinan käyttönsä tai muu kelvoton käyttäytyminen. Lennot olivat usein myöhässä, eikä ruokaa ollut tarpeeksi. Tietoa ei myöskään ollut saatavilla aina siinä määrin kuin suomalaiset toivoivat. Samalla Neuvostoliitosta tuli palautetta tapauksista, joissa suomalaiset olivat rikkoneet lakeja. Yleensä ne olivat tappelemista tai pimeän kaupan harjoittamista. Suomalaisia syytettiin myös ei toivotun kirjallisuuden tuomisesta Neuvostoliittoon. Sen sijaan, että Inturist olisi toteuttanut Matkailun edistämiskeskuksen toivetta ja korvannut kulttuuriohjelman järjestämisellä viinanmyyntiä turisteille, niin Neuvostoliiton puolelta korostettiin suomalaisten omien matkanjohtajien merkitystä. Tilanteen parantamiseksi MEK laati yleisohjeet Neuvostoliittoon matkustaville matkanjohtajille. Nämä ohjeet luovutettiin tiedoksi myös Inturistille MEK:n ylitarkastajan Teuvo Alavan Leningradin matkan yhteydessä vuonna 1980. Ohjeissa kehoitettiin muun muassa kunnioittamaan uskonnottomuutta elämänkatsomuksena.²⁰⁸

”Matkanjohtajana huolehdi siitä, että ryhmäsi saa maksamansa palvelut ja riittävästi (ja riittävän ajoissa) tietoja muodollisuuksista matkan sujumiseksi joustavasti. Valitettavana ongelmana suomalaisilla on usein liiallinen alkoholin käyttö, joka saattaa aiheuttaa vakavia hankaluuksia, jopa vaaratilanteita käyttäjälle

²⁰⁶ KA/MEK/Hd:7/S43/suomalaisten käytöstä koskevat neuvottelut, 1980, muistio

²⁰⁷ KA/MEK/Hd:7/S43/suomalaisten käytöstä koskevat neuvottelut, 1980, muistio

²⁰⁸ KA/MEK/ HD7/ SEV/ Yleisohjeet Neuvostoliittoon matkustaville matkanjohtajille, luonnos 1980 ja muistio neuvotteluista Leningradissa 1980

*itselleen ja pilata muun seurueen matkan. Sinun tehtäväsi on pyrkiä ehkäisemään tällaiset häiriöt.”*²⁰⁹

Edellä oleva lainaus on Matkailun edistämiskeskuksen ja Suomen matkatoimistoyhdistys ry:n vuonna 1988 julkaisseesta pienestä kirjasta nimeltä ”Yleisohjeet Neuvostoliittoon matkustaville matkanjohtajille”. Kirjasessa kerrottiin nimensä mukaisesti käytännöllisiä ohjeita Neuvostoliittoon matkustavien ryhmien matkanjohtajille. Näitä olivat muun muassa tiedot siitä, mitä papereita matkalle on otettava mukaan ja kuinka valuutanvaihto sujui. Kerrottiin myös, millaisia matkatyyppejä Neuvostoliittoon oli mahdollista tehdä. Vastaukset löytyivät myös kysymyksiin, kuinka toimia jos joku matkailija tuli mukaan kesken matkan ja jos joku jäi seurueesta pois, tullimääräyksistä sekä hotelleista ja raportoinnista, kuluttajansuojasta ja muista käytännön asioista.²¹⁰

Liiallisesta alkoholin käytöstä varoitettiin kahteen otteeseen jo johdannossa, ja asiaan palattiin monta kertaa myös myöhemmin. Matkanjohtajaa pyydettiin lisäksi terävöittämään seurueelleen, että kaikki Neuvostoliiton lait koskevat myös ulkomaalaisia ja että turistitkin voivat saada rangaistuksia. Vihkosessa muistutettiin, että rangaistukset suoritettiin aina Neuvostoliitossa. Suomalaisten häiritsevän käytöksen katsottiin erityisesti Leningradissa ja Tallinnassa yleistyneen kovasti 1980-luvulla. Välillä suomalaiset sanomalehdet kirjoittivat ikävistä tapauksista, kun joku suomalainen turisti oli vangittu Leningradissa esimerkiksi tapeltuaan saksalaisten kanssa tai esiinnyttyään alasti hotelli Pribaltiskajan suihkulähteessä.²¹¹ Neuvostoliitossa vierailevat suomalaiset eivät ainoastaan tehneet rikoksia, vaan he joutuivat myös usein rikosten uhreiksi, tavallisesti ryöstön. Ryöstetyn turistin ongelmaksi koitui vielä se, että paikalliset viranomaiset eivät olleet kovin avuliaita. Kun ryöstetty oli menettänyt rahansa, passinsa, viisuminsa ja tiedot tavaroista, joita hänellä oli mukana maahan tullessaan, hän oli vaikeuksissa. Miliisi kieltäytyi usein kirjoittamasta mitään todistusta siitä, että henkilö oli ryöstetty. Miliisit saattoivat vakuutella, että sellaista ei tarvittaisi palattaessa Suomeen. Näin ei kuitenkaan ollut, vaan rajalla ryöstetty turisti joutui maksamaan sakkoa siitä, että hänellä ei ollut mukanaan maahantulospelvitystä. Eräs ryöstetyksi tullut pariskunta sai kuulla

²⁰⁹ YLEISOHJEET NEUVOSTOLIITTOON MATKUSTAVILLE MATKANJOHTAJILLE, Julkaisijat: Matkailun edistämiskeskus, Suomen matkatoimistoyhdistys ry, 1988

²¹⁰ YLEISOHJEET NEUVOSTOLIITTOON MATKUSTAVILLE MATKANJOHTAJILLE, Julkaisijat: Matkailun edistämiskeskus, Suomen matkatoimistoyhdistys ry, 1988

²¹¹ KA/ SNS 116 (lehtileikkeet)

rajalla virkailijan ylimielisen huomautuksen, että tiedetäänhän se miten niitä papereita menee hukkaan, kun ollaan humalassa.²¹² Tällainen kohtelu oli tavallista.

Leningradin ja Tallinnan lisäksi suomalaisten yleinen matkakohde Neuvostoliitossa oli Mustan meren rannalla sijaitseva Jalta. Finnsov Tours Oy kertoi vuonna 1985 varanneensa sieltä kokonaisen hotellin suomalaisten käyttöön. Matkailunedistämiskeskuksen Matkailusilmä – lehdessä julkaistiin vuonna 1985 artikkeli, jonka oli kirjoittanut Finnsov Tours Oy:n toimitusjohtaja Mikko Novitsky otsikolla ”Uudet tuulet Neuvostoliiton matkailussa”. Novitsky kirjoitti sopimuksesta, jonka Finnsov Tours Oy oli tehnyt Inturistin kanssa Jaltassa sijaitsevasta hotellista Oreandasta. Ensimmäistä kertaa kokonainen hotelli oli vuokrattu Finnsov-matkalaisten käyttöön. Toimitusjohtajan mukaan ensimmäisen seitsemän kuukauden aikana hotellissa oli majoittunut 6100 matkustajaa ja käyttöaste oli ollut 81,8%. Myös Jaltassa sijaitsevaan vanhempaan hotelliin, hotelli Jaltaan, oli matkustanut paljon suomalaisia tuona aikana. Syyksi toimitusjohtaja kertoi uudet suorat lennot Helsingistä Jaltaan, eli lentokonetta enää tarvinnut vaihtaa Leningradin kentällä niin kuin aikaisemmin. Uusi sopimus hotellin yksinoikeudesta mahdollisti sen, että huoneet sai myydä Finnsov Toursin itsensä määrittelemällä hinnalla. Oli mahdollista ottaa mallia länsimatkailusta hinnoittamalla parveke ja merinäköala erikseen. Silloin, kun hotelli varattiin Inturistin kautta, oli noudatettava Inturistin kategorioita hinnoittelussa.²¹³

Suomalaisia kävi Neuvostoliitossa huomattavan paljon. Kaikista länsimaista tulevista turisteista suomalaisten osuus oli vuonna 1989 kolmannes. Suomalaisten vierailuja Neuvostoliittoon oli tuon vuoden aikana kaikkiaan 1,5 miljoonaa.²¹⁴ Suomalaiset olivat äärimmäisen merkittävä matkailijaryhmä Neuvostoliitolle, jolle turismista saatavat tulot tulivat tarpeeseen.

6.2 Suomalaisturistit Tallinnassa uhka Neuvostoyhteiskunnalle

Tallinna oli suomalaisten suosikkimatkakohde Neuvostoliitossa. Tämä ei varsinaisesti ilahduttanut Neuvostojohtoa, vaan aiheutti sille kovasti päänvaivaa. Suomalaiset turistit toivat Tallinnaan paljon rahaa, eikä heitä siksi haluttu estää matkustamasta sinne. Neuvostoliitolle

²¹² KA/ MEK/ Hd8/ Neuvostoliitto/ Matkanjohtajan kertomus

²¹³ Novitsky, Mikko: *Uudet tuulet Neuvostoliiton matkailussa*. Matkailusilmä 3/1985

²¹⁴ *Inturistissa puhaltavat uudet tuulet*. Matkailusilmä 3/1989

ja Inturistille oli taloudellisesti tärkeää, että paljon suomalaisia matkustaisi Neuvostoliittoon. Ongelma kuitenkin oli, että suomalaiset halusivat matkustaa Neuvostoliiton kaupungeista juuri Tallinnaan. Inturist koetti kampanjoida houkuttellakseen suomalaisia kiinnostumaan muista kohteista Neuvostoliitossa, mutta Tallinna pysyi suomalaisten suosiossa.²¹⁵ KGB pelkäsi suomalaisten ja virolaisten kanssakäymisen aiheuttavan ongelmia, kun virolaiset saisivat vaarallisia vaikutteita Suomenlahden takaa. Huolta ei mitenkään vähentänyt, että virolaiset ja suomalaiset puhuvat sukulaiskieliä ja maiden läheisen sijainnin vuoksi puolet virolaisista pystyi seuraamaan Suomen televisiota. Venäläiset itse kokivat kielimuurin takia Viron ongelmalliseksi matkakohteeksi, vaikka matkustivatkin sinne paljon. Venäläiset turistit raportoivat ongelmista kommunikoida virolaisten kanssa ja joku oli jopa ollut tyrmistynyt siitä, että virolaiset eivät olleet vielääkään oppineet venäjää, vaikka Viro oli saanut kuulua Neuvostoliittoon jo yli kaksi vuosikymmentä.²¹⁶

Tallinna oli ongelma, koska se oli Neuvostoliiton kolmanneksi tärkein turistikaupunki, mutta virolaiset olisi haluttu eristää kansoista, joiden kautta he saivat vaarallisiksi katsottuja vaikutteita. Vuonna 1986 Tallinnan sataman kautta matkusti 282 000 ulkomaalaista. Suomalaisia Tallinnassa kävi vuosittain 100 000. Koska edellisessä luvussa on ilmoitettu sekä tulo että meno, on selvää, että suomalaiset olivat ehdottomasti tärkein turistiryhmä.²¹⁷

1950-luvulla Neuvosto-Viroon matkustaneita oli vain muutamia kymmeniä vuosittain ja heistä vain muutamia oli muista valtioista kuin kansandemokratioista. Useimmat heistä olivat pakolaistaustaisia ja tulleet katsomaan sukulaisiaan. Heidän ei kuitenkaan annettu majoittua sukulaisten luokse, vaan heidän oli yövyttävä hotellissa, jossa heitä oli helpompi valvoa. Ensin tämä hotelli oli Tallinnassa Palace, myöhemmin Viru. Yksityismatkailijoiden valvomista varten perustettiin vuonna 1957 KGB:n erityisryhmä. Maahan saapuneista ulkomaalaisista yritettiin myös saada selville, pystyisikö heitä hyödyntämään vakoilussa, mutta se oli vaikeaa heidän pakolaistaustansa takia.²¹⁸

KGB:n huoli Suomen ja Viron välisestä matkailusta alkoi, kun Helsingin ja Tallinnan välinen laivayhteys yhteys aloitettiin uudelleen vuonna 1964, yli 20 vuoden tauon jälkeen. Laivayhteyden avaamista edelsi presidentti Kekkonen vierailu Tallinnassa ja ehdotus laivayhteydestä. Yhteyden ansiosta suomalaisia vieraili paljon Virossa ja suomalaisten ja

²¹⁵ Graf 2004, 160

²¹⁶ Gorsuch 2011, 74-75

²¹⁷ Graf 2004, 160

²¹⁸ Graf 2004, 70

virolaisten välille pääsi muodostumaan epävirallisia yhteyksiä. Virallinen Suomi suhtautui vielä 1980-luvun lopulla Viron kansallismielisiin ja itsenäistymispyrkimyksiin hyvin viileästi ja Moskovan mielipidettä varoen. Monet virolaiset olisivat toivoneet Suomesta suurempaa tukea, mutta myös ymmärtämystä Suomen varovaiselle ulkopolitiikalle löytyi esimerkiksi presidentiksi nousseelta ja itsenäisyysmieliseltä Lennart Mereltä. Yleinen mielipide Suomessa vaikutti olevan hyvin erilainen kuin viralliset linjaukset. Suomalaisten ja virolaisten epäviralliset yhteydet ja suomalaisten tuntema empatia virolaisia kohtaan, jotka koettiin sukulaiskansaksi, saivat epävirallisen Suomen tunteet Viron itsenäisyyttä tavoittelevan liikkeen puolelle.²¹⁹ Tässä mielessä KGB:n toiminta näyttäisikin olleen jossain määrin perusteltua.

Viro oli kärsinyt pahoin sodasta ja sen aikana tapahtuneissa miehityksistä sekä Neuvostoliiton sodanjälkeisistä toimista. Monet sen kaupungeista tuhoutuivat pahoin. Noin 100 000 virolaista kuoli tai katosi. Viroon tuotiin 200 000 ei-virolaista, pääosin venäläisiä suorittamaan Viron kulttuurillista ja ideologista yhdistämistä Neuvostoliittoon. Sodan jälkeisinä vuosina etnisesti venäläisten osuus niin koko Viron väestöstä kuin pääkaupungin Tallinnan asukasluvusta kasvoi noin kolmannekseen.²²⁰

Kaiken edellä kuvatun vuoksi oli erityisen tärkeää huolehtia siitä, mitä Tallinnassa vierailevat turistit puuhasivat ja mitä heille näytettiin ja kerrottiin. Tallinnassa turistiryhmiä ohjaaville matkaoppaille annettiin sosialistista narratiivia tukevat ohjeet, joilla kertoa Tallinnan historiasta. Kirkoista ja virolaisesta kulttuurista kertomisen sijaan oli kerrottava Tallinnasta vallankumouskeskuksena ja proletariaatin kehityksestä Tallinnassa, tallinnalaisten työläisten ”kapinasta” porvareita vastaan sodan aikana ja Natsi-Saksan ajamisesta pois Virosta.²²¹ Mati Grafin ja Heikki Roiko-Jokelan kirjassa *Vaarallinen Suomi – Suomi Eestin Kommunistisen puolueen ja Neuvosto-Viron KGB:n silmin* kerrotaan virolaisesta turistioppaasta, joka joutui kuulusteluihin, koska Ystävyysmatkojen matkaseurueessa ollut suomalainen SKDL:n jäsen oli valittanut oppaan puhuneen liian neuvostovastaisesti. Selityksessään opas vastasi, että kyseinen turisti oli kysynyt, miksi tallinnalaiset oravat

²¹⁹ Zetterberg 2006, 9-17

²²⁰ Alenius 2000, 236-276

²²¹ Gorsuch 2011, 54

näyttävät erilaisilta kuin suomalaiset. Opas oli vitsaillut sen johtuvan siitä, että sosialististen olosuhteiden vuoksi tallinnalaisilla oravilla oli huonompi turkki.²²²

Lukemalla neuvostoaikaisia Tallinnan opaskirjoja nähdään, mikä on ollut soveliaista kerrottavaa ja mitä esimerkiksi Tallinnan historiaa käsittelevistä luvuista puuttuu. Neuvostoaikana kirjoitetut Tallinnan kaupunkioppaat kertoivat Tallinnan historiasta neuvostotyylisiin sivuuttaen niitä historian tapahtumia, jotka olisivat olleet epäedullisia neuvostovaltaa kohtaan. Englanninkielinen, Neuvostoliitossa tuotettu *Tallinn – A Short Guide* vuodelta 1965 kertoi, kuinka Tallinnan työläiset heräsivät jo varhain vallankumouksellisiin pyrkimyksiin ja olivat aktiivisesti mukana vuoden 1917 vallankumouksessa. Viron itsenäistymisestä vallankumouksen jälkeen ei mainittu mitään.²²³ Myös suomenkielinen *Tallinna – matkaopaskirja* vuodelta 1980 kertoi seikkaperäisesti lakoista alkaen vuosisadan vaihteesta sekä spontaanista, rauhanomaisesta liittymisestä yhdeksi Neuvostotasavalloista. Heti kirjan ensimmäisillä sivuilla oli kaksi lainausta Eestin Sosialistisen Neuvostotasavallan perustuslaista, joissa todettiin tämän suvereenin sosialistisen valtion liittyneen vapaaehtoisesti yhdessä muiden neuvostotasavaltojen kanssa yhtenäiseksi Neuvostotasavaltojen liitoksi. Viron itsenäisyyden aika maailmansotien välissä kuvattiin Saksan aikaansaamaksi, laittomaksi kaudeksi, jolloin vieras valta eli Saksa tuki porvarihallituksen valtaannousua työläisten vastustaessa.²²⁴

Eestin sosialistinen neuvostotasavalta oli kuitenkin myös Venäjältä tuleville kuin ulkomaa. Neuvostoaikana Viron omaa kulttuuria ei täysin pystytty sovjetisointi-toimista huolimatta kadottamaan. Keskieurooppalainen arkkitehtuuri ja kaupunkikulttuuri pysyivät. Muualta Neuvostoliitosta tultiin sinne katsomaan keskieuropalaista kahvilakulttuuria ja historiallista vanhaa kaupunkia. Tallinnan kaunis kaupunki, hyvin pukeutuneet ihmiset, ulkoilmakahvilat, siisti ympäristö ja ruokakaupat olivat Neuvostoliitolle hyvä syy lähettää sinne sekä kotimaisia että ulkomaisia turisteja. Valtiovalta pyrki ottamaan nämä Tallinnan vahvuudet omien tavoitteidensa toteuttamisen välineeksi.²²⁵ Tallinnaan matkustaminen oli turvallinen tapa päästä paikkaan, joka oli erilainen ja länsimainen, mutta kuitenkin tiukasti osa Neuvostoliittoa. Tosin joskus muualta Neuvostoliitosta Viroon matkustaneet turistit valittivat, että Virossa ei

²²² Graf 2004, 154-155

²²³ Tallinn – A Short Guide, 1965

²²⁴ Tallinna, 1980

²²⁵ Gorsuch 2011, 62

ollut tarpeeksi tekemistä. He olisivat halunneet enemmän valmisteltua ohjelmaa. Pelkkä kahviloissa ja kuppiloissa istuskelua ja Tallinnan kaduilla kuljeskelu ei olisi riittänyt heille.²²⁶

Matkaoppaissa esiteltiin Tallinnan pitkää historiaa ja kaupungin kuvailtiin olevan yhtä aikaa uusi ja vanha. Esitellyiksi tulivat niin vanhat rakennukset kuin neuvostomuistomerkit ja patsaat. Neuvostoliitossa korostettiin mielellään sitä, kuinka monikansallisen suurvallan alueella haluttiin suojella ja kehittää jokaisen kansan omaa perinteikästä kulttuuria. Näin oli myös Viron kohdalla. Eestiläistä kansankulttuuriperintöä esiteltiin esimerkiksi iloisten tanssiryhmien ja folkloren muodossa.²²⁷

Yksi Neuvostoliiton parhaista Inturist-hotelleista oli Tallinnassa sijaitseva Viru- hotelli. Tämän pilvenpiirtäjän rakensivat suomalaiset rakennusmiehet nopeassa tahdissa, kolmessa vuodessa ja se valmistui vuonna 1972. Suomalaisessa, Suomi-Venäjä- ystävyysseuran julkaisemassa Venäjän aika – lehdessä vuonna 2013 julkaistussa artikkelissa kerrotaan, että suomalaisten saaminen rakennusmiehiksi oli hieman haastavaa, sillä periaatteessa Neuvostoliitto ei käyttänyt ulkomaista työvoimaa. Hotellissa nykyään sijaitsevan museon opas kertoo lehdessä, että ulkomaalaisten rakennusmiesten käyttö selitettiin hyväntekeväisyydellä. Neuvostoaikana kerrottiin Suomesta otetun yhteyttä ja pyydetty, että Neuvostoliitto tarjoaisi suomalaisille työmiehille töitä, kun niitä ei laman takia Suomessa ollut.²²⁸ Yhteisiä rakennushankkeita oli kuitenkin enemmänkin ja suomalaiset osallistuivat useisiin rakennushankkeisiin Neuvostoliitossa erityisesti 1980-luvulla. Tämä ei ollut ideologisesti suotavaa Neuvostoliiton näkökulmasta, mutta neuvostojohto sulki silmänsä asialta, tai sitten kehiteltiin edellä kuvatunlaisia selityksiä.²²⁹ Suomelle toiminta oli luonnollisesti kannattavaa.

Viru- hotelliin liittyy jännittäviä tarinoita. Sen ylimmässä kerroksessa toimii nykyään KGB-museo, sillä Neuvostoliiton aikana siellä sijaitsi KGB:n tiedustelukeskus. Sieltä kulkivat kaapelit ja radioaallot Moskovan ja Pohjoismaiden välille. Hotellin toisessa kerroksessa olevasta salakuuntelukeskuksesta tarkkailtiin koko toista kerrosta, jonne majoitettiin potentiaalisesti epäilyttäviä henkilöitä, kuten toimittajia, liikemiehiä ja ulkovirolaisia. Tarkkailtavien henkilöiden huoneissa saattoi olla mikrofoneja lampuissa tai maljakoissa ja ravintolassa heidän lautasensa pohjassa oli mikrofoni. Tarinan mukaan salakuuntelu oli niin tehokasta, että jos sanoi huoneessaan ääneen WC-paperin olevan loppu, uusi rulla toimitettiin

²²⁶ Gorsuch 2011, 73-75

²²⁷ Tallinna, 1980. Tallinn – A Short Guide, 1965. Zetterberg, 2006.

²²⁸ Venäjän aika 1/2013

²²⁹ Graf 2004, 160

välittömästi. Jokaisessa kerroksessa oli työntekijä luovuttamassa avaimen ja kirjaamassa ylös kaikkien vieraiden tulemiset ja menemiset.²³⁰

Hotellin työntekijöiden kanssa oltiin myös tarkkana. Tavalliset työntekijät eivät saaneet puhua ulkomaalaisille, eikä ollut suotavaa, että he edes osasivat mitään ulkomaisia kieliä. Tavallisten työntekijöiden lisäksi hotellissa oli kielitaitoisia KGB-upseereja, jotka virallisesti työskentelivät hotellille.²³¹ Neuvostoliiton KGB:n salaisten ohjeiden mukaan kaikki Tallinnaan yksityisesti saapuvat ulkomaalaiset oli otettava seurantaan ja selvitettävä, vakoilivatko he mahdollisesti jonkin vihamielisen valtion hyväksi.²³²

6.3 Ystävyyskaupunkitoiminnan kautta matkalle naapurimaahan

Ystävyyskuntatoimintaan osallistuminen oli yksi keino päästä matkalle toiseen maahan. Sekä suomalaiset että neuvostoliittolaiset ystävyyskuntatoimintaan osallistuneet olivat valikoituneita, kaupunginhallinnossa ja järjestöissä toimivia henkilöitä. Ystävyyskuntatoiminnan alkuunpanijan, Suomi-Neuvostoliitto-Seuran, toiveena oli toistuvasti, että ystävyyskuntatoimintaan pääsisi osallistumaan kuntalaisia myös laajemmin.²³³

Ystävyyskuntatoiminta Suomen ja Neuvostoliiton välillä alkoi 1950-luvulla Suomi-Neuvostoliitto-Seuran aloitteesta. Ajatuksen pohjana oli toisen maailmansodan jälkeen Euroopassa alkanut kummikunta- toiminta, jossa tuettiin sodassa kärsineitä kuntia jälleenrakentamisessa. Suomalaisilla kunnilla oli kummeja Ruotsissa ja olojen Suomessa parannuttua toiminta vakiintui ystävyyskuntatoiminnaksi. Suomessa syntyi siis ajatus hankkia ystävyyskuntia myös Neuvostoliitosta. Järjestelmä vakiintui sellaiseksi, että suomalainen kunta toivoi ystävää Neuvostoliitosta ja sieltä tarjottiin jotakin kuntaa vastaukseksi. Neuvostoliitto pyrki siihen, että ystäväpareilla olisi jotakin yhteistä keskenään. Esimerkiksi Riihimäen ystävyyskaupungiksi valikoitui Gus-Hristaljn, koska molemmissa oli lasiteollisuutta.²³⁴ Turku ja Leningrad päätyivät ystäviksi, mahdollisesti siksi että molemmat

²³⁰ Venäjän Aika 1/2013

²³¹ Venäjän Aika 1/2013

²³² Graf 2004, 70

²³³ Turun ja Porin läänin & Leningradin alueen matkailuseminaari 1988, yhteenveto puheenvuoroista ja ryhmäkeskusteluista

²³⁴ Lehtonen 2009, 6 -7

ovat entisiä pääkaupunkeja ja molemmat ovat satamakaupunkeja. Jyväskylällä ja sen ystävyyskaupungilla Jaroslavlilla on samoin yhteisiä piirteitä. Molemmat ovat yliopistokaupunkeja. Jaroslavl sijaitsee Keski-Venäjällä ja Jyväskylä Keski-Suomessa.

Turun ja Leningradin ystävyyskuntasopimus solmittiin vuonna 1953. Aloitteellisena oli SNS, kuten yleensä aina ystävyyskuntatoiminnassa. Toimintaan otettiin hyvin pian mukaan nuoriso- ja ylioppilasjärjestöt sekä nuorisolautakunnat. Ystävyys näkyi virallisten valtuuskuntavierailujen lisäksi monella muulla tavalla. Leningradilaisille turisteille oli Turussa erityistä ohjelmaa ja kaupunkien välillä järjestettiin matkailuseminaareja ja – viikkoja. Turku oli muutenkin neuvostoliittolaisten matkailijoiden yksi pääkohteista. Noin 20% neuvostoliittolaisista turisteista vieraili 1980-luvulla Turussa. Turun matkatoimisto panosti neuvostoliittolaiseen turismiin muun muassa palkkaamalla erillisen venäjänkielentaitoisen matkailusihteerin. Kaupungilla oli matkailuesitteitä myös venäjäksi. Vuonna 1988 järjestetyssä Turun ja Porin läänin sekä Leningradin alueen matkailuseminaarissa haaveena oli järjestää yöpikajunayhteys Turun ja Leningradin välille. Paikalla olleet Valtion Rautatiet ja neuvostoliittolainen vastine Lokakuun Rautatiet eivät tälle suunnitelmalle kuitenkaan lämmenneet. Niiden mukaan junayhteys ei ollut markkinatilanteen mukainen, vaikka turkulaiset yrittivät tilaisuudessa saattaa yhteen niiden kanssa myös paikalle kutsuttujen laivayhtiöiden edustajat ja yhdistää näiden intressejä. Ajatuksena oli parantaa matkailutilannetta hyötymällä jälleen kerran esille nostetulla kolmansista maista tulevalla matkailulla, joka voisi laivayhteyden ansiosta kulkea Turun kautta Neuvostoliittoon.²³⁵

Ystävyyskunnan saaminen Neuvostoliitosta ei aina ollut yksinkertaista. Sopivaa kuntaa ei välttämättä löytynyt. Turun ja Porin läänin ja Leningradin alueen matkailuseminaarissa vuonna 1988 pohdittiin näitä haasteita. Monet pienet kunnat Turun ja Porin läänissä olisivat halunneet ystävyyskunnan Neuvostoliitosta, mutta eivät olleet näitä saaneet. Syynä tähän nähtiin valtioiden erilainen kuntarakente. Suomessa kunnat olivat pienempiä kuin Neuvostoliitossa. Ratkaisuksi pyrittiin kehittämään alueellista yhteistyötä, jossa yhden neuvostoliittolaisen kunnan ystävänä olisi useampi suomalainen kunta. Tätä oli jo lähdetty aloittamaan Turun ja Porin läänissä.²³⁶

Jaroslavl ja Jyväskylän ystävyyskaupunkisuhde laajentui myös yliopistojen ystävyudeksi. Se sai alkunsa Neuvostoliiton suurlähettiläs Kovalevin vierailusta Jyväskylässä vuonna 1967.

²³⁵ Turun ja Porin läänin & Leningradin alueen matkailuseminaarin raportti 1988

²³⁶ Turun ja Porin läänin & Leningradin alueen matkailuseminaarin raportti 1988

Hän ehdotti, että Jyväskylän ja Jaroslavl'n pedagogisen instituutin ylioppilaat solmisivat ystävyysuhteet. Näin tapahtuikin ja vuonna 1970 ystävyys laajeni Jaroslavl'n valtionyliopistoon ja sen Komsomol- komiteaan. Pääosin ystävyys jäi virallisten delegaatioiden lähettämiseksi.²³⁷

SNS:n Keski-Suomen piirijärjestö perusti vuonna 1986 työryhmän suunnittelemaan vuosittain vietettävää Jaroslavl- päivää. Suunnitelmissa oli aina YYA-sopimuksen vuosipäivänä järjestettävä päivä, jolloin kaupunginkirjastolla olisi näyttely ja muuta ohjelmaa liittyen ystävyysuhteeseen ja Jaroslavl'ista tulisi vieraita. Tapahtuma ei ottanut tuulta alleen eikä sille oikein löytynyt toteuttajiakaan.²³⁸

Neuvostoliiton varovaisuus omien kansalaistensa päästämiseksi tekemisiin ulkomaalaisten kanssa näkyi myös ystävyyskuntatoiminnassa. Ystävyyskuntatoimintaan liittyvistä teksteistä tulee vaikutelma, että Neuvostoliitto oli hieman epäileväinen ystävyysuhteita kohtaan siitä huolimatta, että sen keskeisenä toimijana ja aloitteellisena osapuolena oli Suomi-Neuvostoliitto-Seura. Turun ja Porin läänin ja Leningradin alueen matkailuseminaarissa oltiin yksimielisiä siitä, että ystävyyskuntatoiminta oli tärkeää. Sen tärkeimmäksi, eniten rauhaa ja ystävyysuhteita rakentavaksi muodoksi nähtiin nuorisomatkoja. Seminaarissa puhunut SNS:n varapuheenjohtaja kritisoi ystävyyskuntatoimintaa sen liiasta virallisuudesta. Hänen mielestään oli pyrittävä siihen, että kuntalaiset mahdollisimman laajasti pääsisivät osallistumaan ystävyysuhteita. Toimintaan oli päässyt osallistumaan SNS:n mielestä liian rajoitettu joukko kuntien korkeimpia virkamiehiä ja luottamushenkilöitä.²³⁹

Ystävyyskuntatoimintaan osallistuneilla on monenlaisia kokemuksia. Mahdollisuus päästä matkalle toiseen maahan koettiin kiinnostavana, mutta yhteisen kielen puuttuminen ja tilanteiden liiallinen virallisuus häiritsi. Suomalaisten keskuudessa syntyi käsite ”mikrofoniystävyys”, joka tarkoitti sitä, että pidettiin puhujapöytä vuorotellen puheita jotka tulkattiin ja nauhoitettiin, eikä oikeaa tutustumista tapahtunut. Ystävyyskuntatoiminnassa mukana olleet suomalaiset muistelevat, että tuntui kovasti siltä kuin heille olisi Neuvostoliitossa näytetty ”kiillotettua lavastetta” ja lähinnä parempiosaista

²³⁷ Lamberg, 2004, 399

²³⁸ JyMa/SNS Keski-Suomen piirijärjestö/ Jaroslavl- päivän suunnitteluryhmän pöytäkirjat [1986]

²³⁹ Turun ja Porin läänin & Leningradin alueen matkailuseminaari 1988, muistio

kansanosaa. Lisäksi usein koettiin, että neuvostoliittolaiset tulkit eivät osanneet suomea riittävän hyvin.²⁴⁰

Ystävyyskaupunkivierailujen ystävyysillat olivat SNS:n paikallisosastojen tai ammattiyhdistysosastojen järjestämiä illanviettoja, joissa saatiin seurustella melko vapaasti paikallisten kanssa sikäli, kuin yhteistä kieltä löytyi. Tällöinkin oli muistettava tietyt rajoitukset kuten se, että ei saanut lähteä yksin kenenkään kanssa minnekään, että ei vain joutuisi agentin uhriksi. Useissa ystävyysilloissa ollut Tapani Hynynen kertoi tyypillisen ystävyysillan kaavan. Jyväskylässä oli usein esiintyjäryhmiä tai yksittäisiä esiintyjä ystävyyskaupungista Jaroslavlista. Heille järjestettiin ystävyysilta. Järjestäjänä saattoi olla Jyväskylän Kesä -yhdistys, joku SNS- osastoista ja jokin työväenyhdistys. Suomalaiset venäjänkielen opiskelijat halusivat usein kuljeskella kaupungilla vieraiden kanssa, minkä jälkeen menttiin ystävyysiltaan. Ensin isännät pitivät tervetuliaispuheen ja sitten jaroslavlilaiset vuorostaan vastasivat. Sen jälkeen jaettiin lahjoja ja menttiin pöytään istumaan. Vierailta oli omiakin ruokia ja juomia, jotka kaikki laitettiin pöytään jaettavaksi. Illan aikana tanssittiin haitarin säestyksellä ja lopuksi saunottiin. Neuvostoliittolaisilla oli yleensä sääntönä, että hotellissa oli oltava kello yksitoista illalla. Ystävyysiltojen yhteydessä tästä kuitenkin usein joustettiin.²⁴¹ SN-Seura julkaisi vuonna 1982 suomalaisten ja neuvostoliittolaisten yhteisiä illanviettoja varten jopa laulukirjan, jossa oli molempien maiden kansanlauluja ja muita sävelmiä toisellekin kielelle käännettynä.²⁴²

²⁴⁰ Lehtonen 2009, 70

²⁴¹ Tapani Hynynen haastattelu, 2012

²⁴² Ystävyyttä laulu soi, SNS:n laulukirja ystävyysiltoja varten 1982

7. Päätäntö

Suomen ja Neuvostoliiton välinen matkailu oli ilmiö, jolla oli poliittisia, sosiaalisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia sekä lisäksi henkilökohtainen, kokemuksellinen puolensa. Nämä kaikki ulottuvuudet heijastuvat tähän tutkimukseen. Virallisissa juhlapuheissa korostettiin hyvää yhteistyötä ja matkailun tärkeyttä rauhan rakentamisessa. Ammatillisesta näkökulmasta Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli myös jonkin verran asiantuntijavaihtoa matkailun kehittämiseksi. Tämä johti yhteisiin suunnitelmiin ja projekteihin kolmansista maista tulevan matkailun edistämiseksi. Kolmansista maista Neuvostoliittoon suuntautuva turismi oli esillä kaikissa matkailuun liittyvissä neuvotteluissa. Suomalaiset mainitsivat varovasti monien haluavan matkustaa Suomeen, jotta heidän olisi mahdollista samalla vierailla Leningradissa, joten yhteistyö oli molempien etu. Sen tulokset eivät tosin olleet kovin merkittäviä, lähinnä Matkailun edistämiskeskuksen asiakirjoista tulee esille sinnikäs pyrkimys yhteistyön kehittämiseen.

Neuvotteluissa jatkuvasti esille noussut kysymys oli myös rajakäytänteiden vaikeus. Viisumiasioihin toivottiin helpotusta, koska byrokratia vaikeutti matkailua. Asiaan ei kuitenkaan tullut minkäänlaista helpotusta koko Neuvostoliiton olemassaolon aikana. Ongelmaksi suomalaisten ja neuvostoliittolaisten matkailuneuvotteluissa nousi myös erilaisten talousjärjestelmien yhteensovittaminen. Neuvostoliittolaiset saattoivat suoraan luvata, kuinka suuri määrä heiltä saapuisi turisteja seuraavana vuonna. Suomalaiset matkatoimistot joutuivat ostamaan sopimuksen mukaan Inturistilta palveluja, mutta suomalaisten oli myös myytävä matkat kuluttajille. Neuvostoliittolaiset eivät tuntuneet tätä täysin ymmärtävän, kun ihmettelivät, miksi suomalaisille neuvottelijoille ei kelvannut heidän pyytämänsä hinta.

Neuvostoliiton johtajat sanoivat juhlapuheissa, että ihmisten tutustuminen toisiinsa luo rauhaa maailmaan. Erityisesti nuorten oli toivottavaa tutustua toisiinsa. Todellisuudessa Neuvostoliitto vahti tarkasti kaikkea kanssakäymistä kapitalististen maiden asukkaiden kanssa. Neuvostoliittolaisia valmistettiin ulkomaalaisten kohtaamiseen tähän tarkoitukseen laaditulla propagandamateriaalilla. Neuvostoliiton propagandakoneiston kansalaisilleen maalaama kuva kapitalististen maiden asukkaista oli tarkoituksellisen negatiivinen. Suomeen ei kuitenkaan liittynyt mitään erityistä vihamielisyyttä. Joidenkin näkemysten mukaan suhde Suomeen haluttiin ulkopoliitikassa laajemminkin näyttää lämpimänä ja sitä kautta osoittaa

Neuvostoliiton kykyä elää rauhassa kapitalistisen naapurimaan kanssa, jos kapitalistinen maa vain itse oli siihen halukas.

Suomi oli Neuvostojohdon kannalta ajateltuna toisaalta turvallinen matkakohde neuvostoliittolaisille turisteille, toisaalta vaarallinen. Kapitalistisista maista se oli luotettavin ja turvallisim, mutta siitä huolimatta kapitalistinen, porvarillisia arvoja politiikassa noudattava ja entinen, sodanaikainen vihollinen.

Jos neuvostoliittolaiselle tehdastyöntekijälle heräsi halu päästä matkalle länsimaahan, hänen oli toivottava, että juuri omasta tehtaasta tai kaupungista tuli mahdolliseksi hakea matkaa. Hänen kelpoisuutensa länsimaahan lähetettäväksi selvitetiin tarkasti. Harvalle Suomi oli nimenomaan se maa, johon haluttiin päästä, mutta valinnan varaa oli vähän ja Suomi kelpasi kun muuhunkaan kapitalistiseen maahan ei päässyt. Poliittiset suhdanteet vaikuttivat turistien määrään ja turistiryhmien koostumukseen. Matkailu ulkomaille tuli mahdolliseksi vuonna 1955 Stalinin kuoleman jälkeen. Neuvostoturistien määrä Suomeen kasvoi vuoteen 1980 asti, jolloin se alkoi laskea. Syynä saattoivat olla Neuvostoliiton matkustusrajoitukset liiallisten ulkomaisten vaikutteiden pelossa.

Suomeen matkustavat neuvostoliittolaiset tapasivat matkoillaan ennen kaikkea Suomi-Neuvostoliitto-Seuran aktiiveja, venäjänkielen opiskelijoita, ammattiyhdistystoimijoita sekä ystävyyskaupunkitoimijoita. He vierailivat myös tehtaissa, sairaaloissa, oppilaitoksissa ja turisteja vapaaehtoisesti vastaanottamaan tarjoutuneissa yksityiskodeissa. Näissä tilanteissa he saattoivat keskustella paikallisten kanssa tulkin välityksellä. Suomalaiset olivat yleensä positiivisen uteliaita neuvostoliittolaisia turisteja kohtaan, mutta historiallisen painolastin, kulloisenkin poliittisen tilanteen ja sotavuosien kokemusten vuoksi myös kielteistä suhtautumista ilmeni. Suomessa oli paljon neuvostomyönteisyyttä ja poliittisuus ilmeni kylmän sodan aikaan Suomessa arkipäiväisissä asioissa. Neuvostoliittolaisten turistien kanssa tekemisissä olleet vasemmistolaiset halusivat tuoda esille positiivisen suhtautumisensa Neuvostoliittoa kohtaan. Turisteille esiteltiin Leninin Suomessa oleskeluun liittyviä kohteita, Leninin muistomerkkejä sekä Lenin-museota. Myös Suomen sisällissodan punaisten muistomerkit olivat neuvostoturisteille näytettäviä kohteita. Neuvostoliittolaisten saatettiin ajatella olevan kiinnostuneita oman maansa historiaan liittyvistä asioista ja samalla haluttiin tuoda esille suomalaisen matkanjärjestäjän suhtautuminen. Lomamatkat OY:llä ja Ystävyysmatkoilla oli selkeä ideologinen pohja toiminnalleen.

Suomalaisia kävi Neuvostoliitossa enemmän kuin neuvostoliittolaisia Suomessa, mikä ei miellyttänyt suomalaista matkailualan väkeä. Eniten suomalaisia vieraili Viron Sosialistisessa Neuvostotasavallassa, mikä taas aiheutti huolta Neuvostoliiton turvallisuuspalvelulle ja kommunistiselle puolueelle. Tallinna oli Neuvostoliitolle tärkeä turistikaupunki ja matkailusta saatavat tulot merkittäviä, joten ulkomaalaisten tuloa ei haluttu estää. Samalla kuitenkin pelättiin virolaisten joutumista alttiiksi länsimaisille vaikutteille. Tallinnassa vieraileville turisteille saivat oppaat kertoa vain virallista neuvostototuutta ja Tallinnan opaskirjojen historiaosuus oli kirjoitettu virallisen neuvostoliittolaisen historiankirjoituksen mukaisesti.

Suomalaiset viranomaiset ja Matkailun Edistämiskeskuksen virkamiehet olivat huolissaan suomalaisten huonosta käytöksestä etenkin Leningradissa ja Tallinnassa. Neuvostoliiton puolelta tuli ajoittain MEK:lle tiedotteita, joissa kerrottiin suomalaisturistien aikaansaamista vahingoista. Kuitenkin venäläiset suhtautuivat lähinnä huvittuneesti suomalaisten huoleen heidän omien kansalaistensa käytöksestä. Suomalaiset esittivät neuvotteluissa toiveita, että suomalaisille turisteille järjestettäisiin enemmän kulttuuriohjelmaa ja muuta ohjattua ohjelmaa ja myytäisiin vähemmän alkoholia. Tämä ei Leningradin matkailuviranomaisille käynyt, koska muiden maiden turistit halusivat nimenomaan lisää alkoholin myyntipisteitä. Toisaalta neuvostoliittolaiset itse vaativat omille turistiryhmilleen tarkkaa aikataulua ja paljon ohjelmaa, toisaalta saadakseen rahalle vastinetta ja toisaalta varmistaakseen, että heidän ryhmänsä olivat koko ajan tarkasti hallinnassa. Neuvostoliiton turvallisuuspalvelulla oli toiveita kapitalistisiin maihin tehtävien turistimatkojen matkaohjelmien suhteen. Omia kansalaisia haluttiin suojella vaarallisilta länsimaisilta vaikutteilta ja estää heitä loikkaamasta. Turismista toivottiin olevan hyötyä myös tiedustelussa ja hyvän kuvan levittämisessä Neuvostoliitosta ulkomaille.

Neuvostoliittolaiset turistit olivat Suomessa kiinnostuneita ennen kaikkea suomalaisten korkeasta elintasosta. Tavallisten ihmisten hyvä elintaso ja täynnä tavaraa olevat kaupat tekivät vaikutuksen. Neuvostoturisteilla oli hyvin vähän rahaa käytössään, mutta sillä haluttiin usein ostaa jotakin, minkä saattoi sitten myydä Neuvostoliitossa. Olisi kiinnostavaa perehtyä paremmin neuvostoliittolaisten turistien tehdasvierailuihin, sillä niihin liittyi poliittisia, sosiaalisia ja taloudellisia tekijöitä. Monet tehtaat ottivat vastaan kaikenlaisia turisteja, toiset halusivat ottaa vastaan vain niitä vieraita, jotka työskentelivät kyseisellä alalla tai olivat sen opiskelijoita tai asiantuntijoita. Tähän ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta tämän tutkimuksen puitteissa.

Neuvostoliittolaisten saama tieto Suomesta kulki epävirallisia reittejä. Erityisen tärkeä oli suomalaisten ja virolaisten välinen tiedon ja myös tavaran kulku. Kun tarkastellaan, mitä tapahtui virallisia reittejä pitkin, havaitaan Neuvostoliiton suvereenius kulttuurivaihdossa. Neuvostoliitto oli matkailun kautta tapahtuvassa kulttuurivaihdossa, samoin kuin kaikessa muussakin kulttuurivaihdossa, selvästi tärkeämpi vaikuttaja. Tärkeintä oli Neuvostoliiton kulttuurin tuominen tutuksi suomalaisille, ei niinkään neuvostokansalaisten tutustuttaminen suomalaiseen kulttuuriin. Tätä noudatettiin niin Neuvostoliitosta Suomeen suuntautuneilla kuin Suomesta Neuvostoliittoon suuntautuneilla matkoilla. Epävirallisten vaikutteiden suunta oli kuitenkin päinvastainen. Tämä varmasti tiedettiin Neuvostoliitossa, mutta asialle oli lopulta mahdollista tehdä varsin vähän.

Neuvostoliiton johtajat ja turvallisuuspalvelu pelkäsivät kansalaistensa ajautuvan huonoille teille Suomessa, koska he saivat siellä vaikutteita kapitalismista. Suomen matkailuviranomaiset ja ulkoministeriö pelkäsivät suomalaisten häpäisevän maansa juomalla liikaa vodkaa Neuvostoliitossa ja rettelöimällä Leningradin ja Tallinnan kaduilla. Suomalaisilla ja Neuvostoliittolaisilla viranomaisilla oli myös yhteisiä huolia. Neuvostoliittolaiset toivat Suomeen viinaa, jota möivät saadakseen lisää käyttörahaa matkalleen. Moni suomalainen kantoi Neuvostoliittoon mukanaan myytäväksi ja lahjoitettavaksi tarkoitettuja kulutustavaroita ja Neuvostoliitossa epätoivottua kirjallisuutta.

Suomen ja Neuvostoliiton välisessä turismissa oli valtava kuilu virallisen ja yksityisen todellisuuden välillä. Turismi oli osa kylmää sotaa ja sitä pyrittiin käyttämään propagandan välineenä. Turismilla olikin todella merkittävä rooli kulttuurivaikutteiden kuljettajana sosialististen ja kapitalististen maiden välillä. Lopulta jäljelle jäi vain se tosiasia, että sen enempää Neuvostoliiton kuin Suomenkaan johtajat eivät pystyneet hallitsemaan turismin todellisia vaikutuksia.

8. Lähdeluettelo

I ALKUPERÄISLÄHTEET

1. Arkistolähteet

Jyväskylän Maakunta-arkisto (JyMa)

Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Keski-Suomen piirijärjestö

Keskusjärjestöltä saapuneet pöytäkirjat

Vierailuasiakirjat

Muut vierailuasiakirjat

Matkailuesitteet

Saapuneet kirjeet

SNS:n Keski-Suomen piirijärjestö I GB6

Kansallisarkisto (KA)

Matkailun edistämiskeskus

MEK II Hd8 KV-yhteistyöhön liittyvät asiakirjat 1974-1984

MEK II Neuvostoliitto

MEK Neuvostoliitto, S43 Hd7

MEK Faa Neuvostoliitto

Suomi – Neuvostoliitto - Seuran keskusjärjestö

SNS 116

Kansanarkisto

Matkatoimisto OY Lomamatkat

Matkatoimisto OY Lomamatkat 1-7

2. Haastattelut

Hynynen, Tapani, kielenkääntäjä ja tulkki, matkaopas

Palonen, Eeva, kielenkääntäjä ja tulkki, matkaopas

3. Muut alkuperäislähteet

alvaraalto.fi

Aamulehti 13.07.1986

Matkailusilmä / Matkailun edistämiskeskus. 1976: 1, 1979: 2, 3, 1980: 1, 3, 1984:1, 1985:3, 1988: 3, 1989: 3

Neuvostoliitto – 100 kysymystä ja vastausta. Uutistoimisto Novostin (APN) kustannusliike, Moskova 1983

Neuvostoliitto – tilastotietoja ja tosiasioita. Uutistoimisto Novostin (APN) kustannusliike, Moskova 1983.

Tilastokeskus

Turun ja Porin läänin & Leningradin alueen matkailuseminaari 1988

Venäjän Aika

Yleisohjeet Neuvostoliittoon matkustaville matkanjohtajille. Matkailun edistämiskeskus & Suomen Matkatoimistoyhdistys ry. 1988

Ystävyyttä laulu soi, SNS:n laulukirja ystävyysiltoja varten 1982

Julkaisemattomat

Sisko Turakaisen päiväkirja

II KIRJALLISUUS

1. Aikalaiskirjallisuus

Aksjonov, Vasili: Matkalippu tähtiin, 1961. Suom. Esa Adrian, 1964, Helsinki.

Gustavson, H., Pullat, R., Zakrevskaja, V., Pöllä, R. & Brodskij, I. 1980. Tallinna : matkaopas. Moskova: Edistys.

Hirn, S. & Markkanen, E. 1987. Tuhansien järvien maa : Suomen matkailun historia. [Hki]: Matkailun edistämiskeskus.

Luoto, R. T. A. 1988. Sopimus ystävyydestä : Suomen ja Neuvostoliiton välinen Ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus Suomen turvallisuuspolitiikassa 1948-88. (3. uud. p. painos) [Espoo]: Fennia.

Tallinn – A Short Guide. A Reinsalu. Eesti Raamat, Tallinna 1965.

2. Tutkimuskirjallisuus

Alenius, Kari: Viron, Latvian ja Liettuan historia, Jyväskylä, 2000.

Bagdasarjan, V.J: & Oplov, I:V & Shnajdgen, J.J & Fedulin, AA & Mazin, K.A: Sovetskoe zazerkale – Inostrannij turizm v SSSR v 1930-1980-e godi, Moskva Forum 2011, Moskova.

Chistikov, A.N : Sovetskij turist v finljandii v seredne 1950- seredne 1960- gg, 2010, Pietari.

Chistikov, A.N: (Modern History of Russia) 1: 2011: Ladno l' za morem il' hudo? «Ladno l' za morem il' hudo?»: vpechatlenija sovetskih ljudej o zagranice v lichnyh zapisjah i vystuplenijah (seredina 1950-h —seredina 1960-h gg.).

Golubev, Aleksei: Neuvostoturisman ja läntisen kulutuskulttuurin kohtaaminen Suomessa.

Historiallinen aikakauskirja 109 (2011) s. 413-425.

Fingerroos, O., Peltonen, U., Haanpää, R., Portelli, A., Kalela, J., Korhakangas, P., Peltonen, M., Ukkonen, T., Salmi-Niklander, K., Pöysä, J., Makkonen, E. & Tuomaala, S. 2006. Muistitietotutkimus : metodologisia kysymyksiä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. .

- Gilburd, E. 2006. Picasso in Thaw Culture. *Cahiers du Monde Russe* 47 (1), 65-108.
- Gorsuch, A. E. 2011. *All this is your world : Soviet tourism at home and abroad after Stalin*. Oxford: Oxford University Press.
- Graf, M. & Roiko-Jokela, H. 2004. *Vaarallinen Suomi : Suomi Eestin kommunistisen puolueen ja Neuvosto-Viron KGB:n silmin*. [Jyväskylä]: Minerva.
- Hanhimäki, J. & Westad, O. A. 2004. *The Cold War : a history in documents and eyewitness accounts*. (Paperback ed. painos) Oxford: Oxford University Press.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1988. *Teemahaastattelu*. (4. p. painos) Hki: Yliopistopaino.
- Jussila, O. 2004. *Suomen suuriruhtinaskunta : 1809-1917*. Helsinki: WSOY.
- Kinnunen, K. & Minkkinen, A. 1998. *Suomi-Neuvostoliitto-seuran historia 1944-1974*. Helsinki: Suomi-Venäjä-seura.
- Lamberg, M. 2004. *Nuoruus ja toivo : Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta 1934-2003*. [Jyväskylä]: Kampus-kustannus.
- Lehtonen, T. 2009. *Itään! : nuoret mukana ystävyyskuntatoiminnassa*. Turku: Turun Yliopisto.
- Luoto, R. T. A. 1988. *Sopimus ystävydestä : Suomen ja Neuvostoliiton välinen Ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus Suomen turvallisuuspolitiikassa 1948-88*. (3. uud. p. painos) [Espoo]: Fennia.
- Meinander, H. & Autio, P. 1999. *Tasavallan tiellä : Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Espoo: Schildt.
- Mikkonen, S. (2011). Neuvostoliiton kulttuurivaihto-ohjelmat kulttuurista kylmää sotaa vai diplomatiata?. *Historiallinen aikakauskirja*, 109 (4), 393-412.
- Pekkarinen, J. & Pohjonen, J. 2005. *Ei armoa Suomen selkänahasta : ihmiskuovutukset Neuvostoliittoon 1944-1981*. Helsingissä: Otava.
- Roiko-Jokela, H. 2005. *Pienet maat suurvallan naapurissa : Suomen virallinen linjaus Baltian maiden uudelleen itsenäistymiseen*. Teoksessa *Historia ja herrasmies : Seppo Zetterbergille omistettu juhla*kirja.67-77.
- Smith, V. L. & Brent, M. cop. 2001. *Hosts and guests revisited : tourism issues of the 21st century*. New York: Cognizant Communication Corporation.

Soikkanen, T. 1995. Lähihistoria : teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia. Turku: [Turun yliopisto].

Torro, M. 2006. Suomalainen näkökulma Moskovan olympiakisoihin sanomalehdistössä kesällä 1980. Jyväskylä:.

Vuorinen, Marja: Herrat, hurrit ja ryssän kätyrit. Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi (toim.): Nationalismit. Helsinki 2005.

Zetterberg, S. 2006. Samaa sukua, eri maata : Viro ja Suomi - historiasta huomiseen. (2. uud. p. painos) [Helsinki]: Taloustieto.